

18 september 2012

**Literatuurscan oorzaken geweld tegen kinderen en jongeren
in afhankelijkheidsrelaties**

Een onderzoek in opdracht van het WODC (projectnummer 2279)

Vrije Universiteit Amsterdam

Afdeling Strafrecht en Criminologie

Faculteit der Rechtsgeleerdheid

Dr. A. Slotboom

Drs. E. Rodermond

Mr. M.D.S. Wijkman

Prof. dr. J. Hendriks

Inhoud	pagina	
– Samenvatting –	1	
1	Inleiding	10
1.1	Aanleiding tot het onderzoek	10
1.2	Prevalentie fysieke mishandeling en seksueel misbruik	11
1.3	Etiologie kindermishandeling	14
1.4	Mogelijkheden tot preventie en interventie	15
1.5	Onderzoeksvragen	16
1.6	Afbakening van het onderzoek	17
1.7	Leeswijzer	18
2.	Methode	19
2.1	Selectie	19
2.2	Criteria	19
3.	Fysieke mishandeling binnen het gezin	21
3.1	Pleger (ouder) variabelen	23
3.2	Slachtoffer (kind)variabelen	27
3.3	Gezinsvariabelen	30
3.4	Demografische variabelen	32
3.5	Samenvatting	34
4.	Seksueel misbruik binnen het gezin	36
4.1	Pleger (ouder) variabelen	37
4.2	Slachtoffer (kind) variabelen	41
4.3	Gezinsvariabelen	43
4.4	Demografische variabelen	44
4.5	Samenvatting	44
5.	Seksueel misbruik buiten het gezin	46
5.1	Risicofactoren seksueel misbruik binnen instellingen	46
5.1.1	Pleger variabelen	47
5.1.2	Slachtoffervariabelen	49
5.1.3	Samenvatting	51
5.2	Risicofactoren seksueel misbruik binnen het schooldomein	53
5.2.1	Pleger variabelen	53

5.2.2	Slachtoffer variabelen	55
5.2.3	Samenvatting	56
5.3	Risicofactoren seksueel misbruik binnen het sportdomein	58
5.3.1	Pleger variabelen	58
5.3.2	Slachtoffer variabelen	58
5.3.3	Kenmerken van het sportdomein	59
5.3.4	Samenvatting	60
5.4	Risicofactoren seksueel misbruik binnen de Katholieke Kerk	62
5.4.1	Pleger variabelen	62
5.4.2	Slachtoffer variabelen	63
5.4.3	Situationele omstandigheden	64
5.4.4	De rol van het celibaat	64
5.4.5	Samenvatting	64
6.	Conclusie en discussie	66
6.1	Onderzoeksmethode	66
6.2	Onderzoeksvragen en -bevindingen	67
6.3	Methodologische en inhoudelijke kanttekeningen	70
6.4	Suggesties voor preventie/interventies	70
6.5	Suggesties voor vervolg onderzoek	73
7.	Referenties	75\
8.	Bijlage 1	

Samenvatting

Aanleiding tot het onderzoek

Geweld tegen kinderen en jongeren gepleegd door personen van wie zij afhankelijk zijn, is een onderwerp dat met enige regelmaat gesprek van de dag is en altijd tot flinke beroering leidt. Enkele zaken die de samenleving in de afgelopen jaren flink hebben geschokt, zijn het misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk en de Amsterdamse zedenzaak, waarin de hoofdverdachte wordt verdacht van het misbruiken van tientallen jonge tot zeer jonge kinderen op hun kinderdagverblijf en bij de hoofdverdachte thuis. Ook fysieke kindermishandeling gepleegd door ouders wordt regelmatig opnieuw onder de aandacht gebracht. Recente schattingen van het aantal kinderen dat jaarlijks slachtoffer wordt van enige vorm van kindermishandeling binnen of buiten het gezin variëren van 118.000 tot ruim 180.000.

Dergelijk schokkende zaken en prevalentiecijfers roepen de vraag op: waar komt al dat geweld toch vandaan? Het recent verschenen rapport van de Commissie Deetman, waarin het onderzoek naar het seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk centraal staat, voorziet veel vragen van een antwoord, maar toont eveneens aan dat er nog veel onbekend is over de etiologie van kindermishandeling. Naar aanleiding van het rapport heeft de Minister van Veiligheid en Justitie, mede namens de Staatssecretaris van VWS, een onderzoek naar dieperliggende oorzaken van seksueel geweld en andere vormen van geweld in afhankelijkheidsrelaties binnen verschillende domeinen toegezegd aan de Tweede Kamer. Derhalve heeft het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) een literatuuronderzoek laten doen naar de etiologie van kindermishandeling. De volgende deelvragen staan daarbij centraal:

- Wat is de stand van de kennis over de etiologie van fysieke kindermishandeling en seksueel misbruik?
- Waar liggen grofweg de mogelijkheden om te interveniëren?
- Op welke thema's zou nader, al dan niet empirisch, onderzoek in Nederland wenselijk zijn en hoe zou dat er idealiter uitzien?

Afbakening en definitie

Fysieke mishandeling vindt grotendeels plaats in de gezinscontext en wij richten ons in dit rapport wat betreft fysieke mishandeling vooral op de rol van het gezin. Echter, gezien de recente aandacht voor seksueel misbruik in de katholieke kerk en in de jeugdzorg (rapporten Deetman et al., 2011a en nog te verschijnen rapport van de commissie Samson) wordt de etiologie van seksueel misbruik zowel binnen als buiten het gezin besproken. Buiten het gezin ligt de focus in dit rapport dan vooral op misbruik in de context van instellingen, school, vrije tijd, en religieuze organisaties.

De volgende brede definitie wordt daarbij gehanteerd, gebaseerd op artikel 1, lid m uit de Wet op de Jeugdzorg: Kindermishandeling is 'elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'. Gezien de beperkte periode waarin het onderzoek diende plaats te vinden, richten wij ons niet op andere vormen van kindermishandeling zoals verwaarlozing of emotionele mishandeling, of vormen van mishandeling in geheel andere domeinen, zoals de loverboy-problematiek. Ook wordt niet nader ingegaan op de rol van mishandeling en misbruik binnen verschillende culturen. Gezien de schaarste aan relevante literatuur zal de invloed van de Islamitische cultuur op mishandeling en seksueel misbruik buiten beschouwing blijven.

Onderzoeksmethode

Om de hierboven genoemde deelvragen te beantwoorden, is een systematische literatuurstudie uitgevoerd. Relevante zoektermen zijn in combinaties ingevoerd in de zoekmachines van diverse databases om meta-analyses, reviews en andere voor de beantwoording van de deelvragen relevante studies op te sporen. Tevens is een drietal specifieke tijdschriften op het gebied van fysieke mishandeling en seksueel misbruik doorzocht en zijn de referentielijsten van de gevonden artikelen gescand op andere relevante artikelen. Na de initiële verzameling van artikelen zijn de volgende artikelen voor de literatuurstudie geselecteerd: meta-analyses van 2000-2012, reviews van de afgelopen 20 jaar, indien beschikbaar en niet onder 1 meegenomen, longitudinale prospectieve studies, retrospectieve studies van de afgelopen 20 jaar, mits in peer reviewed tijdschriften verschenen en tenslotte case-studies van de afgelopen 20 jaar, mits in peer reviewed tijdschriften verschenen. De resultaten van de artikelen worden in overzichtelijke secties samengevat en besproken. Tevens zijn alle afzonderlijke artikelen en de daarin behandelde risicofactoren in een aparte tabel opgenomen (zie Bijlage 1). In deze tabel is per studie ook het soort onderzoek (meta-analyse, review, longitudinaal etc.) weergegeven, alsmede (waar bekend) de steekproefgrootte, de conclusie van het onderzoek en statistische bevindingen.

Resultaten

Risicofactoren fysieke mishandeling binnen gezin

Een van de leidende en meest aangehaalde theorieën ter verklaring van het ontstaan van fysieke kindermishandeling is het ecologische ordeningsmodel van Belsky (1980), gebaseerd op het ecologische model van Bronfenbrenner (1979), wiens model de ontwikkeling van het kind verklaart vanuit verschillende overlappende en interacterende systemen, ofwel niveaus. Belsky

(1980) onderscheidt vier systemen, ofwel vier niveaus van factoren, die met elkaar combineren en interacteren en aldus bepalend zijn voor het handelen van ouders. Het eerste niveau is het ontogenetische niveau. Hierbij gaat het om de ontwikkelingsgeschiedenis en de individuele kenmerken van de ouders die zij inbrengen in het microsysteem, het tweede niveau. Het microsysteem bestaat uit de betrekkingen binnen het gezinssysteem, evenals individuele kenmerken van het kind en factoren in het leven van de ouders die nu van invloed zijn op hun functioneren. Het derde niveau, het exosysteem, is de omgeving van het gezin, onder meer de buurt, clubs, het sociaal netwerk, werk. Tenslotte omvat het macrosysteem de overkoepelende maatschappij, de cultuur, welke invloed hebben op de drie andere systemen (zie ook Baartman, 1996; Scannapieco & Connell-Carrick, 2005). In het model van Belsky staat de ouder centraal in een netwerk van factoren die, afhankelijk van hun aard, de draagkracht dan wel de draaglast in een gezin kunnen verhogen. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat het merendeel van de factoren gerelateerd is aan de opvoeders zelf, dus samenhangen met de ontwikkelingsgeschiedenis en individuele kenmerken van de ouder. Daarbij lijken de eigen geschiedenis van kindermishandeling en de psychische en psychiatrische problematiek van de ouders de belangrijkste factoren. Bovendien valt op dat kinderen met een fysieke of verstandelijke beperking extra kwetsbaar zijn en een verhoogde kans lopen mishandeld te worden.

Risicofactoren seksueel misbruik binnen het gezin

In de loop der jaren zijn diverse theorieën ter verklaring van seksueel kindermisbruik de revue gepasseerd. Bekende geïntegreerde theorieën zijn Finkelhor's *Precondition Theory*, de *Quadripartite Theory* van Hall en Hirschman, de *Integrated Theory of Sexual Offending* van Ward en Beech en de *Integrative Theory of Sex Offending* van Stinson et al. Hoewel wordt erkend dat de geïntegreerde theorieën componenten bevatten die in elkaars samenhang van belang kunnen zijn als het gaat om preventie van seksuele delicten, wordt ook gesteld dat de theorieën in hun geheel nog onvoldoende empirisch worden ondersteund. Derhalve worden hier enkel risicofactoren besproken die empirisch zijn gevonden. Om een vergelijking mogelijk te maken met de bevindingen naar fysieke mishandeling hebben we ook hier het model van Belsky gebruikt om de risicofactoren te ordenen. Ook hier lijken kenmerken van de ouder de meest prominent risicofactoren te zijn, waaronder de eigen voorgeschiedenis van seksueel misbruik en gehechtheidsproblemen (onder andere moeite met intieme relaties) van de ouder. Andere belangrijke factoren in relatie tot seksueel misbruik zijn de seksuele opvattingen en cognities van de ouders. Tenslotte blijken net als bij fysieke mishandeling kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke beperking een extra risico te lopen seksueel misbruikt te worden.

Risicofactoren seksueel misbruik buiten het gezin

Naast seksueel misbruik binnen het gezin is juist ook gekeken naar *seksueel misbruik buiten het gezin*, waarbij zorginstellingen (waaronder ook pleegzorg en kinderdagverblijven vallen), het schooldomein, sport en religie centraal stonden. De belangrijkste theorieën over seksueel misbruik (binnen en buiten het gezin) stellen over het algemeen de dader centraal en gaan weinig in op situationele kenmerken. Empirische studies naar het risico op seksueel misbruik in verschillende settings (instellingen, scholen, sportverenigingen) gaan echter nauwelijks in op daderkenmerken. Dit betekent uiteraard niet dat daderkenmerken geen rol spelen, maar dat het onderzoek in verschillende contexten voorsnog geen of weinig aanwijzingen vindt voor daderkenmerken die specifiek gebonden zijn aan een bepaalde context. Ook moet rekening gehouden worden met het beperkte onderzoek binnen specifieke contexten. Zo zijn er geen meta-analyses en slechts twee reviews gevonden naar seksueel misbruik binnen zorginstellingen, slechts 1 review binnen het school- en sportdomein en zijn de overige studies retrospectief van aard. De onderzoeken rapporteren vaak ook niet meer dan prevalentie gegevens van mogelijke risicofactoren, dus moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Risicofactoren voor seksueel misbruik binnen zorginstellingen worden vooral gevonden bij de plegger en het slachtoffer waarbij het vooral statische, onveranderbare kenmerken betreft als geslacht en leeftijd. Ook hier kwam weer naar voren dat kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke beperking een verhoogd risico lopen op seksueel misbruik. Verder moet opgemerkt worden dat redelijk wat onderzoek is gedaan naar de modi operandi van pleggers in instellingen. Dit is geen risicofactor maar meer een beschrijving van het gedrag van de plegger dat uiteindelijk leidt tot seksueel misbruik.

Een opvallende bevinding binnen het schooldomein is dat pleggers van seksueel misbruik vaak goed presterende en populaire leerkrachten blijken te zijn. Onderzoek op dit gebied is echter alleen kwalitatief van aard. Ook lijken kwetsbare kinderen (onzeker, vervreemd van ouders, riskant gedrag vertonend) een grotere kans te hebben op misbruik binnen de context van school.

De afgelopen jaren bestaat er toenemende aandacht voor seksueel misbruik binnen sportinstellingen, scoutingverenigingen en andere vrijwilligersorganisaties (de Haas et al., 2009) maar de onderzoeksliteratuur op dit terrein is nog zeer beperkt. Risicofactoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen het sportdomein verwijzen naar de plegger, het slachtoffer en kenmerken van het sportdomein zelf. Het schaarse onderzoek laat zien dat pleggers vaak coaches van slachtoffers zijn en net als in het onderwijs vaak succesvol en populair. Dit is echter gebaseerd op kwalitatieve studies met een kleine N. De meeste factoren die betrekking hebben op het sportdomein zijn echter niet of nauwelijks empirisch onderzocht. Het gaat hier grotendeels om theoretische veronderstellingen over samenhang tussen

kenmerken van het sportdomein en seksueel misbruik.

Als laatste is ook de literatuur doorzocht waarbij seksueel misbruik plaatsvindt binnen een religieuze context. De besproken onderzoeksliteratuur heeft alleen betrekking op misbruik binnen de katholieke kerk en bevat geen reviews of meta-analyses maar enkel retrospectieve studies. Onderzoek naar factoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen de protestants-christelijke en moslim geloofsrichtingen is niet gevonden. Onderzoek binnen de katholieke kerk heeft zich vooral gericht op de pleger en de omgeving. De onderzoeksgegevens zijn vooral beschrijvend van aard waarbij soms controlegroepen zijn meegenomen van niet-plegers of plegers die niet vanuit hun kerkelijk ambt seksueel misbruik plegen. Onderzoek naar factoren die betrekking hebben op de kerkelijke omgeving laat geen eenduidig beeld zien.

Aanbevelingen voor beleid inzake mishandeling en misbruik

Het literatuuroverzicht naar risicofactoren voor mishandeling en seksueel misbruik binnen het gezin laat zien dat preventie noodzakelijk is ter voorkoming van mishandeling en seksueel misbruik maar dat er ook aandacht moet zijn voor behandeling achteraf om de veel gevonden cyclus van intergenerationele doorgifte van mishandeling en seksueel misbruik te doorbreken. Met betrekking tot het voorkomen van fysieke mishandeling in gezinnen lijkt het van belang geïndiceerde preventie en interventie in te zetten bij gezinnen met een verhoogd risico op kindermishandeling. Mogelijkheden zijn dan om op een vroeg moment, en voor een langere periode ouders ondersteuning en hulp op maat te geven. Het verstrekken van behandeling aan de slachtoffers en hun ouders na mishandeling en misbruik is van belang om herhaald slachtofferschap en daderschap op latere leeftijd te voorkomen. Opvallend is dat juist op het gebied van meer specifieke preventie- en interventieprogramma's geconstateerd wordt dat een veel ingezette regionale aanpak voor kindermishandeling (RAK) tekort schiet (Baat et al., 2011). Meer aandacht voor specifieke preventie- en interventieprogramma's lijkt dan ook gewenst.

De bevindingen uit het literatuuroverzicht over seksueel misbruik buiten het gezin geven weinig specifieke suggesties over factoren die van belang zijn bij de aanpak van seksueel misbruik. Wel lijken gezien de (semi)professionele context waarin het misbruik plaatsvindt maatregelen aanbevolen die deels ook uit het onderzoek van de Commissie Gunning (2011) naar voren kwamen, naar aanleiding van de Amsterdamse zedenzaak in 2011. Op basis van dit rapport zijn inmiddels enkele ondersteunende maatregelen vanuit de overheid ingevoerd (o.a. VOG koppeling naar gegevens uit het buitenland). De aanbevelingen zijn vooral gericht op het voorkomen van seksueel misbruik. Een aantal van deze aanbevelingen zitten in de sfeer van betere controle (o.a. in de vorm van gedragscodes en protocollen), communicatie, personeelsbeleid (werving en selectie, scholing van het personeel), maar ook in de cultuur van de organisatie. Dat wil zeggen, niet alleen aandacht voor protocollen en gedragscodes, maar ook aandacht voor het creëren van een cultuur waarin mensen elkaar aanspreken op hun gedrag en met elkaar verantwoordelijkheid nemen voor de veiligheid van het kind. Vooralsnog

lijken dit aanbevelingen die aansluiten bij onze literatuurstudie over risicofactoren in verschillende contexten. De gelegenheid, of eigenlijk de organisatie die de gelegenheid creëert, lijkt de meest aangewezen factor waarop geïntervenieerd kan worden. Dit neemt niet weg dat aandacht voor plegers van misbruik gewenst blijft. Het gaat dan vooral om behandeling nadat het misbruik heeft plaatsgevonden.

Tot slot willen we naast bovengenoemde meer algemene aanbevelingen, enkele aanbevelingen doen die betrekking hebben op specifieke risicodomeinen en groepen. Zo blijkt psychiatrische problematiek van de ouders een belangrijke risicofactor voor mishandeling. Kinderen van ouders met psychiatrische problemen verdienen dus extra aandacht en alert reageren is van belang als gesignaleerd wordt dat deze problematiek aanwezig is bij ouders. In dit kader zijn er reeds verschillende initiatieven, niet alleen binnen de GGZ maar ook in reguliere ziekenhuizen. Zo heeft de Inspectie Gezondheidszorg de ziekenhuizen verplicht te investeren in expertise met betrekking tot kindermishandeling, in het bijzonder op de afdelingen Spoedeisende hulp. De binnenkort in te voeren verplichte meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld stimuleert de GGZ voor volwassenen zich meer te gaan bekommeren om de veiligheid van de kinderen van haar cliënten. Verder implementatie en continuering in de uitvoering van deze initiatieven lijkt dus gewenst.

Daarnaast valt op dat de groep lichamelijk en verstandelijk beperkten een verhoogd risico loopt mishandeld en misbruikt te worden, zowel binnen als buiten het gezin. Omdat deze groep binnen de groep jeugdigen nog kwetsbaarder is voor mishandeling en seksueel misbruik, lijkt extra aandacht gewenst.

Aanbevelingen voor verder onderzoek

Er zijn op basis van het literatuuronderzoek verschillende lacunes geconstateerd in het onderzoek naar fysieke mishandeling en seksueel misbruik. Ten eerste is weinig onderzoek longitudinaal van aard en kunnen vooralsnog geen of weinig uitspraken gedaan worden over het eventuele causale verband tussen bepaalde risicofactoren en kindermishandeling. Om inzicht te verkrijgen in dergelijke causale relaties is het doen van meer longitudinaal onderzoek bij hoog risico gezinnen met jonge kinderen van belang. Dergelijk inzicht is van belang voor de ontwikkeling van adequate preventie- en interventieprogramma's die, mede gezien de gevolgen van mishandeling en misbruik op de lange termijn (English et al., 2005; Nagtegaal, 2012) noodzakelijk zijn.

In Nederland lopen inmiddels enkele programma's die zich richten op hoog risico gezinnen, bijvoorbeeld VoorZorg. VoorZorg is een programma ter ondersteuning van gezinnen met veel risico's op opvoedingsproblemen waarmee de gezondheid en ontwikkelingskansen van de moeders en kinderen verbeterd worden en zo uiteindelijk kindermishandeling wordt voorkomen. Kinderen en hun moeders worden enkele jaren gevolgd en de effecten van dit

programma worden nog onderzocht (o.a., Mejdoubi et al., 2011)). Om beter zicht te krijgen op lange termijn effecten van deze interventie, die mogelijk kindermishandeling kan voorkomen, is het van belang deze kinderen en hun ouders zo lang mogelijk te blijven volgen (zie ook Olds et al., 1997), het liefst samen met een controle groep die deze interventie niet krijgt aangeboden.

Tevens laat het literatuuroverzicht zien dat er weinig onderzoek is gedaan naar risicofactoren van seksueel misbruik in verschillende domeinen buiten het gezin. Ten eerste weten we onvoldoende over de prevalentie van misbruik binnen deze domeinen en ten tweede is geen Nederlands onderzoek bekend over de kenmerken van daders van misbruik in verschillende contexten, slachtoffers en de situatie waarin het seksueel misbruik heeft plaatsgevonden.

Landelijk prevalentie onderzoek vindt al een aantal jaren plaats onder een steekproef van scholieren (zie Alink et al., 2011), maar daarin wordt geen onderscheid gemaakt naar de context waarin het seksueel misbruik buiten het gezin plaatsvindt. Een mogelijkheid om beter zicht te krijgen op de prevalentie zou zijn om dit onderzoek uit te breiden met enkele vragen over de context van seksueel misbruik.

Onderzoek naar kenmerken van plegers, slachtoffers en situaties zou uitgevoerd kunnen worden door in OMdata (dit databestand bevat de gegevens van het Openbaar Ministerie over de zaken die door hen zijn behandeld) alle plegers die in een bepaalde periode zijn veroordeeld op basis van artikel 249 Wetboek van Strafrecht te selecteren. Dit artikel stelt het seksueel misbruik strafbaar van minderjarige kinderen, stiefkinderen, pleegkinderen, en een aan de zorg toevertrouwde minderjarige. Zorg dient hierbij ruim te worden geïnterpreteerd aangezien ook onder meer artsen, bestuurders, onderwijzers en mensen werkzaam in de gezondheidszorg binnen dit artikel vallen. Vervolgens kunnen de strafdossiers opgevraagd worden om verschillende achtergrondkenmerken van daders, slachtoffers en de situationele context in kaart te brengen. Op deze manier kan inzicht verkregen in modi operandi van de daders in verschillende contexten maar ook inzicht in andere daderkenmerken die relevant zijn gebleken uit het onderzoek naar daders van seksueel misbruik in het algemeen. Op deze manier kan algemene daderkennis ook gekoppeld worden aan daderkennis in specifieke contexten.

Omdat huidig literatuuronderzoek een duidelijke afbakening kende zijn een aantal onderwerpen onderbelicht gebleven die mogelijk van belang zijn voor toekomstig onderzoek. Te denken valt aan mishandeling en misbruik in verschillende culturen, de relatie tussen misbruik en kinderporno, met name ook de rol van internet hierin en de relatie tussen seksueel grensoverschrijdend gedrag en meer ernstige vormen van seksueel misbruik.

Tot slot dient geconstateerd te worden dat mishandeling en seksueel misbruik van kinderen nooit helemaal voorkomen kan worden. Dit rapport wil echter een bijdrage leveren aan kennis over mishandeling en beleid gericht op de vermindering van dit hardnekkige probleem.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Geweld tegen kinderen en jongeren gepleegd door personen van wie zij afhankelijk zijn, is een onderwerp dat met enige regelmaat gesprek van de dag is en altijd tot flinke beroering in ons land leidt. Enkele zaken die de samenleving in de afgelopen jaren flink hebben geschokt, zijn het misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk en de Amsterdamse zedenzaak, waarin de hoofdverdachte wordt verdacht van het misbruiken van tientallen jonge tot zeer jonge kinderen op hun kinderdagverblijf en bij de hoofdverdachte zelf thuis. Ook fysieke kindermishandeling gepleegd door ouders wordt met enige regelmaat opnieuw onder de aandacht gebracht.

Met de schok komt veelal ook de discussie: waar komt al dat (seksuele) geweld toch vandaan? Met betrekking tot het ontstaan van kindermishandeling worden zeer uiteenlopende standpunten ingenomen. Daarbij wordt, soms genuanceerd, soms minder genuanceerd, gesproken over factoren van de pleger, maar ook over de context waarbinnen het geweld heeft plaatsgevonden.

Het onderzoek naar het misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk is hier een voorbeeld van. Dat onderzoek, uitgevoerd in 2010 en 2011 onder leiding van Deetman, richtte zich niet alleen op de aard en omvang van het misbruik, maar ook op onder meer de beslotenheid van het Kerkelijk Instituut, het celibaat en de doofpotcultuur (Deetman, Draijer, Kalbfleisch, Merckelbach, Monteiro & Vries, 2011a).

Het zeer omvangrijke rapport voorziet veel vragen van een antwoord, maar toont eveneens aan dat er nog veel onbekend is over de etiologie van kindermishandeling. Naar aanleiding van het rapport heeft de Minister van Veiligheid en Justitie, mede namens de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, een onderzoek naar dieperliggende oorzaken van seksueel geweld en andere vormen van geweld in afhankelijkheidsrelaties toegezegd aan de Tweede Kamer (TK 2011-2012, 33000-VI, nr. 76). Derhalve laat het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) een literatuuronderzoek doen naar de etiologie van kindermishandeling, waarin tevens een aantal beleidsmatige handvatten wordt aangereikt voor mogelijkheden tot interventie. Omdat kindermishandeling niet alleen seksueel misbruik betreft maar voor een groot deel ook fysieke mishandeling omvat, worden beide domeinen in dit rapport meegenomen.

Fysieke mishandeling vindt grotendeels plaats in de gezinscontext en wij richten ons in dit rapport wat betreft fysieke mishandeling vooral op de rol van het gezin. Echter, gezien de recente aandacht voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk en in de jeugdzorg (rapporten Deetman et al., 2011a en het nog niet gepubliceerde rapport van de commissie Samson) wordt de etiologie van seksueel misbruik binnen en buiten het gezin besproken. Buiten het gezin ligt de focus in dit rapport dan vooral op misbruik in de context van instellingen, school, vrije tijd en religieuze organisaties.

1.2 Prevalentie fysieke mishandeling en seksueel misbruik

Uit recent onderzoek blijkt dat van de leerlingen in de eerste vier jaar van het voortgezet onderwijs ongeveer een derde aangeeft op enig moment tijdens hun jeugd te zijn mishandeld (373 op de 1000 scholieren) (Lamers-Winkelman, Slot, Bijl & Vijlbrief, 2007). Volgens dat onderzoek zijn naar schatting 160.700 scholieren in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar in het jaar voorafgaand aan het onderzoek slachtoffer geworden van enige vorm van kindermishandeling (de schatting is gebaseerd op extrapolatie van de cijfers naar de populatie van Nederlandse scholieren in het voortgezet onderwijs). Ander prevalentieonderzoek schat het aantal kinderen dat jaarlijks slachtoffer wordt van kindermishandeling in op ongeveer 118.000 gevallen in 2011, gebaseerd op rapportage van meer dan 1100 informanten en AMK's (Alink, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Pannebakker, Vogels & Euser, 2011). Naast de gegevens die door middel van de informanten en AMK's zijn verkregen, wordt in de studie van Alink et al. (2011) ook gebruik gemaakt van een zelfrapportage scholierenonderzoek onder scholieren van 12-17 jaar. Uit deze rapportage blijkt dat naar schatting (op basis van extrapolatie) 183.623 scholieren zich in het jaar voorafgaand aan de studie slachtoffer hebben gevoeld van enige vorm van kindermishandeling. Op de verschillen tussen cijfers gebaseerd op zelfrapportage enerzijds en officiële instanties anderzijds komen wij hieronder nog terug. In elk geval liggen de hierboven genoemde schattingen gebaseerd op beide soorten rapportages beduidend hoger dan de schattingen van 50.000 en 80.000 slachtoffers per jaar die tot 2005 werden gehanteerd (vgl. Kooijman & Wolzak, 2004). Wanneer wordt gekeken naar fysiek en emotioneel geweld, blijkt ruim 90 procent van de gevallen te worden gepleegd door de biologische ouder of een andere opvoeder (Lamers-Winkelman et al., 2007; Alink et al., 2011). Hier kan worden gesproken van een afhankelijkheidsrelatie tussen een volwassene en een kind binnen het voor het kind meest proximale domein, de gezinscontext. Deze context maakt deel uit van een breder domein, namelijk het opvoedingsdomein, dat kan bestaan uit het eigen gezin, een pleeggezin, of een andersoortige opvoedingscontext, zoals bijvoorbeeld een instelling waar jongeren tijdelijk verblijven.

Een aanzienlijk deel (ongeveer driekwart) van de gevallen van seksueel misbruik dat door jongeren wordt gemeld, blijkt te worden gepleegd door een niet tot het kerngezin behorend persoon (Lamers-Winkelmann et al., 2007). Hier gaat het dan om misbruik binnen pleeggezinnen en non-familiaire opvoedingsdomeinen, en binnen de context van school en vrije tijd. In de meeste onderzoeken wordt geen onderscheid gemaakt naar de verschillende contexten waarin seksueel misbruik plaatsvindt, maar daar waar bekend geven we aan wat gerapporteerd wordt over de prevalentie van seksueel misbruik in de context van instellingen, school, vrije tijd en religieuze organisaties.

In Nederland is nog weinig bekend over prevalentie van seksueel misbruik in instellingen, maar op grond van nog niet gepubliceerd onderzoek verricht door de Universiteit Leiden (Alink et al.) in opdracht van de commissie Samson, blijkt dat, in 2010, kinderen in pleeggezinnen en tehuizen drie tot vier keer vaker slachtoffer zijn van seksueel misbruik dan kinderen die thuis wonen. Uit huis geplaatste jongeren met een licht verstandelijke beperking in instellingen zijn zelfs tien keer vaker slachtoffer. Deze cijfers zijn gebaseerd op de gegevens van jeugdzorgmedewerkers. Gemiddeld zouden 3,2 op de 1.000 kinderen zijn misbruikt in een instelling of pleeggezin. Vooral de cijfers voor kinderen verblijvend in instellingen blijken verhoogd. Uit de zelfrapportage van jongeren komt naar voren dat 188 per 1.000 jongeren die in 2010 in instellingen en pleeggezinnen verblijven, aangeven seksueel misbruikt zijn, hetgeen ruim twee keer zo vaak is als kinderen die thuis opgroeien. Het grote verschil in prevalentie tussen jeugdzorgmedewerkers en zelfrapportage van jongeren is te verklaren doordat de meeste slachtoffers niet praten over wat hen is overkomen. Opgemerkt dient te worden dat het hier een onofficieel rapport betreft en dat de cijfers worden vertroebeld door het feit dat niet alleen verschillende opvoedingssituaties (thuis, pleeggezin, instelling) met elkaar worden vergeleken, maar ook kinderen met verschillende achtergronden en risico's. Kinderen in instellingen en pleeggezinnen zullen op basis van hun vaak problematische achtergrond en eerdere ervaringen met seksueel misbruik een groter risico lopen op (hernieuwd) seksueel misbruik.

Over seksueel misbruik binnen de schoolcontext is in Nederland weinig bekend. Een studie naar de incidentie van ongewenst seksueel gedrag en seksueel geweld op school laat zien dat 18% van de ondervraagde scholieren in de vierde klas van de middelbare school (totaal N=2808) in het laatste jaar slachtoffer is geworden van ongewenst seksueel gedrag op school. Van die gevallen van ongewenst seksueel gedrag werd 27% gepleegd door een leerkracht en 73% door een leeftijdsgenoot (Timmerman, 2003).

Binnen het vrijetijd domein is recent een onderzoek verschenen naar seksueel grensoverschrijdend gedrag binnen vrijwilligersorganisaties (De Haas, Cense, van Ditzhuijzen & van Berlo, 2009). Uit secundaire analyses op een landelijk, representatief bevolkingsonderzoek (Bakker et al., 2009) bleek dat ongeveer 1,5 op de 1000 mannen en 5 op de 1000 vrouwen voor hun 16^e te maken heeft gehad met seksueel misbruik door een bekende van de sportclub of vrijetijdsvereniging. Van de minderjarigen (jongeren tussen de 15 en 18 jaar) gaf ongeveer 2 op de 1000 jongens en 5 op de 1000 meisjes aan seksueel misbruik te hebben meegemaakt door een bekende van de sportclub of vrijetijdsvereniging (De Haas et al., 2009).

Onderzoek naar de prevalentie van seksueel misbruik binnen religieuze organisaties heeft vooral betrekking op het misbruik in de Katholieke Kerk (Deetman et al., 2011a). De commissie Deetman meldt 774 meldingen van seksueel misbruik die in elk geval gerelateerd kunnen worden aan de Katholieke Kerk (meldingen zijn gedaan tussen maart en december 2010). Misbruik binnen het Protestantse Kerkgenootschap is beduidend minder onderzocht (zie o.a. Veerman, 2005) en prevalentiecijfers of -schattingen zijn niet voorhanden.

Bij alle bovengenoemde onderzoeken moet rekening gehouden worden met de verschillen in prevalentiecijfers die gerapporteerd worden door officiële instanties en cijfers die op basis van zelfrapportage zijn verzameld. Prevalenticijfers op basis van zelfrapportage zijn vaak beduidend hoger dan door officiële instanties geregistreerde cijfers. Zo laat een meta-analyse van Stoltenborgh, Van IJzendoorn, Euser en Bakermans-Kranenburg (2011) naar de prevalentie van seksueel misbruik grote verschillen zien tussen zelfgerapporteerd seksueel misbruik en misbruik vastgesteld op basis van andere informatiebronnen (dossiers, medisch specialisten etc.). Wereldwijd rapporteerde 12,7% zelf seksueel misbruik en was de prevalentie op basis van informanten 0,4%. Daarnaast kan, gezien de afhankelijkheidsrelatie die kinderen met hun ouders en familieleden hebben, ook worden aangenomen dat kinderen minder snel geneigd zijn om gevallen van mishandeling binnen het gezin naar buiten te brengen, wat de verhouding tussen het aantal gevallen van mishandeling binnen en buiten het gezin kan vertekenen.

Tevens dient rekening te worden gehouden met verschillende definities van fysieke mishandeling en seksueel misbruik (zie hieronder bij 'afbakening van het onderzoek') en verschillende leeftijdsgrenzen die worden gehanteerd in de verschillende onderzoeken. Dit resulteert mogelijk in zeer wisselende prevalentiecijfers: zo rapporteerden 2 op de 1000 jongens seksueel misbruik te hebben meegemaakt in de vrije tijd context terwijl 188 op de 1000 jongeren die in 2010 in pleeggezinnen of instellingen verbleven aangaven seksueel misbruikt te zijn. Prevalenticijfers geven dus enige indicatie van de omvang van het probleem, maar moeten met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd.

1.3 Etiologie kindermishandeling

Ruim vier decennia aan onderzoek heeft aangetoond dat een veelheid aan factoren verband houdt met het ontstaan en voortduren van kindermishandeling (Brown, Cohen, Johnson & Salzinger, 1998). Deze risicofactoren worden wel onderverdeeld in vier klassen van variabelen, namelijk demografische variabelen, variabelen gerelateerd aan de gezinsomgeving, opvoedingsvariabelen en kindvariabelen (Brown et al., 1998; Kooijman & Wolzak, 2004).

Daarbij blijken unieke risicofactoren een rol te spelen bij het ontstaan van fysieke mishandeling enerzijds en seksueel misbruik anderzijds (Brown et al., 1998). Echter, deze factoren voorspellen kindermishandeling niet een- op- een (Beech & Ward, 2004; Hendriks, 2006; Kooijman & Wolzak, 2004). Alleen al voor het optreden van fysieke kindermishandeling bestaan meer dan veertig verklaringsmodellen (Kooijman & Wolzak, 2004). Ook op het gebied van seksueel misbruik is een aantal verklaringsmodellen voorhanden (Hendriks, 2006; Kooijman & Wolzak, 2004), zoals de *precondition theory* van Finkelhor (1984), de *integrated theory* van Marshall en Barbaree (1990) en het *pathways model* van Ward en Siegert (2002), modellen die psychologische, biologische en sociologische factoren combineren ter verklaring van het ontstaan van seksueel misbruik van kinderen (Finkelhor, 1984; Hendriks, 2006; Ward & Beech, 2006). In de *integrated theory of sexual offending* (Ward & Beech, 2006) worden deze verschillende verklaringsmodellen verwerkt tot een geïntegreerd model dat het ontstaan, de ontwikkeling en het voortduren van seksueel misbruik dient te verklaren.

Echter, bovengenoemde modellen ter verklaring van mishandeling en seksueel misbruik laten veelal na het specifieke proces dat tot kindermishandeling leidt bloot te leggen. Onduidelijk is waardoor sommige risicofactoren in bepaalde gevallen wel, maar in andere gevallen niet tot een bepaalde uitkomst leiden. Wat nodig is, is inzicht in de risicofactoren en de mechanismen die ten grondslag liggen aan geweld binnen afhankelijkheidsrelaties. Het onderhavige literatuuronderzoek behelst dan ook een literatuurscan aangaande de etiologie van fysieke mishandeling en seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen binnen afhankelijkheidsrelaties.

Afhankelijkheidsrelaties moeten wel gezien worden in de context waarin het geweld plaatsvindt. Zo is de afhankelijkheidsrelatie tussen kinderen en ouders er een waarin zorg, naast opvoeding, een heel belangrijke component is. In afhankelijkheidsrelaties buiten het gezin gaat de professionaliteit van de volwassene een steeds grotere rol spelen. In pleeggezinnen en instellingen is weliswaar, naast een professionele relatie, ook een zorgrelatie aanwezig, maar in instituties als scholen en sportclubs speelt de zorgrelatie een veel kleinere rol ten opzichte van de professionele relatie.

Op eenzelfde manier kunnen risicofactoren ook worden gezien in het licht van verschillende soorten afhankelijkheidsrelaties. Wij hebben er echter voor gekozen de risicofactoren te verbinden aan de verschillende contexten waarbinnen het geweld plaatsvindt en niet direct aan de verschillende soorten afhankelijkheidsrelaties. Beide aspecten spelen echter een rol als het gaat om geweld tegen kinderen.

1.4 Mogelijkheden tot preventie en interventie

Achterhalen welke risicofactoren en mechanismen ten grondslag liggen aan geweld binnen afhankelijkheidsrelaties is van groot belang wanneer het gaat om preventie (Hendriks, 2006). Veel programma's ter preventie van kindermishandeling richtten zich van oudsher op kinderen als potentiële slachtoffers, waarbij hen werd geleerd om slachtofferschap te voorkomen (Whitaker, Le, Hanson, Baker, McMahan, Ryan, Klein & Rice, 2008). Echter, hiermee wordt de verantwoordelijkheid bij kinderen gelegd, die slechts beperkte mogelijkheden hebben om zich daadwerkelijk effectief te verweren (Whitaker et al., 2008). Derhalve is er sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw ook breed aandacht voor kenmerken van plegers die het risico op kindermishandeling doen toenemen, die in preventieprogramma's kunnen worden opgenomen.

Diverse organisaties houden zich op dit moment bezig met preventie- en interventieprogramma's op het gebied van plegers van fysieke mishandeling en seksueel misbruik. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen primaire, secundaire en tertiaire preventie. Zo biedt een aantal instellingen aan alle ouders opvoedingsondersteuning (primaire preventie, ook wel 'universele preventie' genoemd, zie Kooijman & Wolzak, 2004, p. 28). Op het gebied van secundaire en tertiaire preventie, ofwel recidivepreventie, wordt door personen die beroepshalve met kindermishandeling te maken krijgen steeds nauwer samengewerkt omtrent de signalering en aanpak van geweld tegen kinderen. De nog onbeantwoorde vraag is echter in hoeverre bestaande maatregelen aansluiten bij de (verschillen in) etiologie van fysieke mishandeling en seksueel misbruik. In dit literatuuronderzoek laten we, op basis van onderzoek naar de etiologie van kindermishandeling, zien waar organisaties die zich bezig houden met preventie- en interventieprogramma's zich vooral op zouden moeten richten.

1.5 Onderzoeksvragen

We concluderen dat op basis van bovenstaande een aantal zaken moet worden onderzocht: 1) de verschillen in etiologie van verschillende vormen van kindermishandeling binnen de domeinen opvoeding, school en vrije tijd, waarbij met name het specifieke mechanisme dat tot kindermishandeling leidt van belang is en 2) waar organisaties op zouden moeten ingrijpen gezien de bevindingen uit vraag 1. Naar aanleiding van deze algemene vragen zijn verschillende deelvragen geformuleerd:

Deelvragen

1. *Wat is de stand van de kennis over de etiologie van fysieke kindermishandeling en seksueel kindermisbruik?*
 - Wat is bekend over de verschillen in etiologie met betrekking tot verschillende vormen van geweld tegen kinderen en jeugdigen binnen afhankelijkheidsrelaties¹?
 - Wat is bekend over de etiologie van fysieke kindermishandeling binnen het eigen gezin?
 - Wat is bekend over de etiologie van seksueel misbruik binnen de opvoedingscontext, de context van school en het vrijetijds-domein? Onder opvoedingscontext verstaan wij hier zowel het eigen gezin, het pleeggezin als de instellingen.
 - Wat is bekend over de rol van religie in de etiologie van fysieke en seksuele kindermishandeling?

2. *Waar liggen grofweg de mogelijkheden om te interveniëren?*
 - Waar liggen voor organisaties, gelet op de uitkomsten van deelvraag 1, mogelijkheden tot de ontwikkeling en implementatie van nadere preventie- en interventieprogramma's?

3. *Op welke thema's zou nader, al dan niet empirisch, onderzoek in Nederland wenselijk zijn en hoe zou dat er idealiter uitzien?*
 - Op welke domeinen zou nader onderzoek zich, gezien de uitkomst van het literatuuronderzoek, dienen te richten?
 - Welke vorm zou nader onderzoek idealiter hebben?

¹ In dit onderzoek worden afhankelijkheidsrelaties opgevat als relaties tussen volwassenen en kinderen en tussen adolescenten en kinderen (met een leeftijdsverschil van minimaal vijf jaar (Hendriks, 2006; Hunter, Figueredo, Malamuth & Becker, 2003) binnen drie domeinen; het opvoedingsdomein, het schooldomein en het vrijetijds-domein.

1.6 Afbakening van het onderzoek

Dit onderzoek richt zich op kindermishandeling in de vorm van fysieke mishandeling (verder genoemd: (fysieke) mishandeling) binnen het gezin en seksueel misbruik binnen en buiten het gezin. De begrippen kindermishandeling en meer specifiek fysieke mishandeling en seksueel misbruik kennen vele verschillende definities, met daarbij uiteenlopende classificaties naar ernst en aard (Nagtegaal, 2012). Derhalve hanteren wij voor het onderhavige onderzoek de volgende brede definitie, gebaseerd op artikel 1, lid m uit de Wet op de Jeugdzorg:

Kindermishandeling is 'elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'.

We richten ons, gezien de beperkte periode waarin het onderzoek dient plaats te vinden, niet op andere vormen van kindermishandeling zoals verwaarlozing of emotionele mishandeling. Bovendien is bijvoorbeeld verwaarlozing veel moeilijker te operationaliseren dan fysieke mishandeling. Ook wordt niet nader ingegaan op de rol van mishandeling en misbruik binnen verschillende culturen. Dit kan mogelijk belangrijke inzichten opleveren, maar gezien de korte tijd die voor het onderzoek gereserveerd is, wordt dit aspect buiten beschouwing gelaten. Gezien de schaarste aan relevante literatuur zal tevens niet worden ingegaan op de invloed van de Islamitische cultuur op mishandeling en seksueel misbruik.

Ook zullen geheel andere domeinen buiten beschouwing blijven. Zo zullen we niet dieper ingaan op de zogenaamde loverboy-problematiek. Gesteld wordt dat bepaalde risicofactoren die de kans op seksueel misbruik in het algemeen vergroten ook van toepassing zijn op (potentiële) slachtoffers van loverboys (Verwijs et al., 2011). Een belangrijk verschil is echter de aard van de relatie: 'loverboys vormen een bijzondere variant van soutenance: ze gebruiken hun liefdesrelatie met een vrouw om haar in de prostitutie te brengen en te exploiteren' (Bovenkerk et al., 2004, p. 19), waarmee de loverboy-problematiek naar ons idee moet worden uitgesloten van deze literatuurscan. Daarnaast zullen we ook niet ingaan op de etiologie van geweld tegen volwassen personen die door een verstandelijke en/of lichamelijke beperking deel uitmaken van een afhankelijkheidsrelatie, aangezien de focus zal liggen op fysieke mishandeling en seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen. Wel gaan we in op fysieke mishandeling en seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking.

1.7 Leeswijzer

Dit rapport heeft de volgende opbouw. In hoofdstuk 2 worden de methoden van de literatuurstudie besproken, waarbij wordt aangegeven welke selectie van onderzoeken gemaakt is om de etiologische vragen te kunnen beantwoorden. In hoofdstuk 3, 4 en 5 worden de onderzoeksvragen beantwoord aan de hand van de gevonden resultaten in de literatuurstudie. Tot slot worden in hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies gegeven en zullen we de beperkingen van het onderzoek bespreken. Ook geven we aan waar de mogelijkheden tot interventie liggen en op welk thema's en in welke vorm vervolgonderzoek gewenst is.

2. Methode

In het onderhavige onderzoek staan de oorzaken van geweld tegen kinderen en jeugdigen in afhankelijkheidsrelaties centraal. De centrale vraag daarbij is: wat is de stand van de kennis over de etiologie van fysieke mishandeling en seksueel misbruik? Om deze vraag te beantwoorden, is een systematische literatuurstudie uitgevoerd. Daartoe is gebruik gemaakt van de zoekmachines van diverse databases, te weten PsycInfo, ERIC, EBSCO (geïntegreerde kennisbank), Social Sciences Citation Index, Campbell Collaboration Social, Psychological, Educational and Criminological Trials Register (C2-SPECTR), Web of Knowledge, Violence Research Literature Data- base (VIOLIT) en Social Science Research Network. De volgende zoektermen zijn daarbij gehanteerd: etiology, causes, risk factors, child abuse, child physical abuse, child maltreatment, child sexual abuse, child sexual assault, institutions, institutional, daycare, sport, school, teacher, classroom, violence, children, celibacy, religion, disclosure, clerical abuse, noncleric offenders, Islam, Muslim. Deze zoektermen zijn tevens in verschillende combinaties gebruikt om drie specifieke tijdschriften te doorzoeken, namelijk International Journal of Child Abuse & Neglect, Child Maltreatment en Journal of Child Sexual Abuse. Tenslotte zijn de referentielijsten van de diverse gevonden artikelen gescand op relevante artikelen, die vervolgens ook in het bestand zijn opgenomen.

2.1 Selectie

Over mishandeling is de afgelopen decennia veel gepubliceerd, en het zou dan ook ondoenlijk zijn al deze literatuur te bespreken in deze literatuurscan. Gezien het feit dat het onderhavige onderzoek een inventarisatie betreft van de kennis over de etiologie van kindermishandeling is gekozen voor een afbakening op grond van onderstaande criteria. Deze criteria hebben betrekking op de literatuur over zowel mishandeling als seksueel misbruik, al is op dit laatste terrein op sommige deelgebieden aanzienlijk minder literatuur beschikbaar. In het inhoudelijk deel van deze literatuurscan worden de studies op basis van relevantie besproken, met eerst de meta-analyses, vervolgens de reviews, daarna de longitudinale prospectieve studies en tenslotte de retrospectieve studies (zie ook de overzichtstabel).

2.2 Criteria

1. Meta-analyses van 2000-2012
2. Reviews van de afgelopen 20 jaar
3. Indien beschikbaar en niet onder 1 meegenomen, longitudinale prospectieve studies
4. Retrospectieve studies van de afgelopen 20 jaar, mits in peer reviewed tijdschriften verschenen

5. De informatie over slachtoffers van fysieke mishandeling en seksueel misbruik in de studie dient betrekking te hebben op kinderen en/of jongeren in de leeftijd van 0-18 jaar.

Bij de verschillende domeinen (gezin, instellingen, school, sport en religie) waarin mishandeling en misbruik plaatsvinden, staat een overzichtstabel van de besproken risicofactoren. Hierbij dient te worden opgemerkt dat niet altijd duidelijk is wat de in de afzonderlijke studies gebruikte methodes (bijvoorbeeld zelfrapportage of gebruikmaking van officiële statistieken) zijn. Daarnaast wordt ook de steekproefgrootte niet altijd genoemd. Dit geldt met name voor de gebundelde studies in de reviews. Deze methodologische punten dienen in het achterhoofd te worden gehouden bij het lezen van de hoofdstukken.

Alle afzonderlijke studies en de daarin behandelde risicofactoren zijn voorts in een aparte tabel opgenomen (zie Bijlage 1). In deze tabel is per studie ook het soort onderzoek (meta-analyse, review, longitudinaal etc.) weergegeven, alsmede (waar bekend) de steekproefgrootte, de conclusie van het onderzoek en statistische bevindingen. De statistische bevindingen worden, waar mogelijk, gerapporteerd door de effectgrootte weer te geven. Deze maat wordt gebruikt om te bepalen hoe sterk een bepaald verband is. De effectgrootte wordt in verschillende studies verschillend weergegeven. De in het onderhavige onderzoek voorkomende effectgroottes betreffen de *d* (*mean difference effect size*), *r* (correlatiecoëfficiënt) en OR (Odds Ratio, ofwel de kans dat een bepaalde gebeurtenis (bijvoorbeeld fysieke mishandeling) zich voordoet in een bepaalde groep (bijvoorbeeld ouders met een depressie), vergeleken met de kans dat die gebeurtenis zich voordoet in een andere groep (bijvoorbeeld ouders zonder een depressie). Deze drie maten geven de effectgroottes van bepaalde onderzochte verbanden weer. Bij het interpreteren van de statistische bevindingen kunnen de volgende *ranges* worden gehanteerd, naar het voorbeeld van Chen et al. (2010) en Lipsey & Wilson (2001), zie ook Nagtegaal (2012):

Maat	Geen relatie	Kleine relatie	Medium relatie	Sterke relatie
<i>d</i>	$d=0$	$d \leq 0,20$	$d=0,50$	$d \geq 0,80$
<i>r</i>	$r=0$	$r \leq 0,10$	$r=0,25$	$r \geq 0,40$
OR	OR=1,0	OR>1,0: verhoogde kans op waargenomen uitkomst	$1,0 < OR < 2,0$	OR>5,0

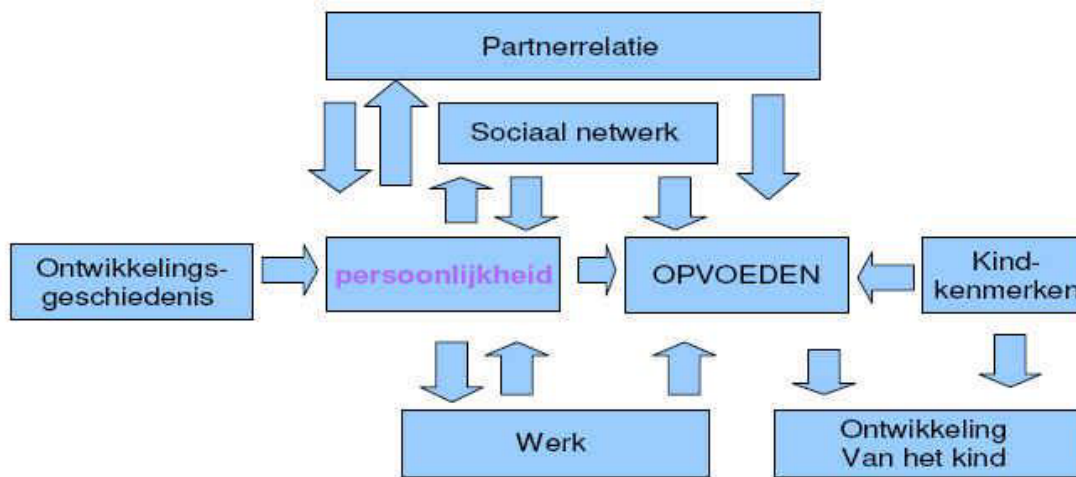
\leq = kleiner of gelijk aan

\geq = groter of gelijk aan

3. Fysieke mishandeling binnen het gezin

Ruim vier decennia aan onderzoek heeft aangetoond dat een veelheid aan risico- en beschermende factoren verband houdt met het ontstaan van fysieke mishandeling en verwaarlozing (Brown et al., 1998). Daarbij komt dat geen enkele factor kindermishandeling één-op-één voorspelt; de oorzaak blijkt altijd te liggen in een combinatie van verschillende factoren die aan kindermishandeling bijdragen (Mutsaers, 2008; Pardeck, 1988). Tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw lag de nadruk vooral op unidimensionele modellen ter verklaring van het ontstaan van kindermishandeling. Vroege studies legden daarbij de focus op psychologische- en persoonlijkheidskenmerken van de pleger, met name die van moeders (Stith, Liu, Davies, Boykin, Alder, Harris, Som, McPherson & Dees, 2009). Hoewel de relatie tussen dergelijke kenmerken en fysieke mishandeling tegen kinderen nog altijd wordt ondersteund, worden sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw ook kenmerken van slachtoffers en demografische kenmerken meegenomen in de diverse studies. Daarbij komt dat er in de laatste twee decennia van de vorige eeuw een verschuiving heeft plaatsgevonden van unidimensionele modellen naar transactionele modellen, waarbij kindermishandeling wordt gezien als het resultaat van een complexe interactie van risicofactoren op individueel en omgevingsniveau (Berger, Ten Berge & Geurts, 2004). Erkend wordt dat de oorzaken van kindermishandeling alleen kunnen worden achterhaald door alle factoren binnen alle domeinen rond het kind en de onderlinge interactie van die factoren in ogenschouw te nemen (Scannapieco & Connell-Carrick, 2005).

Een van de leidende en meest aangehaalde geïntegreerde theorieën ter verklaring van het ontstaan van fysieke kindermishandeling is het ecologische ordeningsmodel van Belsky (1980, zie Figuur 1), gebaseerd op het ecologische model van Bronfenbrenner (1979), wiens model de ontwikkeling van het kind verklaart vanuit verschillende overlappende en interacterende systemen. Belsky (1980) onderscheidt vier systemen, ofwel vier niveaus van factoren, die met elkaar combineren en interacteren en aldus bepalend zijn voor het handelen van ouders. Het eerste niveau is het ontogenetische niveau. Hierbij gaat het om de ontwikkelingsgeschiedenis en de individuele kenmerken van de ouders die zij inbrengen in het microsysteem, het tweede niveau. Het microsysteem bestaat uit de betrekkingen binnen het gezinssysteem, evenals individuele kenmerken van het kind en factoren in het leven van de ouders die nu van invloed zijn op hun functioneren. Het derde niveau, het exosysteem, is de omgeving van het gezin, onder meer de buurt, clubs, het sociale netwerk, werk. Tenslotte omvat het macrosysteem de overkoepelende maatschappij en de cultuur, welke invloed hebben op de drie andere systemen (zie ook Baartman, 1996; Scannapieco & Connell-Carrick, 2005). In het model van Belsky staat de ouder centraal in een netwerk van factoren die, afhankelijk van hun aard, de draagkracht dan wel de draaglast in een gezin kunnen verhogen.

Figuur 1. Het ecologische model van Belsky (Belsky & Vondra, 1989, p. 157)

In deze literatuurscan wordt de nadruk gelegd op empirische bevindingen omtrent risicofactoren voor fysieke mishandeling binnen het gezin (dit hoofdstuk) en seksueel misbruik binnen en buiten het gezin (hoofdstukken 4 en 5). Daar waar mogelijk geven we aan hoe deze risicofactoren zich verhouden tot bestaande theoretische modellen. In dit hoofdstuk staat daarbij het ecologische model van Belsky (1980) centraal, waarbij de literatuurscan zich vooral richt op de drie systemen die het dichtst bij het kind en de ouders liggen.

Daarbij dient te worden opgemerkt dat er een verschil bestaat tussen zogenaamde risico-indicatoren en risicofactoren. Van een risico-indicator wordt gesproken wanneer het gaat om een kenmerk waarvan is aangetoond dat hij een verband vertoont met de aanwezigheid van een psychosociaal probleem. Het gaat hierbij om een correlatieel verband. Van een risicofactor wordt gesproken wanneer het gaat om een kenmerk waarvan is aangetoond dat deze een verklaring vormt voor de toename van het risico op een psychosociaal probleem (Baartman, 1996). Hoewel dit onderscheid met het oog op preventie belangrijk is, daar van primaire preventie in het algemeen meer verwacht zal mogen worden indien deze gericht is op de beïnvloeding of eliminering van risicofactoren, dan wanneer deze gericht is op de beïnvloeding van risico-indicatoren (Baartman, 1996), worden de twee termen in de literatuur door elkaar heen gebruikt. In het theoretisch kader zullen wij die term gebruiken die ook in de betreffende literatuur wordt gebruikt. Dit onderscheid geldt overigens ook voor de literatuur over seksueel misbruik.

Risicofactoren fysieke mishandeling binnen gezin

Decennia aan onderzoek heeft aangetoond dat de structuur van het gezin om diverse redenen een vruchtbare grond voor mishandeling creëert, onder meer doordat familieleden veel tijd met elkaar doorbrengen, er sprake is van machtsverschillen, er veel emotionele interacties plaatsvinden, relaties tussen familieleden niet snel worden verbroken en er tenslotte sprake is van een privé-institutie (Portwood, 2005). Het meeste empirische onderzoek richt zich op factoren gerelateerd aan de pleger (in dit geval meestal de ouder), factoren gerelateerd aan het kind, factoren gerelateerd aan het gezinssysteem en factoren gerelateerd aan demografische gegevens.

3.1 Pleger (ouder) variabelen

Uit diverse studies is gebleken dat verschillende problemen bij de ouders de kans op fysieke kindermishandeling vergroten (Brown et al., 1998; Sidebotham & Golding, 2001). Daarbij wordt wel onderscheid gemaakt tussen risicofactoren met betrekking tot de geschiedenis van kindermishandeling van de ouders, het persoonlijk functioneren van ouders en de opvattingen over en verwachtingen die de ouders van het kind en de opvoeding hebben (Berger et al., 2004).

Persoonlijke geschiedenis van de ouders

Een veelgenoemde risicofactor voor fysieke mishandeling is een geschiedenis van kindermishandeling van de ouders zelf. Uit de meta-analyse naar risicofactoren voor kindermishandeling van Stith et al. (2009) komt naar voren dat ouders die tijdens hun jeugd zelf zijn mishandeld, een grotere kans lopen om hun kinderen te mishandelen dan ouders bij wie dat niet het geval was. Deze bevinding wordt ondersteund door de reviews van Black, Heyman en Smith Slep (2001b) en van Ertem, Leventhal en Dobbs (2000), alsmede door de prospectief longitudinale studie van Sidebotham en Heron (2006). Tevens hebben ouders die als kind getuige waren van huiselijk geweld (agressie tussen ouders) een grotere kans om tot fysieke mishandeling van hun eigen kind over te gaan dan ouders die als kind geen getuige waren van dergelijk geweld (Black et al., 2001b), maar de sterkte van dit verband is onduidelijk. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de paden die ten grondslag liggen aan deze intergenerationale continuïteit zeer complex zijn. Het gaat dan om een complex samenspel tussen risicofactoren, beschermende factoren en mediërende factoren (Dixon, Browne & Hamilton-Giachritsis, 2005).

In de literatuur worden diverse factoren genoemd die het verband tussen een geschiedenis van mishandeling en kindermishandeling zouden mediëren. Een onveilige ouder-kind hechting wordt wel gezien als een van de belangrijkste factoren (Morton & Browne, 1998). Kinderen die worden mishandeld door hun ouders en daardoor onveilig gehecht raken, vormen zich tegelijk een mentale representatie van deze ouder-kind band. Aangezien deze representatie het prototype voor toekomstige relaties vormt, zullen deze personen later niet in staat zijn om een veilige hechting tussen henzelf en hun eigen kinderen te creëren. Of, zoals Buchanan (1996, in Morton & Browne, 1998, p. 1098) het verwoordt: 'Thus, it is the caregiving relationship that is transmitted across the generations rather than violence *per se*'. Steun voor het belang van hechtingsrelaties in de intergenerationale overdracht van fysieke kindermishandeling wordt gevonden in de bevinding dat moeders met een geschiedenis van mishandeling die zelf ook hun kinderen mishandelen op bepaalde punten verschillen van moeders met een geschiedenis van mishandeling die de *cycle of abuse* doorbreken. Deze laatste categorie moeders bleken, in tegenstelling tot de eerste categorie, op een bepaald punt in hun leven een liefhebbende ouder te hebben gehad en in het heden een liefhebbende partner die hen bijstond in de opvoeding (Morton & Browne, 1998).

Naast het belang van hechtingsrelaties in de intergenerationale overdracht van fysieke kindermishandeling worden jong ouderschap, psychopathologie en depressie van de ouders, een lage sociaal-economische status (Belsky, 1984; Sidebotham & Heron, 2006), lage beroepsstatus (Sidebotham & Heron, 2006) en het samenwonen met een gewelddadige volwassene (Dixon et al., 2005) als factoren genoemd. Ook dissociatie bij moeder wordt als factor beschouwd (Collin-Vézina & Cyr, 2003). Eerder is aangetoond dat moeders die als kind waren mishandeld en zelf hun kinderen mishandelden hoger scoorden op dissociatieve symptomen dan moeders met een geschiedenis van mishandeling die hun eigen kinderen niet mishandelden (Egeland & Susman-Stillman, 1996).

Persoonlijk functioneren

Ouders die hun kind mishandelen blijken relatief vaak te maken te hebben met psychische of psychiatrische problematiek (Berger e.a., 2004; Chaffin, Kelleher & Hollenberg, 1996; Sidebotham & Heron, 2006). Allereerst blijkt uit de meta-analyse van Stith et al. (2009) dat het niveau van boosheid, psychopathologie en angst van de ouders het sterkst samenhangt met mishandeling. Daarnaast wordt depressiviteit van de ouders consistent aangemerkt als risicofactor voor mishandeling. Uit diverse reviewstudies en meta-analyses blijkt dat er een samenhang bestaat tussen mishandeling enerzijds en depressieve symptomen bij de geweld plegende ouders anderzijds (Berger et al., 2004; Black et al., 2001b; Chaffin et al., 1996; Stith et al., 2009). Uit de prospectief longitudinale studie van Chaffin et al. (1996) komt naar voren dat depressiviteit een sterke voorspeller is van fysieke kindermishandeling.

Niet alleen hebben ouders die hun kind (ernstig) fysiek mishandelen vaker last van depressieve symptomen, ook wordt bij hen vaker een depressieve stoornis vastgesteld, zo blijkt uit de review van Black et al. (2001b). Daarnaast denken moeders die hun kinderen fysiek mishandelen negatiever over zichzelf dan moeders die hun kinderen niet mishandelen (Christensen, Brayden, Dietrich, McLaughlin & Sherrod, 1994). Depressiviteit hangt samen met 'een vijandige, afwijzende houding naar het kind en met verminderde responsiviteit en betrokkenheid' (Berger et al., 2004, p. 12). Uit de literatuur blijkt dat een geringe betrokkenheid van de moeder bij het kind fysieke mishandeling voorspelt (Brown et al., 1998). Gesteld kan dan worden dat depressiviteit niet alleen direct verband houdt met kindermishandeling, maar ook indirect, via geringe betrokkenheid bij het kind. In het verlengde hiervan blijken problemen met emotieregulatie en angstgevoelens van de ouders samen te hangen met het optreden van fysieke kindermishandeling (Black et al., 2001b).

Verslavingsproblematiek is een andere factor die verband houdt met mishandeling, zo komt uit de meta-analyse van Stith et al. (2009) naar voren. Ook longitudinaal onderzoek toont dit aan (Chaffin et al., 1996; Sidebotham & Golding, 2001). Wanneer het gaat om fysieke mishandeling, blijkt in ongeveer vijftig procent van de gevallen sprake te zijn van een drugs en/of alcoholverslaving (Chaffin et al., 1996). Hierbij dient te worden opgemerkt dat andere studies geen verband vinden tussen een geschiedenis van alcoholverslaving en mishandeling en dat weer andere studies geen verband vinden tussen een geschiedenis van drugsverslaving en mishandeling (Black et al., 2001b). Toch wordt over het algemeen aangenomen dat (een geschiedenis van) verslavingsproblematiek verband houdt met in elk geval een deel van de (ernstige) gevallen van fysieke mishandeling, met name in samenhang met andere risicofactoren (Black et al., 2001b).

Tenslotte dient te worden opgemerkt dat de leeftijd van ouders negatief samenhangt met fysieke mishandeling (Black et al., 2001b; Brown et al., 1998; Mersky, Berger, Reynolds & Gromoske, 2009; Sidebotham & Golding, 2001). De kans op fysieke mishandeling wordt groter naarmate de ouders jonger zijn ten tijde van de geboorte van hun kind. Dit geldt zowel voor de leeftijd van de moeder als van de vader, zo blijkt uit de review van Black et al. (2001b). Mersky et al. (2009) merken hierbij op dat met name tienermoederschap als krachtige voorspeller van fysieke mishandeling dient te worden beschouwd; tienermoeders hebben een grotere kans om alleenstaand, arm en ongeschoold te zijn. Daarnaast is de kans groter dat de zwangerschap ongepland was en dat de moeder nog niet in staat is om adequate zorg te verlenen. Hieruit blijkt direct dat jong ouderschap niet als risicofactor, maar als risico-indicator dient te worden aangemerkt; op zichzelf staand hoeft jong ouderschap geen invloed te hebben op mishandeling.

Opvattingen over en verwachtingen van het kind

Ouders hebben van begin af aan verwachtingen van hun kind, verwachtingen van zichzelf als ouder en verwachtingen over de band met hun kind. Deze verwachtingen krijgen geleidelijk aan vorm en worden geleidelijk aan bijgesteld. Een fenomeen dat daarbij een belangrijke rol speelt is aan te duiden als 'pedagogisch besef' (Baartman, 1996), of, zoals Newberger het oorspronkelijk noemde 'parental awareness' (Newberger, 1980; Newberger & Cook, 1983), het geheel van opvattingen, verwachtingen en normen dat voor ouders leidend is in hun zorg voor en omgang met hun kind. Daarbij spelen twee dimensies een belangrijke rol. De ene is die van perspectief nemen, dat wil zeggen het zicht hebben op belevingen en intenties van het kind. De andere is een morele dimensie, die van het balanceren tussen de zorg voor de belangen van het kind en de eigen belangen. Spanning tussen die belangen is inherent aan zorg voor een kind en deze spanning kan verhoogd worden onder de druk van de eigen voorgeschiedenis van ouders en/of de stress van de omstandigheden die hen in beslag neemt. Dat kan ertoe leiden dat de zorg voor een kind als een (te) grote last wordt ervaren en als iets wat geregeld in conflict is, met name in situaties van stress, met de eigen belangen. Deze spanning is van invloed op de manier waarop gedrag, belevingen en intenties van het kind geïnterpreteerd worden. De auteur geeft het volgende voorbeeld: 'Zo kan iemand het huilen van een kind dat hem 's nachts uit zijn slaap haalt, zien als een teken van onlust, als een poging om aandacht te trekken, of als een teken dat het kind de ouder zijn rust niet gunt' (Baartman, 1996, p. 47). De door de ouders (onbewust) gekozen interpretatie heeft dan direct gevolgen op de manier van handelen.

Diverse studies linken dit pedagogisch besef aan het optreden van fysieke kindermishandeling. Uit de meta-analyse van Stith et al. (2009) komt een sterke samenhang naar voren tussen de perceptie die de ouder van het gedrag van het kind heeft en het optreden van fysieke mishandeling. Andere, meer objectieve metingen van het gedrag van het kind op basis van onder meer de Teacher's Report Form en de Children's Depression Inventory tonen een minder sterk verband met fysieke mishandeling (Stith et al., 2009).

Daarnaast hebben moeders die hun kind fysiek mishandelen meer negatieve verwachtingen van hun kind in verschillende situaties dan moeders die hun kind niet fysiek mishandelen (Black et al., 2001b). Bovendien blijkt dat moeders die hun kinderen fysiek mishandelen onrealistisch hoge verwachtingen van hun kinderen hebben, ten opzichte van moeders die hun kinderen niet fysiek mishandelen (Black et al., 2001b). In het verlengde hiervan ligt dat mishandelende ouders zich vaak niet bewust zijn van de emotionele complexiteit van relaties, met name die van de ouder-kind relatie (Portwood, 2005). Dit leidt ertoe dat ze moeite hebben om zich in het kind te verplaatsen en om het gedrag van het kind in het licht van zijn of haar ontwikkelingsniveau of de situatie te zien (Portwood, 2005). Ook zijn mishandelende ouders meer dan andere ouders geneigd om het gedrag van het kind negatief te interpreteren, wat aansluit bij de hierboven genoemde stelling van Baartman (1996).

Ongewenst gedrag wordt door deze ouders opgevat als opzettelijk in plaats van passend bij de levensfase van het kind (Berger et al., 2004).

Tenslotte blijkt dat significant meer kinderen uit een ongeplande zwangerschap worden mishandeld dan kinderen van wie de zwangerschap wel gepland was (Sidebotham & Heron, 2003; Zuravin, 1991). Hoewel dit effect in sommige studies blijft bestaan na controle voor andere factoren (Sidebotham & Heron, 2003), verdwijnt het effect wanneer andere factoren, waaronder gezinsgrootte (zie later) worden meegenomen (Zuravin, 1991). In dit laatste geval zou ongeplande zwangerschap indirect invloed hebben op fysieke mishandeling tegen kinderen, via gezinsgrootte.

3.2 Slachtoffer (kind)variabelen

De meeste studies naar risicofactoren voor kindermishandeling hebben betrekking op kenmerken van de dader (Black et al., 2001b). Toch wordt inmiddels algemeen erkend dat bepaalde kenmerken van kinderen de kans op slachtofferschap van fysieke kindermishandeling vergroten. Deze kenmerken hebben betrekking op leeftijd, geslacht, aangeboren en fysieke kenmerken en gedrags- en ontwikkelingsproblemen. Wanneer wordt gekeken naar het belang van deze kenmerken bij het ontstaan van kindermishandeling, dienen ze altijd in een breder raamwerk te worden geplaatst, waarbij rekening wordt gehouden met andere factoren van de ouders en de ruimere omgeving (Sidebotham & Heron, 2006).

Geslacht

Hoewel frequent wordt aangenomen dat jongens vaker slachtoffer zijn van mishandeling, wordt in de literatuur geen steun gevonden voor deze stelling (Black et al., 2001b; Stith et al., 2009). Diverse studies hebben het verband tussen geslacht en slachtofferschap van mishandeling onderzocht, maar zowel in de review van Black et al. (2001b) als in de meta-analyse van Stith et al. (2009) wordt geen significant effect gevonden voor de relatie tussen geslacht en mishandeling.

Leeftijd

De relatie tussen leeftijd en fysieke mishandeling is een veel genoemde. Volgens Berger et al. (2004) zijn jonge kinderen tot ongeveer 6 jaar fysiek en emotioneel afhankelijk van hun opvoeders en gezinsomgeving waardoor zij extra kwetsbaar voor mishandeling en verwaarlozing zijn. Echter, of er daadwerkelijk een verband bestaat tussen leeftijd van het kind en (de kans op) fysieke mishandeling, is niet duidelijk.

De meta-analyse van Stith et al. (2009) vond geen significant effect voor leeftijd, en ook de in de review van Black et al. (2001b) besproken studies geven geen eenduidig beeld; zij concluderen dat de relatie tussen leeftijd en mishandeling vermoedelijk afhankelijk is van andere factoren, zoals gezinssamenstelling (Black et al., 2001b).

Prematuriteit en laag geboortegewicht

Uit prospectief longitudinaal onderzoek is gebleken dat kinderen die worden mishandeld gemiddeld een lager geboortegewicht hadden (Berger et al., 2004; Sidebotham & Heron, 2003). Kinderen met een geboortegewicht lager dan 2500 gram lopen gemiddeld een twee keer zo grote kans mishandeld te worden dan kinderen met een normaal geboortegewicht (Sidebotham & Heron, 2003). Een reden voor het verband tussen geboortegewicht en fysieke mishandeling wordt wel gezocht in de hoeveelheid aandacht en energie die het pasgeboren kind vraagt: gesteld wordt dan dat een kind met een laag geboortegewicht meer energie vergt van de (nieuwe) ouders, wat tot meer frustraties leidt (Sidebotham & Heron, 2003). Een vergelijkbaar mechanisme zou volgens de auteurs ten grondslag kunnen liggen aan het verband tussen een slechte gezondheid (gemeten op basis van het aantal ziekenhuisopnamen in de eerste dertig maanden) en fysieke mishandeling. Een slechte gezondheid van het kind zou dan leiden tot verhoogde stress en zorgen bij de ouders van het zieke kind, wat de kans op geweld zou vergroten. Overigens merken de auteurs hierbij op dat een slechte gezondheid vermoedelijk niet zozeer als een op zichzelf staande risicofactor dient te worden beschouwd, maar als een indicator van dezelfde risicofactoren die ook tot fysieke mishandeling leiden (Sidebotham & Heron, 2003). Eenzelfde kanttekening wordt door Sidebotham & Heron (2006) geplaatst bij het verband tussen een laag geboortegewicht en fysieke mishandeling. Andere factoren, onder meer het gebruik van alcohol voor en tijdens de zwangerschap en armoede, worden namelijk ook in verband gebracht met laag geboortegewicht. Onduidelijk is in hoeverre laag geboortegewicht direct verband houdt met fysieke mishandeling of indirect via andere factoren als alcoholgebruik en armoede (Goldman, Salus, Wolcott & Kennedy, 2003; Sidebotham & Heron, 2006; US National Research Council, 1993).

Lichamelijke en/of verstandelijke beperking

Het verband tussen een lichamelijke en/of verstandelijke beperking van het kind en fysieke mishandeling is al jarenlang onderwerp van (wetenschappelijk) debat (Sullivan & Knutson, 2000). Diverse studies hebben inmiddels aangetoond dat er een verband is tussen een beperking enerzijds en fysieke mishandeling anderzijds (Hibbard & Desch, 2007; Sullivan & Knutson, 2000).

Geschat wordt dat kinderen met een beperking, waaronder gedragsstoornissen, leerstoornissen, spraak- en taalstoornissen, gehoorstoornissen en autisme een bijna twee keer hogere kans lopen om het slachtoffer te worden van mishandeling (Sullivan & Knutsun, 2000).

In de literatuur worden verschillende verklaringen opgevoerd voor het verband tussen een beperking bij het kind en slachtofferschap van fysieke mishandeling (Goldman et al., 2003; Hibbard & Desch, 2007). Over het algemeen lopen kinderen die door hun ouders als 'anders' worden gezien een grotere kans te worden mishandeld dan kinderen die als normaal worden gezien (Goldman et al., 2003). Veelgenoemde factoren die hierbij een rol spelen betreffen stress en frustratie bij de ouders. Kinderen met een beperking vragen meer tijd en aandacht, wat op zichzelf al tot meer stress kan leiden. Daarnaast reageren deze kinderen vaak niet op de 'standaard' manier van opvoeden, of ze gedragen zich agressief en regel overtredend. Dit kan tot frustraties bij de ouders leiden en vervolgens tot fysieke mishandeling (Hibbard & Desch, 2007). Tevens wordt wel opgemerkt dat kinderen met een beperking een groter risico lopen op herhaald slachtofferschap, ofwel doordat ze niet beseffen dat het gedrag van de pleger ongeoorloofd is ofwel doordat ze nog minder dan kinderen zonder beperking in staat zijn weerstand te bieden aan het geweld of een uitweg te zoeken (Goldman et al., 2003).

Gedragsproblemen

Diverse studies tonen aan dat gedragsproblemen van het kind de kans op fysieke mishandeling vergroten (Black et al., 2001b; Brown et al., 1998; Sidebotham & Heron, 2003). Uit een review van Black et al. (2001b) komt naar voren dat ouders van mishandelde kinderen consistent meer internaliserende en externaliserende problemen toedichten aan hun kinderen. Aangetoond is voorts dat een moeilijk temperament significant samenhangt met mishandeling en dat de kans op slachtofferschap van fysieke mishandeling groter is voor kinderen die regelmatig woede-uitbarstingen hebben (Brown et al., 1998; Sidebotham & Heron, 2003). Echter, dit laatste effect was niet meer significant wanneer de variabelen geboortegewicht, ongeplande zwangerschap, ziekenhuisopnames gedurende de eerste drie maanden (slechte gezondheid, zie boven), ouders' zorgen om de ontwikkeling van het kind en niet positief denken over het kind werden meegenomen (Sidebotham & Heron, 2003).

Een belangrijke opmerking die op dit punt dient te worden geplaatst is de kwestie van causaliteit; onbekend is namelijk in hoeverre de gedragsproblemen oorzakelijk verband houden met het geweld, dan wel gevolg zijn van dat geweld (Goldman et al., 2003; Sidebotham & Heron, 2003).

3.3 Gezinsvariabelen

Inmiddels wordt algemeen erkend dat fysieke mishandeling niet simpelweg uit een samenspel van kind- en oudervariabelen ontstaat, ook diverse factoren in de directe omgeving zijn van belang. Verschillende studies hebben aangetoond dat stabiliteit in het gezin, of het gebrek daaraan, centraal staat in relatie tot fysieke mishandeling. In de literatuur wordt een aantal gezinsvariabelen genoemd dat de kans op fysieke mishandeling van kinderen vergroot en dus als risicofactor dient te worden aangemerkt.

Conflicten en gezinscohesie

Allereerst komt uit de meta-analyse van Stith et al. (2009) een sterke effectgrootte naar voren met betrekking tot een hoge mate van conflicten binnen het gezin en een lage gezinscohesie. Eenzelfde conclusie kan worden getrokken uit de review van Black et al. (2001b). Gezinnen waarin fysieke mishandeling van kinderen plaatsvindt worden gekenmerkt door minder cohesie, meer negatief gedrag van de kinderen richting hun vader en moeder en meer agressie en conflicten tussen ouders (Black et al., 2001b). Met name de invloed van partnergeweld op fysieke kindermishandeling is onderwerp van veel onderzoek (McGuigan & Pratt, 2001). Diverse studies hebben in de afgelopen drie decennia een (sterk) verband tussen partnergeweld enerzijds en fysieke kindermishandeling anderzijds aangetoond. Geschat wordt dat in ongeveer 40 procent van de gevallen van partnergeweld ook sprake is van fysieke kindermishandeling (Appel & Holden, 1998; McGuigan & Pratt, 2001). Bovendien blijkt uit een longitudinale studie van McGuigan & Pratt (2001) dat huiselijk geweld gedurende de eerste zes maanden na de geboorte van het kind de kans op fysieke kindermishandeling in de eerste vijf levensjaren sterk vergroot. Uit dezelfde studie is gebleken dat in bijna 80 procent van de gevallen waarin huiselijk geweld en fysieke kindermishandeling gelijktijdig optreden, er éérst sprake is van huiselijk geweld en pas daarna van fysieke kindermishandeling (McGuigan & Pratt, 2001). Hoewel de auteurs benadrukken dat deze bevinding niet voldoende is om uitspraken te doen met betrekking tot causaliteit, merken zij op dat de kans aannemelijk is dat huiselijk geweld tot fysieke kindermishandeling leidt (McGuigan & Pratt, 2001).

Gezinsstructuur

Alleenstaand ouderschap wordt tevens als risicofactor genoemd in diverse longitudinale studies (Sidebotham & Heron, 2006). Kinderen van alleenstaande ouders lopen een groter risico fysiek te worden mishandeld (Brown et al., 1998; Sidebotham & Heron, 2006). Daarnaast is de aanwezigheid van een niet-biologische vaderfiguur een risicofactor (Radhakrishna, Bou-Saada, Hunter, Catellier & Kotch (2001).

Gezien het longitudinale karakter van deze studie kan een volgorde in de tijd worden aangeduid; de onderzoekers vonden dat wanneer er een niet-biologische vaderfiguur in huis kwam, het risico op melding van kindermishandeling, zowel van fysieke mishandeling als seksueel misbruik, daaropvolgend toenam (Radhakrishna et al., 2001). De auteurs geven hierbij aan dat het verband tussen een inwonend niet-biologische vaderfiguur samenhangt met een daaropvolgende melding van mishandeling, zelfs als wordt gecontroleerd voor eerder besproken factoren als depressie van de moeder (Radhakrishna et al., 2001). Een beperking van deze studie is dat niet wordt onderscheiden naar soort kindermishandeling.

Hoewel het onderliggende mechanisme van de relatie tussen alleenstaand ouderschap en fysieke kindermishandeling niet eenduidig is, wordt in de literatuur een aantal verklaringen geboden. Alleenstaand ouderschap brengt financiële zorgen met zich mee en de stress die hiermee gepaard gaat, zou het functioneren van de ouder beïnvloeden (Seagull, 1987; Sidebotham & Heron, 2006). Een tweede factor, eveneens gerelateerd aan de invloed van stress op ouderschap, zijn de zorgen die voortvloeien uit sociale isolatie en een gebrek aan sociale steun (Seagull, 1987; Sidebotham & Heron, 2006). Tenslotte wordt genoemd dat alleenstaand ouderschap ook een indicator kan zijn van onderliggende persoonlijke problematiek, dat zowel tot alleenstaand ouderschap als tot fysieke kindermishandeling leidt (Seagull, 1987). In het verlengde hiervan geven Berger et al. (2004) aan dat er ook een relatie bestaat tussen alleenstaand ouderschap enerzijds en armoede en relatieproblemen anderzijds, zodat ook hier niet duidelijk is welke van deze factoren precies aan het ontstaan van fysieke mishandeling bijdragen en wat hun onderlinge verband is (Berger et al., 2004).

Gezinsgrootte wordt eveneens aangemerkt als risicofactor voor mishandeling (Chaffin et al., 1996; Sidebotham & Heron, 2006). Factoren die worden genoemd ter verklaring van het verband zijn verhoogde opvoedingsstress en in het verlengde hiervan een grotere druk om in de levensbehoeften van alle gezinsleden te voorzien (Euser, Van IJendoorn, Prinzie & Bakermans-Kranenburg, 2011; Stith et al., 2009). Overigens komt uit de meta-analyse van Stith et al. (2009) slechts een beperkt effect voor gezinsgrootte naar voren. Daarnaast verdwijnt ook in de studie van Sidebotham & Heron (2006) het effect wanneer voor andere variabelen wordt gecontroleerd. Gezinsgrootte kan dan weliswaar als risico-indicator worden aangemerkt, maar niet als op zichzelf staande risicofactor.

Religie

Hoewel er al lange tijd aandacht bestaat voor culturele verschillen binnen het opvoedingsdomein, is de specifieke invloed van religie op bepaalde aspecten van het ouderschap relatief weinig onderzocht (Rodriguez & Henderson, 2010). Dit geldt in het bijzonder voor de invloed van religie op het gebruik van fysieke mishandeling van kinderen.

Door sommige onderzoekers is de stelling ingenomen dat aanmoediging voor het hanteren van gewelddadige opvoedingspraktijken kan worden gevonden in bepaalde passages van de Bijbel, zoals 'Die zijn roede inhoudt, haat zijn zoon; maar die hem liefheeft, zoekt hem vroeg met tuchtiging' (Spreuken 13:24).

Onderzoek op dit punt heeft zich voornamelijk gericht op de invloed van bepaalde religieuze stromingen op het gebruik van fysieke disciplineren en fysiek straffen (Bottoms, Nielsen, Murray & Filipas, 2003; Mahoney, Pargament, Tarakeshwar & Swank, 2001). Uit een van de eerste studies op dit gebied kwam naar voren dat Baptisten vaker aangaven als kind veel te zijn geslagen en dat ze als volwassene het slaan van kinderen zelf meer goedkeurden dan andere respondenten (Erlanger, 1974).

Latere studies tonen aan dat ouders die er een letterlijke interpretatie van de Bijbel op nahouden, meer geneigd zijn tot het gebruik van 'spanking' dan tot het gebruik van alternatieve, niet-lichamelijke manieren van straf en disciplineren, in vergelijking met ouders zonder letterlijke interpretatie (Mahoney et al., 2001). Zoals gezegd gaan deze studies voornamelijk in op de invloed van religie op het hanteren van fysieke vormen van straffen en disciplineren. Tevens bleek dat extrinsieke religiositeit, een oriëntatie waarbij het geloof voor persoonlijke doeleinden wordt gebruikt en een instrumenteel karakter heeft, direct verband hield met de kans op fysieke mishandeling. Dit verband werd nog verder gemodereerd door sociale conformiteit (Rodriguez & Henderson, 2010). Echter, hoe religiositeit van invloed is op ouderschapspraktijken en disciplineren, blijkt niet uit deze studies.

3.4 Demografische variabelen

Sociaal economische omstandigheden

Het verband tussen sociaal economische omstandigheden en kindermishandeling is onderwerp van veel studies (Kooijman & Wolzak, 2004). Verscheidene onderzoeken hebben een verband aangetoond tussen laag inkomen van families en verschillende vormen van kindermishandeling (Black et al., 2001b; Brown et al., 1998; Mersky et al., 2009; Price & Glad, 2003; Sidebotham & Heron, 2006; Stith et al., 2009). Aangetoond is dat lage sociaal economische status het grootste effect heeft op verwaarlozing (Price & Glad, 2003), maar ook bestaat er een sterk verband met fysieke mishandeling. Brown et al. (1998) toonden aan dat er in gezinnen die uitkeringsafhankelijk waren een bijna vier keer zo grote kans op fysieke mishandeling bestond dan in gezinnen die niet uitkeringsafhankelijk waren (Brown et al., 1998). Ook uit longitudinaal onderzoek van Sidebotham en Heron (2006) is gebleken dat lage sociaal economische status een belangrijke risicofactor is voor fysieke mishandeling. Ook diverse andere studies vinden een (sterk) verband tussen lage sociaal economische status en fysieke mishandeling van kinderen (Black et al., 2001b; Stith et al., 2009).

Tenslotte komt ook uit de studie van Alink et al. (2011) een verband tussen SES en kindermishandeling naar voren (waarbij overigens niet wordt onderscheiden naar soort kindermishandeling): scholieren uit gezinnen met een lage sociaal economische status hadden een verhoogd risico op kindermishandeling.

Een mogelijke verklaring voor dit effect dient volgens Berger et al. (2004) te worden gezocht in de stress die de economische problemen met zich meebrengen en de invloed van die stress op het functioneren van het gezin (Berger et al., 2004). Echter, Sidebotham en Heron (2006) vonden in hun studie dat zelfs wanneer achtergrondkenmerken van de ouders en gezinsvariabelen worden meegenomen, het verband tussen economische status en fysieke mishandeling sterk aanwezig blijft, doch wel iets kleiner wordt (Sidebotham & Heron, 2006). Zij redeneren derhalve dat het effect van economische status op fysieke mishandeling voor een deel via het functioneren van het gezin loopt, maar dat een groot deel van het verband door andere variabelen moet worden verklaard (Sidebotham & Heron, 2006). Een andere suggestie ter verklaring van het verband is dat bepaalde kenmerken van ouders zowel tot kindermishandeling als tot een lage sociaal economische status leiden. Zo kan de ouder door verslavingsproblematiek niet in staat zijn om een baan te vinden en te houden en kan die problematiek tegelijkertijd tot een verhoogd risico op mishandeling leiden (Goldman et al., 2003).

Sociaal isolement van het gezin

Een gebrek aan sociale steun en in het verlengde daarvan sociale isolatie van het gezin zijn twee veel genoemde factoren in relatie tot het ontstaan van fysieke mishandeling, zo blijkt uit onder meer de meta-analyse van Stith et al. (2009, zie ook Baartman, 1996; Black et al., 2001b; Coohy, 1996; Sidebotham & Heron, 2006).

Volgens Coohy (1996) kan sociale isolatie worden onderscheiden naar een drietal verschijningsvormen, namelijk de structurele kenmerken van de ontvangen steun, bijvoorbeeld het aantal contacten met mensen uit het netwerk, de perceptie van de ouder dat er adequate steun voorhanden is en tenslotte of en in hoeverre de ouder daadwerkelijk steun ontvangt of heeft ontvangen (Coohy, 1996). Uit haar onderzoek naar de sociale steun voor moeders is gebleken dat verwaarlozing met alle drie de vormen samenhangt. Echter, fysieke mishandeling houdt alleen verband met de daadwerkelijk ontvangen steun (Coohy, 1996). Moeders die hun kind(eren) fysiek mishandelen hebben veelal wel een sociaal netwerk, en de term 'sociale isolatie' lijkt derhalve niet als risicofactor voor fysieke mishandeling te gelden (Coohy, 1996). Wel bleken mishandelende moeders minder emotionele steun te ontvangen en minder vrienden te hebben die naar hun luisteren.

Volgens Berger et al. (2004) beschikken ouders die hun kind fysiek mishandelen soms wel over een sociaal netwerk, maar 'de contacten daarmee zijn dermate conflictueus dat ouders deze niet als ondersteunend ervaren' (Berger et al., 2004, p. 16). Sidebotham en Heron (2006) merken op dat het verband tussen een beperkt sociaal netwerk en fysieke mishandeling sterk vermindert wanneer de achtergrondkenmerken van de ouders worden meegenomen. Zij concluderen op basis hiervan dat ouders met een risicovolle achtergrond vaker een beperkt sociaal netwerk hebben en dat dit netwerk het verband tussen die risicovolle achtergrond en fysieke mishandeling medieert (Sidebotham & Heron, 2006).

Sociale desorganisatie

De woonomgeving van gezinnen waarin fysieke mishandeling van kinderen voorkomt, wordt relatief vaak gekenmerkt door sociale desorganisatie (Berger et al., 2004; Coulton, Crampton, Irwin, Spilsbury & Corbin, 2007). Armoede, ditmaal als buurtkenmerk, hangt sterk samen met het optreden van fysieke kindermishandeling (Black et al., 2001b; Coulton et al., 2007; Freisthler, Merrit & LaScala, 2006). Het onderliggende proces is echter aan discussie onderhevig. In de literatuur zijn verscheidene factoren ter verklaring van het verband tussen armoede in de buurt en mishandeling van kinderen voorhanden. Factoren die veel genoemd worden, zijn stress en een gebrek aan sociale integratie en steun in de buurt (zie voor een overzicht Coulton et al., 2007). Daarnaast toont een aantal studies aan dat verschillende buurtkenmerken verband houden met verschillende vormen van kindermishandeling, namelijk verwaarlozing, fysieke mishandeling en seksueel misbruik (Coulton et al., 2007; Freisthler et al., 2006). Coulton et al. (2007) stellen dat de interactie tussen de omgeving en het gezin enerzijds (bijvoorbeeld weinig sociale steun in een armoedige wijk) en de daaropvolgende interactie tussen de ouder en het kind anderzijds van belang zijn in de verklaring van het effect van omgeving op kindermishandeling.

3.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk is besproken wat bekend is over risicofactoren (zie Tabel 1) voor *fysieke mishandeling in het gezin*. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat met name factoren gerelateerd aan (de ontwikkeling van) de ouder, factoren bij het kind en het gezin (microsysteem) en factoren gerelateerd aan het exosysteem samenhangen met mishandeling binnen het gezin. Bij ouders zijn de belangrijkste factoren de eigen voorgeschiedenis, het persoonlijk functioneren en de opvattingen en verwachtingen omtrent het kind. Ouders die zelf mishandeld zijn, lopen een groter risico hun eigen kind(eren) te mishandelen. Verscheidene verklaringen voor deze intergenerationele continuïteit worden genoemd, waaronder een onveilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind.

Deze relatie wordt vervolgens weer meegenomen in het eigen opvoedingsproces. Ook psychische en psychiatrische problematiek van de ouder (waaronder depressie en angst), het negatieve beeld dat ouders hebben van hun kinderen en jong ouderschap blijken belangrijke risicofactoren. Niet duidelijk is of verslavingsproblematiek samenhangt met mishandeling, alhoewel over het algemeen wordt aangenomen dat dit wel het geval is.

Factoren gerelateerd aan het kind zelf hebben vooral betrekking op laag geboortegewicht, lichamelijke en/of verstandelijke beperkingen en gedragsproblemen. Naast factoren van de ouder/verzorger en het kind spelen ook gezinsvariabelen die wat verder van het kind af staan een rol. In gezinnen waarin veel conflicten voorkomen en weinig samenhang is, lijkt de kans op mishandeling groter te zijn. Andere gevonden risicofactoren zijn alleenstaand ouderschap en de grootte van het gezin. We hebben binnen het microsysteem ook gekeken naar de relatie tussen de rol van religie in de opvoeding en mishandeling. Op dit terrein zijn weinig empirische onderzoeken gedaan (voornamelijk in de VS) die vooral binnen de Christelijk Protestantse geloofsrichting zijn uitgevoerd. Er worden enige aanwijzingen gevonden dat meer conservatieve geloofsopvattingen van ouders samenhangen met fysieke kindermishandeling. Tot slot worden binnen het exosysteem de volgende risicofactoren gevonden: lage sociaal economische status (SES) van de ouders, gebrek aan sociale steun, sociaal isolement en woonomgeving met veel armoede.

Tabel 1. Risicofactoren fysieke mishandeling binnen het gezin

<u>Pleger (ouder) variabelen</u>	<u>Slachtoffer (kind) variabelen</u>	<u>Gezinsvariabelen</u>	<u>Demografische variabelen</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Geschiedenis van mishandeling • Persoonlijk functioneren <ul style="list-style-type: none"> - Depressiviteit - Boosheid/hyperreactiviteit - Psychopathologie - Angst - Verslavingsproblematiek - Tiernermoederschap • Opvattingen/verwachtingen <ul style="list-style-type: none"> - Lage betrokkenheid bij kind - Moeite verplaatsen in kind - Gedrag kind negatief interpreteren - Ongeplande zwangerschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Geboortegewicht • Lichamelijke en/of verstandelijke beperking • Gedragsproblemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Gezinscohesie <ul style="list-style-type: none"> - Veel conflicten - Partnergeweld • Gezinsstructuur <ul style="list-style-type: none"> - Alleenstaand ouderschap - Gezinsgrootte • Religie <ul style="list-style-type: none"> - Letterlijke interpretatie Bijbel 	<ul style="list-style-type: none"> • Sociaal economische status • Sociale steun • Sociale desorganisatie

4. Seksueel misbruik binnen het gezin

In de loop der jaren zijn diverse theorieën ter verklaring van seksueel kindermisbruik de revue gepasseerd. Zoals benadrukt door onder anderen Ward en Siegert (2002) is theorievorming over het ontstaan van seksueel kindermisbruik van cruciaal belang wanneer het gaat om het voorkomen van dat misbruik. Voorafgaand aan de laatste twee decennia van de vorige eeuw wonnen theorieën die zich op een specifiek domein richtten aan populariteit. Al snel werd echter erkend dat deze zogenaamde unidimensionele theorieën (zie voor een overzicht het werk van Stinson, Sales & Becker, 2008), waaronder de biologische-, cognitieve-, gedrags- en persoonlijkheidstheorieën, tekortschieten als het gaat om het verklaren van seksueel kindermisbruik.

Sinds die erkenning is vanaf de laatste twee decennia van de vorige eeuw een aantal multifactoriële, ofwel geïntegreerde theorieën ontwikkeld. Volgens een van de belangrijkste theorieën, Finkelhor's *Precondition Theory* (1984) moet er aan een viertal precondities worden voldaan, voordat er tot het plegen van een seksueel delict kan worden overgegaan; een motivatie bij de pleger, het overwinnen van innerlijke remmingen van de pleger, het uit de weg ruimen van externe belemmeringen van de pleger en het overwinnen van verzet bij het slachtoffer (Hendriks, 2006, Kooijman & Wolzak, 2004; Stinson et al., 2008). In hun *Quadripartite Theory* beschrijven Hall en Hirschman (1992) vier componenten aan de kant van de pleger die tezamen een verklaring zouden bieden voor seksueel kindermisbruik, namelijk fysiologische opwindings, inadequate cognities, emotioneel controleverlies en persoonlijkheidsproblematiek. Een derde geïntegreerde theorie werd ontwikkeld door Marshall en Barbaree (1990). Hun model voor het plegen van seksuele agressie benadrukt de oorzakelijke persoonlijkheidsfactoren voor seksuele agressie, alsmede biologische factoren, factoren uit de kindertijd en situationele factoren. Twee geïntegreerde theorieën die recentelijk opgeld doen zijn de *Integrated Theory of Sexual Offending* van Ward en Beech (2006) en de *Integrative Theory of Sex Offending* van Stinson et al. (2008), beiden theorieën die een geïntegreerd theoretisch kader bieden om het ontstaan, de ontwikkeling en de voortdrijving van het plegen van seksueel misbruik te verklaren.

Hoewel wordt erkend dat de geïntegreerde theorieën componenten bevatten die in elkaars samenhang van belang kunnen zijn als het gaat om preventie van seksuele delicten, wordt ook gesteld dat de theorieën in hun geheel nog onvoldoende empirisch worden ondersteund. Daarnaast onderscheiden de theorieën niet naar domein (school, vrije tijd, thuis) waarbinnen het geweld plaatsvindt, terwijl wordt aangenomen dat onder meer de relatie tussen en kenmerken van pleger en slachtoffer en diverse situationele omstandigheden een rol spelen in het ontstaan van seksueel kindermisbruik.

Ook zijn de meeste van deze theorieën gericht op de etiologie van daderschap, terwijl er verschillende empirische studies zijn die ook kenmerken van het slachtoffer meenemen in hun onderzoek naar risicofactoren voor seksueel misbruik. Bovendien zijn de theorieën vooral gericht op daderkenmerken die verwijzen naar seksuele aspecten en blijken veel empirische studies deze aspecten niet of nauwelijks onderzocht te hebben. Het is dus ondoenlijk empirisch gevonden risicofactoren te relateren aan theoretische modellen over seksueel misbruik. In het navolgende overzicht bespreken we factoren gerelateerd aan de pleger (in dit geval vaak de ouder), factoren gerelateerd aan het slachtoffer (kind), factoren gerelateerd aan het gezinssysteem en demografische variabelen.

Risicofactoren seksueel misbruik binnen het gezin

4.1 Pleger (ouder) variabelen

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw bestaat breed aandacht voor kenmerken van plegers die het risico op seksueel misbruik doen toenemen. Aan deze kenmerken kan in preventieprogramma's aandacht worden besteed. Daarbij wordt gesproken van pleger in plaats van dader, daar een groot deel van de delicten nooit het justitiële traject bereikt. Hierbij dient te worden opgemerkt dat veel studies niet onderscheiden naar de relatie tussen pleger en slachtoffer (Black, Heyman & Smith Slep, 2001a), waardoor het moeilijk is om te onderscheiden naar risicofactoren voor intra-familiair enerzijds en extra-familiair seksueel kindermisbruik anderzijds (Black et al., 2001a). Dit onderscheid is echter wel belangrijk omdat aangenomen wordt dat risicofactoren voor intrafamiliaal seksueel kindermisbruik niet altijd dezelfde zijn als voor extrafamiliaal seksueel kindermisbruik (Black et al., 2001a). Derhalve zal in onderstaande waar mogelijk worden gerefereerd aan studies die betrekking hebben op seksueel kindermisbruik binnen het gezin. In hoofdstuk 5, waarin het gaat om seksueel kindermisbruik gepleegd in het tweede en derde domein, zal waar mogelijk worden gerefereerd aan studies die betrekking hebben op seksueel misbruik buiten het gezin.

Geschiedenis van seksueel misbruik

Slachtofferschap van seksueel kindermisbruik wordt in de literatuur genoemd als een van de belangrijkste risicofactoren voor het plegen van seksueel kindermisbruik (Black et al., 2001a; Finkelhor, Moore, Hamby & Straus, 1997; Jespersen, Lalumière & Seto, 2009; McCloskey & Bailey, 2000; Paolucci, Genuis & Violato, 2001; Whitaker et al., 2008), gevoed door de observatie dat kindermisbruik onder verschillende generaties binnen dezelfde families vaker voorkomt dan op basis van kansberekening zou mogen worden verwacht (Putnam, 2003).

Hoewel veel studies naar intergenerationele effecten verschillende vormen van kindermishandeling samenvoegen, waardoor weinig bekend is over de specifieke overdracht van seksueel misbruik, wordt in de literatuur wel steun gevonden voor het bestaan van intergenerationele overdracht van seksueel misbruik, onder meer in diverse meta-analyses en reviews (Black et al., 2001a; Glasser, Kolvin, Campbell, Glasser, Leitch & Farrelli, 2001; Jespersen et al., 2009; Whitaker et al., 2008). Uit de meta-analyse van Jespersen et al. (2009) komt naar voren dat misbruikers van kinderen significant vaker zelf een geschiedenis van seksueel kindermisbruik hebben dan misbruikers van volwassenen. Ook uit de meta-analyse van Whitaker et al. (2008) blijkt dat plegers van seksueel kindermisbruik vaker slachtoffer waren van misbruik dan plegers van niet-seksuele delicten en niet-plegers. Simons, Wurtele en Durham (2008) vonden dat 73 procent van een groep kindermisbruikers (n = 132) zelf in hun jeugd slachtoffer waren geweest van seksueel kindermisbruik. Deze studies zijn retrospectief van aard en causale verbanden kunnen derhalve niet worden vastgesteld.

De volgende kanttekening dient bij het bovenstaande te worden gemaakt. Volgens de meta-analyses verschillen plegers van seksueel kindermisbruik van plegers van niet-seksuele delicten en van niet-plegers wanneer het gaat om eigen slachtofferschap van seksueel kindermisbruik; plegers van seksueel kindermisbruik hebben vaker zelf een geschiedenis van seksueel kindermisbruik dan de plegers in de andere twee groepen. Echter, uit onderzoek is tevens gebleken dat veel plegers van seksueel kindermisbruik geen geschiedenis van slachtofferschap hebben. Ook gaan de slachtoffers van kindermisbruik meestal niet zelf over tot het plegen van seksueel kindermisbruik (Whitaker et al., 2008). Dit is een belangrijk gegeven en Whitaker et al. (2008) stellen derhalve dat slachtofferschap van seksueel kindermisbruik weliswaar een risicofactor is die naar voren komt wanneer je plegers van seksueel kindermisbruik met andere plegers en niet-plegers vergelijkt, maar dat het hogere risico wel relatief is en geen determinant. De auteurs benadrukken daarom dat er altijd andere risicofactoren in het spel moeten zijn (Whitaker et al., 2008).

Vrouwen met een geschiedenis van seksueel misbruik

Onderzoek van McCloskey en Bailey (2000) heeft aangetoond dat dochters van moeders met een geschiedenis van seksueel misbruik een drie keer zo grote kans lopen om zelf slachtoffer te worden van seksueel misbruik. Echter, in dit onderzoek zijn niet de moeders die als kind slachtoffer waren van seksueel misbruik de plegers van het seksueel misbruik van hun dochters, maar de bij hun inwonende mannen (McCloskey & Bailey, 2000). Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de aanwezigheid van een stiefvader in het huis de kans op slachtofferschap van seksueel misbruik vergroot (Brown et al., 1998).

Deze bevinding wordt ondersteund door Lev-Wiesel (2006), uit wier onderzoek bleek dat er vier verschillende soorten niet-misbruikende moeders met een geschiedenis van seksueel misbruik kunnen worden onderscheiden, namelijk de *unaware mother*, die zich totaal niet bewust is van het misbruik dat in haar huis voorkomt, de *unwitting accomplice*, die het misbruik bewust of onbewust ontkent en daardoor (passief) meewerkt aan het misbruik, de *common fate mother*, die het gevoel heeft dat zij en haar dochter een gedeeld lot hebben en de *enabler*, die het misbruik van haar kind door haar partner initieert (Lev-Wiesel, 2006, p. 92).

Deze bevindingen sluiten aan bij de hypothese van Putnam (2003), die suggereert dat er vermoedelijk *gender*-effecten bestaan wanneer het gaat om intergenerationale overdracht van seksueel kindermisbruik, met vaders die vaker hun kinderen misbruiken en moeders die vaker falen in de bescherming van hun kinderen tegen vaders en stiefvaders (Putnam, 2003; McCloskey & Bailey (2000).

De vraag die in de literatuur voor het grootste deel onbeantwoord blijft, is waarom vrouwen met een geschiedenis van seksueel misbruik vaker een relatie hebben met een man die hun kind misbruikt dan vrouwen die geen geschiedenis van seksueel misbruik hebben. Een factor die in de literatuur wordt genoemd, is de gedeelde omgeving van de moeder en haar kind, waarbij degene die de moeder ooit misbruikte, ook de pleger is van het misbruik van haar kind (McCloskey & Bailey, 2000). Als echter verder wordt gekeken naar de kenmerken van vrouwen die hun kind misbruiken, blijkt dat de meerderheid van de vrouwen dit samen doet met een mannelijke mededader, die bijna altijd de partner van de vrouw is (Ford, 2010). De gedeelde omgeving van de moeder en haar kind biedt dus onvoldoende verklaring. Een alternatieve verklaring zou gevonden kunnen worden in de hechtingsstijl van de moeder, waarbij zij, door haar verleden van seksueel misbruik, een specifiek 'intern werkmodel' van seksuele relaties heeft. In dat interne werkmodel worden seksueel dwingende mannen geaccepteerd, wat het risico vergroot dat haar kinderen ook worden blootgesteld aan deze mannen (McCloskey & Bailey, 2000).

Persoonlijk functioneren

Wanneer wordt gekeken naar het persoonlijk functioneren van plegers, blijkt het risico op seksueel misbruik samen te hangen met het psychologisch welzijn van de plegers (Black et al., 2001a). Uit de meta-analyse van Whitaker et al. (2008) blijkt daarnaast dat plegers van seksueel misbruik significant hoger scoren op seksuele externaliserende problematiek, *sex drive*, deviante seksuele interesses en *sexualized coping* dan plegers van niet-seksuele delicten.

Voorts scoren plegers van seksueel kindermisbruik hoger op wat wordt aangeduid als *anger/hostility* en op externaliserend gedrag dan plegers van seksueel misbruik van volwassenen en een controlegroep van niet-plegers (Whitaker et al., 2008).

In vergelijking met deze laatste controlegroep vertonen plegers van seksueel kindermisbruik tevens meer agressief en gewelddadig gedrag en hebben zij significant vaker verslavingsproblematiek en een antisociale persoonlijkheidsstoornis (Whitaker et al., 2008). Diverse studies vinden daarnaast een verband tussen depressie op enig moment en seksueel kindermisbruik (Black et al., 2001a; Whitaker et al., 2008). Cognitieve vervormingen komen daarnaast meer voor bij plegers van seksueel kindermisbruik dan bij niet-plegers; de plegers staan meer tolerant tegenover seks tussen volwassenen en kinderen dan de niet-plegers (Whitaker et al., 2008).

Tevens blijkt dat plegers van seksueel misbruik tegen kinderen diverse problemen in de sociale omgang hebben (Whitaker et al., 2008). Vergeleken met de controlegroep hebben zij minder sociale vaardigheden, meer moeite met intieme relaties en scoren zij hoger op de variabele 'eenzaamheid' (Whitaker et al., 2008).

Tenslotte wordt in de literatuur gevonden dat een geschiedenis van onveilige hechting verband houdt met het plegen van seksueel kindermisbruik (Bolen, 2002; Simons et al., 2008; Whitaker et al., 2008). Gesteld wordt wel dat een onveilige hechting met de eigen ouders ertoe leidt dat deze plegers allerlei interpersoonlijke problemen ontwikkelen, waaronder een onveilige hechtingsstijl als volwassene (McKillop, Smallbone, Wortley & Andjic, 2012). Uit onderzoek is gebleken dat plegers van seksueel misbruik in hun kindertijd vaker onveilig dan veilig gehecht waren. Tevens is gebleken dat plegers met een onveilige hechting in de kindertijd vaker een onveilige dan een veilige volwassen hechting hebben. Dit betreft zowel hechting als 'trait' als hechting als 'state' (McKillop et al., 2012, p. 13). De auteurs merken hierbij op dat met name hechting als 'state' wordt beïnvloed door de vroegere hechtingsstijl, waaruit kan worden geconcludeerd dat vroege hechtingsproblemen zich niet altijd uiten in stabiele volwassen hechtingsproblematiek, maar dat hechtingsproblemen zich vooral openbaren in de context van een problematische relatie of andere problemen (McKillop et al., 2012). Gesuggereerd wordt dan dat hechtingsproblematiek in de volwassenheid in combinatie met problemen in (intieme) relaties de kwetsbaarheid voor het plegen van een seksueel delict vergroten. De auteurs vonden daarbij dat de hechtingsstijl van plegers van seksueel kindermisbruik onveiliger werd in de periode voorafgaand aan hun eerste geval van kindermisbruik (McKillop et al., 2012).

Seksuele voorkeur

In de literatuur worden diverse typen plegers van kindermisbruik onderscheiden, maar een veelgenoemd en in onderzoek gebruikt onderscheid is dat tussen de 'gefixeerde', ofwel preferentiële pleger en de 'geregresseerde', ofwel situationele pleger (Groth, 1986; Hartill, 2009; Spiegel, 2003). Een gefixeerde pleger wordt daarbij gekarakteriseerd als zijnde een pleger met een voortdurende, persistente en compulsieve seksuele aantrekking tot kinderen.

Daarentegen heeft een geregresseerde pleger in eerste instantie een seksuele voorkeur voor volwassenen, maar kan in reactie op bepaalde stressoren, zoals huwelijksproblemen, of contextuele factoren, zoals eenzaamheid, overgaan tot seksueel contact met kinderen (Hartill, 2009; John Jay College of Criminal Justice, 2004).

Uit onderzoek is gebleken dat het merendeel van de plegers van seksueel kindermisbruik binnen het gezin onder de tweede categorie valt (Banning, 1989; Hartill, 2009), waarbij de pleger in eerste instantie een relatie met een volwassene heeft.

De hierboven genoemde dichotomie is gebaseerd op mannen. Hoewel tot eind vorige eeuw werd aangenomen dat vrouwelijke plegers minder vaak op basis van hun fantasie en opwinding overgingen tot seksueel kindermisbruik, wordt inmiddels aangenomen dat ook vrouwen een seksuele preoccupatie voor kinderen kunnen hebben (Ford, 2010; Gannon, Rose & Ward, 2008; Nathan & Ward, 2002).

4.2 Slachtoffer (kind) variabelen

Geslacht

Meisjes lopen een ongeveer 2,5 tot 3 keer zo grote kans om slachtoffer van seksueel kindermisbruik te worden dan jongens (Black et al., 2001a; Brown et al., 1998; Fergusson, Lynskey & Horwood, 1996; Putnam, 2003). Finkelhor, Hotaling, Lewis en Smith (1990) vonden in hun wat gedateerde studie dat meisjes vaker door een familielid worden misbruikt dan jongens (Finkelhor et al., 1990). Deze bevinding wordt door diverse studies ondersteund (Banyard, Williams & Siegel, 2004; voor een review zie Holmes & Slap, 1998).

Een kanttekening die bij de verschillende prevalentiecijfers dient te worden gemaakt, is dat er lange tijd weinig aandacht heeft bestaan voor jongens als slachtoffer van seksueel misbruik, zowel in de wetenschappelijke literatuur als onder hulpverleners. Zo vragen hulpverleners bijna nooit naar ervaringen met seksueel kindermisbruik bij volwassen mannen (Putnam, 2003) en ligt het aantal mannelijke slachtoffers vermoedelijk hoger dan wordt aangenomen.

Leeftijd

Verschillende studies tonen aan dat het risico op slachtofferschap van seksueel misbruik toeneemt met de leeftijd van het kind (Black et al., 2001a; Putnam, 2003). Zo blijkt uit onderzoek onder duizend families dat 3.8% van de kinderen tussen de 13 en 18 jaar (totaal N = 249) in het afgelopen jaar was misbruikt. Voor kinderen tussen de 5 en 9 was dit 2.9% (totale N = 234) (Finkelhor et al., 1997).

Volgens een andere studie is ongeveer 10 procent van de slachtoffers tussen de 0 en 3 jaar, verdriedubbelt dat aantal tussen 4 en 7 jaar naar bijna 30 procent, gaat het in een kwart van de gevallen om kinderen tussen de 8 en 11 jaar en is een derde van de slachtoffers 12 jaar of ouder (Putnam, 2003). Toch blijkt uit de review van Black et al. (2001a) dat het met name wat oudere kinderen zijn die een verhoogd risico lopen. Er is echter weinig bekend over factoren die dit verband verklaren. Mogelijk heeft de seksuele rijping van oudere kinderen voor de plegers meer aantrekkingskracht.

Lichamelijke en/of verstandelijke beperking

Lichamelijke en verstandelijke beperkingen worden in diverse studies aangemerkt als een risicofactor voor slachtofferschap van seksueel misbruik. (Brown et al., 1998; Kvam, 2000; Putnam, 2003; Sobsey & Mansell, 1994). Brown et al. (1998) vonden in hun longitudinale studie dat een beperking een risicofactor voor seksueel misbruik is, meer dan voor fysieke mishandeling en verwaarlozing. Met name beperkingen als blindheid, doofheid en een mentale achterstand houden verband met een verhoogd risico op slachtofferschap (Kvam, 2000; Putnam, 2003). Daarnaast lopen kinderen met een beperking ook een groot risico op herhaald slachtofferschap van seksueel kindermisbruik (Sobsey & Mansell, 1994), al wordt deze laatste bevinding niet in elke studie ondersteund (Sinanan, 2011). Uit de literatuur blijkt dat jongere kinderen met een beperking een groter risico lopen om door een familielid te worden misbruikt, terwijl oudere kinderen vaker door leeftijdgenoten met een beperking worden misbruikt (Sobsey & Mansell, 1994). Tenslotte wordt genoemd dat verhoudingsgewijs veel jongens met een beperking slachtoffer worden van seksueel kindermisbruik, vergeleken met het aantal niet-beperkte jongens in de gewone populatie dat slachtoffer wordt van seksueel kindermisbruik (Hershkowitz, Lamb & Horowitz, 2007; Putnam, 2003; Sobsey, Randall & Parilla, 1997).

In de literatuur worden diverse verklaringen geboden voor het verband tussen een beperking enerzijds en een verhoogd risico op slachtofferschap van seksueel kindermisbruik anderzijds. In relatie tot de gezinscontext worden communicatieproblemen en kwetsbaarheid genoemd als risico verhogend. Met name kinderen die zich door lichamelijke en verbale beperkingen niet kunnen afweren en geen hulp kunnen zoeken, lopen een verhoogd risico op slachtofferschap, zo wordt gesuggereerd (Tharinger, Horton & Millea, 1990).

Geschiedenis van kindermishandeling

Uit onderzoek is gebleken dat eerdere kindermishandeling, waaronder verwaarlozing, een grote risicofactor is om (wederom) slachtoffer te worden van seksueel kindermisbruik (Finkelhor et al., 1997; Hindley, Ramchandani & Jones, 2006)

4.3 Gezinsvariabelen

Gezinsstructuur

Diverse studies tonen aan dat kinderen, zowel jongens als meisjes, die met één in plaats van twee ouders samenleven een verhoogd risico lopen om slachtoffer te worden van seksueel kindermisbruik (Black et al., 2001a; Finkelhor, 1997). Daarnaast wordt de aanwezigheid van een stiefvader in het huis aangemerkt als risicofactor voor slachtofferschap (Brown et al., 1998; Mullen, Martin, Anderson, Romans & Herbison, 1993; Putnam, 2003), waarbij het niet alleen gaat om een verhoogd risico op misbruik gepleegd door de stiefvader, maar ook om een verhoogd risico op misbruik gepleegd door andere mannen die er voorafgaand aan de komst van de stiefvader zijn (Mullen et al., 1993). Deze bevinding vindt steun in de eerder besproken studie van Radhakrishna et al. (2001).

Gezinscohesie

Behalve de structuur van het gezin draagt ook de mate van gezinscohesie bij aan het risico op seksueel misbruik tegen kinderen, zo blijkt uit diverse (review)studies (Black et al., 2001a; Fergusson et al., 1996; McCloskey & Bailey, 2000). Uit de longitudinale studie van Fergusson et al. (1996) blijkt dat jonge slachtoffers van seksueel kindermisbruik vaker waren blootgesteld aan een hoge mate van ouderconflicten. Uit dezelfde studie komt naar voren dat er een sterk verband is tussen de aard van de ouder-kind relatie en seksueel kindermisbruik (Fergusson et al., 1996), wat overeenkomt met bevindingen uit andere studies op dit punt (zie Black et al., 2001a, voor een overzicht). Slachtoffers van kindermisbruik komen vaker uit gezinnen waar sprake is van een onveilige hechting tussen ouders en kinderen en van overbescherming door de vader (Fergusson et al., 1996).

Religie

Eén studie rapporteert een verband tussen seksueel misbruik en de religieuze achtergrond van het gezin. Stout-Miller, Miller en Langenbrunner (1998) geven aan dat personen die een fundamentele Protestantse religie aanhangen significant vaker seksueel misbruikt zijn door een familielid, terwijl personen die niet betrokken zijn bij religieuze activiteiten significant vaker seksueel misbruikt zijn door een niet-familieelid.

4.4 Demografische variabelen

Sociaal economische omstandigheden

Uit de literatuurreview van Black et al. (2001a) blijkt dat plegers van seksueel kindermisbruik over het algemeen een laag inkomen hebben (Black et al., 2001a). Sociaal economische status (SES) wordt echter vaker aangemerkt als risicofactor voor fysieke kindermishandeling en verwaarlozing dan voor seksueel kindermisbruik (Brown et al., 1998; McCloskey & Bailey, 2000; Putnam, 2003).

4.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk is besproken wat bekend is over risicofactoren (zie Tabel 2) voor *seksueel misbruik binnen het gezin*. Risicofactoren worden hier in dezelfde domeinen gevonden als bij fysieke mishandeling, dus vooral binnen het ontogenetische systeem, het micro- en het exosysteem, ofwel factoren die dicht bij de ouder (pleger), het kind en het gezinssysteem liggen. Kenmerken van de ouder die samenhangen met seksueel misbruik zijn de eigen geschiedenis van seksueel misbruik, seksuele opvattingen en cognities, externaliserende problematiek, depressie en verslavings- en gehechtheidsproblematiek. Veel onderzoek is gedaan naar de eigen geschiedenis van misbruik van de ouder. Hierbij lijkt de relatie anders voor vaders dan voor moeders die seksueel misbruik plegen: mannen zijn vaker de initiërende dader terwijl moeders vaker falen in de bescherming van hun kinderen en meer passief dan wel actief meewerken aan het misbruik. Kenmerken van de ouders die samenhangen met seksueel misbruik hebben ook betrekking op seksuele aspecten zoals seksuele externaliserende problematiek, *sex drive*, deviante seksuele interesses en cognitieve vervormingen over seks. Ook gehechtheidsproblematiek van de ouder (onder meer moeite met intieme relaties) speelt een belangrijke rol. In tegenstelling tot fysieke mishandeling, waar geslacht geen rol lijkt te spelen bij de kans op slachtofferschap, lijken bij seksueel misbruik meisjes een grotere kans te lopen om slachtoffer te worden dan jongens, waarbij rekening gehouden moet worden met mogelijke onderrapportage door jongens. Ook blijken met name oudere kinderen (boven de 13) een verhoogd risico te lopen op seksueel misbruik. Herhaald slachtofferschap van mishandeling geeft ook verhoogde kans op seksueel misbruik.

Veel onderzoek is daarnaast gedaan naar de relatie tussen een lichamelijke en/of verstandelijke beperking en het risico op slachtofferschap. Van alle kindfactoren lijkt dit de risicofactor die het duidelijkst samenhangt met seksueel misbruik. Factoren binnen het gezinssysteem die samenhangen met misbruik zijn het opgroeien in een één-ouder gezin of aanwezigheid van een stiefvader (waarbij het niet alleen de stiefvader betreft maar ook andere mannen die in het gezin als vaderfiguur fungeren) en gebrekkige gezinscohesie.

Ook veel ouderconflicten en problemen in de ouder-kind relatie (met name tussen moeder en dochter) spelen een belangrijke rol. Binnen het exosysteem wordt de sterkste relatie gevonden tussen SES en seksueel misbruik. Gezinnen waarin seksueel misbruik voorkomt, hebben gemiddeld een lager inkomen dan gezinnen waarin het niet voorkomt. Slechts 1 studie rapporteert een verband tussen religieuze achtergrond en seksueel misbruik. Kinderen in gezinnen met een fundamentele Protestantse achtergrond lopen een groter risico te worden misbruikt dan kinderen uit gezinnen die geen religieuze achtergrond hebben.

Tabel 2. Risicofactoren seksueel misbruik binnen het gezin

<u>Pleger (ouder) variabelen</u>	<u>Slachtoffer (kind) variabelen</u>	<u>Gezinsvariabelen</u>	<u>Demografische variabelen</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Geschiedenis van seksueel misbruik • Persoonlijk functioneren <ul style="list-style-type: none"> - Seksuele gedragingen - Externaliserende problemen - Verslavingsproblematiek - Depressie - Cognities - Sociale problematiek - Hechtingsproblematiek 	<ul style="list-style-type: none"> • Geslacht • Leeftijd • Lichamelijke en/of verstandelijke beperking • Geschiedenis van kindermishandeling 	<ul style="list-style-type: none"> • Gezinsstructuur <ul style="list-style-type: none"> - Samenwonen met één ouder - Stiefvader in huis • Gezinscohesie <ul style="list-style-type: none"> - Slechte relatie moeder-dochter - Onveilige hechting ouder-kind - Overbescherming ouder • Religie <ul style="list-style-type: none"> - Fundamentele Protestantse religie 	<ul style="list-style-type: none"> • Sociaal economische status

5. Seksueel misbruik buiten het gezin

In tegenstelling tot fysieke kindermishandeling, dat in het merendeel van de gevallen binnen het gezin wordt gepleegd (Black et al., 2001b; Finkelhor, Omrod, Turner & Hamby, 2005), wordt een aanzienlijk deel van de gevallen van seksueel kindermisbruik in afhankelijkheidsrelaties buiten het gezin gepleegd, door personen die met kinderen werken (Black et al., 2001a; Finkelhor et al., 2005). Met name waar het kind afhankelijk is van een volwassene, komt seksueel kindermisbruik voor (Sullivan & Beech, 2002), onder meer in jeugdinstellingen, pleeggezinnen en kinderdagverblijven (Colton, Roberts & Vanstone, 2010; Gallagher, 2000). Tevens blijkt dat seksueel kindermisbruik ook voorkomt binnen andere plaatsen waar kinderen tijd met volwassenen doorbrengen, namelijk scholen, vrijwilligersorganisaties, kerkelijke instellingen en sportclubs (Gallagher, 2000; Terry & Tallon, 2004).

Zoals eerder is opgemerkt, wordt aangenomen dat risicofactoren voor intrafamiliaal seksueel kindermisbruik niet dezelfde zijn als risicofactoren voor extrafamiliaal seksueel kindermisbruik (Black et al., 2001a). Derhalve wordt in onderstaand hoofdstuk besproken welke risicofactoren verband houden met seksueel misbruik binnen verschillende domeinen buiten het gezin.

5.1 Risicofactoren seksueel misbruik binnen instellingen

In de laatste decennia bestaat toenemende aandacht voor seksueel misbruik van kinderen door personen die een (semi) professionele relatie met het kind hebben, veelal aangeduid als 'professionele pleger' (Colton et al., 2010; Gallagher, 2000; Green, 2001). Onderdeel van deze groep plegers zijn plegers die binnen instellingen met kinderen werken. Gezien het feit dat deze personen vaak zonder beperking toegang hebben tot kinderen en veel vertrouwen genieten, en de ernstige gevolgen voor de door hen misbruikte kinderen, klinkt de roep om preventie steeds luider. De literatuur met betrekking tot de aard van seksueel kindermisbruik binnen instellingen wordt wel onderverdeeld in studies naar kenmerken van plegers, kenmerken van slachtoffers en de modus operandi van plegers (Gallagher, 1999).

Daarnaast richten meer recente studies zich op situationele omstandigheden rond het misbruik, in tegenstelling tot wat oudere studies die zich veelal richtten op het idee van de 'bad apples' (Green, 2001, p. 6), waarbij met name aandacht bestond voor de individuele psychopathologie van de plegers (Green, 2001). In deze paragraaf (5.1) worden risicofactoren voor seksueel misbruik in jeugdinstellingen, pleeggezinnen en kinderdagverblijven besproken. Pleeggezinnen, hoewel in vele opzichten vergelijkbaar met gewone gezinnen, worden in veel studies onder 'instellingen' geschaard. Wij sluiten hierbij aan door in deze sectie ook pleeggezinnen te bespreken.

De lezer dient hierbij in het achterhoofd te houden dat binnen pleeggezinnen ook factoren een rol spelen die in gewone gezinnen een rol spelen, maar die door de plaatsing onder 'instellingen' veelal buiten beschouwing blijven in de studies. Tevens moet worden opgemerkt dat in de studies niet altijd onderscheid wordt gemaakt tussen de specifieke instellingen. Achtereenvolgens worden kenmerken van plegers, modus operandi van plegers en kenmerken van slachtoffers besproken.

5.1.1 Pleger variabelen

Persoonskenmerken: geslacht, leeftijd, huwelijkse staat en verslaving

Over het algemeen wordt aangenomen dat plegers van seksueel kindermisbruik binnen instellingen een aantal kenmerken gemeen hebben met andere plegers van seksueel kindermisbruik (Gallagher, 1999), zoals het feit dat het merendeel van de plegers in instellingen man is (Gallagher, 1999). Toch wordt seksueel kindermisbruik niet alleen door mannen gepleegd; cijfers omtrent vrouwelijke plegers lopen uiteen van 3 tot 15 procent van alle gevallen van seksueel kindermisbruik, met een stijging wanneer het gaat om het aantal gevallen van misbruik binnen het zorgdomein. Zo is het aantal vrouwelijke plegers in de context van kinderdagverblijven hoger dan in gevallen van seksueel kindermisbruik elders (Kelley, Brant & Waterman, 1993, zie voorts voor een overzicht Moulden, Firestone & Wexler, 2007). Erkend wordt dan ook dat, mede gezien het grote aantal vrouwen werkzaam in (zorg)instellingen, vrouwen niet moeten worden genegeerd als plegers van seksueel kindermisbruik in instellingen.

Eenzelfde conclusie wordt getrokken als het gaat om adolescenten (Moulden et al., 2007). Uit onderzoek is gebleken dat zo'n 14 procent van de gevallen van seksueel kindermisbruik in de context van kinderdagverblijven wordt gepleegd door adolescenten (Finkelhor, Williams & Burns, 1988).

Voorts komt uit onderzoek naar voren dat het merendeel van de plegers vrijgezel is (Moulden et al., 2007). Deze bevinding sluit aan bij eerdere studies waaruit bleek dat 'nooit getrouwd zijn' voor mannen als risicofactor voor seksueel kindermisbruik geldt (Moulden et al., 2007).

Tenslotte dient te worden opgemerkt dat verslavingsproblematiek geen verband lijkt te houden met ouderschap van seksueel misbruik gepleegd in de context van een werkrelatie met kinderen (Moulden, Firestone, Kingston & Wexler, 2010).

Seksuele voorkeur en gelegenheid

Uit onderzoek van Moulden et al. (2007) komt naar voren dat zowel mannelijke als vrouwelijke plegers van seksueel kindermisbruik in instellingen vaak seksuele motieven hebben voor het misbruik. Deze bevinding komt overeen met eerdere studies die vonden dat de motivatie voortkwam uit seksuele opwinding en bepaalde fantasieën (Moulden et al., 2007). Uit onderzoek van Colton et al. (2010), blijkt dat de werkvoorkeur van plegers (N=8) uitging naar functies met een simpele toegang tot potentiële slachtoffers, zoals uit het volgende citaat blijkt: 'That was the basic reason for going into the school . . . I planned the job to get close to young boys. When I got the job, it was like walking into a pet shop with a goldfish bowl and I could pick what I wanted. I was in a trusted position, and as time went on I became more trusted. I got the job because I was sexually attracted to boys aged 8 to 12.' (Colton et al., 2010, p. 351). Sullivan en Beech (2004) kwamen tot dezelfde conclusie. Bijna alle door hen onderzochte plegers van seksueel kindermisbruik in de context van hun werk (N = 41) waren zich vanaf hun 21^e bewust van hun seksuele interesse in kinderen en voor meer dan de helft (N = 23) van de plegers vormde de toegang tot potentiële slachtoffers voor in elk geval een deel de motivatie om een bepaalde baan te kiezen (Sullivan & Beech, 2004).

Hierbij dient echter een kanttekening te worden gemaakt. Uit het onderzoek van Sullivan en Beech (2004) blijkt namelijk dat weliswaar 24 procent van de plegers van seksueel kindermisbruik in de context van hun werk exclusief seksueel geïnteresseerd is in kinderen, maar dat 76 procent van de plegers daarnaast aangaf wel degelijk een seksuele interesse in volwassenen te hebben (Sullivan & Beech, 2004). In de context van de in hoofdstuk vier genoemde dichotomie, kan hier worden gesproken van situationele plegers.

Modus Operandi

In zijn onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen gepleegd tussen 1988 en 1992 vond Gallagher (2000) dat daders van seksueel misbruik in instellingen er specifieke strategieën op nahouden, waarbij ze zich specifiek richten op kwetsbare slachtoffers en gebruik maken van technieken om de slachtoffers 'in de val te laten lopen', ofwel, er is sprake van *entrapment*, ook wel *grooming* genoemd (Gallagher, 2000, p. 810). Hierbij dient te worden opgemerkt dat de studie van Gallagher (2000) niet alleen gevallen van seksueel misbruik in de context van instellingen bekeek, maar ook in de context van scholen en clubs.

Het idee dat plegers van seksueel kindermisbruik in instellingen een bepaalde modus operandi hanteren, wordt door diverse studies ondersteund. In hun studie naar de modus operandi van plegers van seksueel kindermisbruik in de context van hun (vrijwilligers)werk vonden LeClerc, Proulx & McKibben (2005) dat de modus operandi van deze plegers verband houdt met hun vertrouwenspositie.

Hun status maakt dat deze plegers juist als niet-bedreigend worden gezien (LeClerc et al., 2005) en het opbouwen van een hechte band met een potentieel slachtoffer is relatief makkelijk binnen deze context. LeClerc et al. (2005) vonden daarnaast dat plegers subtiele vormen van manipulatie hanteerden om het vertrouwen van potentiële slachtoffers te winnen. Daarna brachten ze hun slachtoffers langzaam tot medewerking aan seksuele activiteiten. Om ervoor te zorgen dat de slachtoffers niemand zouden inlichten over het misbruik, maakten ze weer gebruik van manipulatie. Gesteld wordt dan ook wel dat professionele plegers verschillen van andere plegers van seksueel misbruik in de mate van geraffineerdheid en gebruikte technieken die rond het misbruik worden gehanteerd (Sullivan & Beech, 2002).

Tenslotte wordt opgemerkt dat bepaalde instellingen, in een poging om hun reputatie te behouden of het gebrek aan procedures te verdoezelen, meldingen van misbruik hebben genegeerd (Sullivan & Beech, 2002), waardoor het misbruik geen halt werd toegeroepen.

5.1.2 Slachtoffervariabelen

Geslacht

Wanneer wordt gekeken naar slachtoffers van seksueel kindermisbruik in pleeggezinnen, dan blijkt het merendeel van de slachtoffers vrouwelijk te zijn (Gallagher, 1999). Gesuggereerd wordt echter dat jongens meer risico lopen in residentiële instellingen, zoals internaten (Gallagher, 1999). Steun voor deze stelling wordt gevonden in de studie van Gallagher (2000). De auteur merkt daarbij op dat deze resultaten niet veroorzaakt werden door de aanwezigheid van enkel jongens of meisjes in bepaalde instellingen. Drie in het onderzoek besproken grote misbruikzaken waarbij sprake was van ofwel alleen mannelijke ofwel alleen vrouwelijke slachtoffers vonden plaats in instellingen waar zowel jongens als meisjes verbleven (Gallagher, 2000). Rosenthal, Motz, Edmonson en Groze (1991) vonden in hun studie naar misbruik in pleeggezinnen, woonhuizen voor groepen kinderen, residentiële behandelcentra en instituties (waarbij 'instituties' niet nader gedefinieerd werd) dat 60 procent van de slachtoffers van seksueel misbruik (42 van 70) een meisje was. Hierbij werd echter niet onderscheiden naar soort instelling. Tevens gaat het in deze studies om instellingen waarvan in elk geval een deel van een heel ander type is dan in Nederland bestaat en is niet duidelijk wat de totale verhouding jongens en meisjes in de instellingen was.

Leeftijd

Sullivan en Beech (2004) vonden dat het merendeel van de slachtoffers van seksueel kindermisbruik in instellingen pre puberaal is. In 71 procent van de gevallen waren de slachtoffers 11 jaar of jonger. Daarentegen vond Gallagher (2000) dat 55 procent van de slachtoffers in de leeftijd van 12-17 ligt, tegen 34 procent van 6-11 en 9 procent van 0-5. Uit de studie van Gallagher komt naar voren dat de leeftijden van de opgenomen kinderen verschillen per instelling (zie voor een overzicht Gallagher, 2000), en dit zou kunnen verklaren waarom de resultaten in verschillende studies niet overeen komen.

Lichamelijke en/of verstandelijke beperkingen

Lichamelijke en verstandelijke beperkingen worden in diverse studies aangemerkt als een risicofactor voor slachtofferschap van seksueel kindermisbruik binnen het gezin (Brown et al., 1998; Kvam, 2000; Putnam, 2003; Sobsey & Mansell, 1994). Uit onderzoek is gebleken dat een beperking ook een risicofactor is voor slachtofferschap van seksueel misbruik gepleegd door personen in de context van een extra-familiaire afhankelijkheidsrelatie (Sobsey & Mansell, 1994). Een factor die hierbij een rol speelt, is het feit dat kinderen met een (ernstige) beperking vaak levenslang afhankelijk zijn van hulpverleners en geïnstitutionaliseerde zorg en dat er vaak een vertrouwensband bestaat (Putnam, 2003; Sobsey et al., 1997; Tharinger et al., 1990).

Het kiezen voor een kind met een beperking past binnen de hierboven genoemde strategieën van professionele plegers, in de zin dat kinderen met een beperking als kwetsbaar gelden en daardoor een makkelijker slachtoffer zijn. Daarnaast blijkt uit de literatuur dat de kans op ontdekking van het misbruik per instelling verschilt, 'being particularly low in establishments for 'looked after' and special needs children' (Gallagher, 2000, p. 800). 'Looked after' houdt in deze context vrij vertaald in dat een kind bekend is bij hulpverleningsinstanties.

Geschiedenis van kindermishandeling

Zoals eerder genoemd (zie hoofdstuk 4) is uit onderzoek is gebleken dat eerder slachtofferschap van kindermishandeling een van de grootste risicofactoren is om slachtoffer te worden van seksueel kindermisbruik (Finkelhor et al., 1997; Gallagher, 2000; Hindley et al., 2006; Hobbs, Hobbs & Wynne, 1999). Zo vonden Hobbs et al. (1999) dat 34 procent van de kinderen in hun steekproef (kinderen in pleeggezinnen en residentiële instellingen, N = 158) al slachtoffer van seksueel misbruik was geweest voordat deze kinderen onder de hoede van de zorgverleners kwamen (Hobbs et al., 1999). Factoren die worden genoemd ter verklaring van het verband tussen eerder en volgend slachtofferschap zijn de kwetsbaarheid van de kinderen en de emotionele- en gedragsproblemen van die kinderen (Hobbs et al., 1999).

5.1.3 Samenvatting

Er zijn geen meta-analyses en slechts twee reviews gevonden naar seksueel misbruik binnen zorginstellingen. De gerapporteerde resultaten zijn vaak ook niet meer dan verschillen in percentages tussen groepen, dus moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Risicofactoren (zie Tabel 3) voor seksueel misbruik binnen zorginstellingen worden vooral gevonden bij de pleger en het slachtoffer. Binnen kinderdagverblijven blijkt het aantal vrouwelijke plegers (40-55 procent) hoger dan in andere instellingen en een deel van de plegers is jonger dan 18 jaar (14-30 procent). Er is binnen dit domein vooral ook onderzoek gedaan naar de strategieën van plegers van seksueel misbruik, waarbij plegers vanuit hun professionele (zorg)positie een bepaalde modus operandi hebben. Zo kunnen zij vanuit hun vertrouwenspositie een hechte band opbouwen met het slachtoffer en hem of haar langzaam tot seksuele activiteiten dwingen (ook wel *grooming* genoemd). Uit onderzoek bleek dat bijna alle plegers veel tijd en (lichamelijke) aandacht besteedden aan het slachtoffer alvorens over te gaan tot het misbruik. Onderzoek naar motieven liet zien dat veel plegers (mannen en vrouwen) seksueel gemotiveerd waren en dat toegang tot de slachtoffers voor meer dan de helft de reden was om een bepaalde baan te kiezen. Er zijn echter aanwijzingen dat het merendeel van de plegers in elk geval ook een seksuele interesse in volwassenen had. Kind- of slachtofferfactoren die gevonden worden zijn lichamelijke en/of verstandelijke beperking en geschiedenis van seksueel misbruik. Uit één onderzoek blijkt dat de helft van de plegers toegang tot slachtoffers zoekt via instellingen voor kinderen met een beperking. In dit geval speelt het feit dat de kinderen afhankelijk zijn van de hulpverleners een rol en kunnen zij door hun kwetsbaarheid makkelijker ten prooi vallen aan de *grooming* strategieën van plegers binnen een professionele zorgcontext. Van de kinderen in pleeggezinnen en residentiële instellingen bleek een derde eerder slachtoffer te zijn geweest van seksueel misbruik. Een mogelijke verklaring hiervoor is de eerder genoemde kwetsbaarheid van kinderen waardoor zij makkelijker gemanipuleerd kunnen worden. Opvallend is dat er binnen dit domein weinig onderzoek is gedaan naar situationele kenmerken, behalve kenmerken die verwijzen naar de modus operandi van de pleger. Deze zijn uiteraard gerelateerd aan de omstandigheden van de professionele werkomgeving; de pleger heeft immers de gelegenheid om de *grooming* strategieën uit te voeren. Er is echter maar weinig onderzoek dat zich specifiek richt op de gelegenheid binnen professionele zorgorganisaties, waarbij er een bepaalde afhankelijkheidsrelatie ontstaat tussen zorgverlener en kind.

Tabel 3. Risicofactoren seksueel misbruik binnen instellingen

<u>Pleger variabelen</u>	<u>Slachtoffer variabelen</u>		
<ul style="list-style-type: none"> • Kenmerken pleger - Geslacht: merendeel man, maar ook vrouwen - Leeftijd: merendeel volwassen, maar ook adolescenten - Relatiestatus • Seksuele interesse • Gelegenheid - Werkvoorkeur - Modus Operandi - Vertrouwenspositie 	<ul style="list-style-type: none"> • Geslacht • Leeftijd • Lichamelijke en/of verstandelijke beperking • Geschiedenis van misbruik 		

5.2 Risicofactoren seksueel misbruik binnen het schooldomein

Seksueel kindermisbruik gepleegd door leerkrachten krijgt, net als misbruik in instellingen, de laatste jaren steeds meer aandacht (Knoll, 2010). Hoewel veel studies naar seksueel kindermisbruik gepleegd door personen die met kinderen werken diverse domeinen beslaan, is er een aantal studies voorhanden dat specifiek naar kindermisbruik binnen het schooldomein kijkt. In wat nu volgt, worden de risicofactoren die verband houden met seksueel kindermisbruik binnen het schooldomein besproken.

5.2.1 Pleger variabelen

Persoonskenmerken

In lijn met studies naar kenmerken van plegers van seksueel kindermisbruik in de algemene populatie is ook het merendeel van de leerkrachten die seksueel kindermisbruik plegen man (Shakeshaft, 2004). Aangenomen wordt echter wel dat het aantal vrouwelijke leerkrachten dat tevens pleger is van seksueel kindermisbruik in verhouding tot het aantal mannen hoger ligt dan uit officiële cijfers naar voren komt (Shakeshaft, 2004). Wanneer aan studenten werd gevraagd naar de sekse van de pleger, werden meer vrouwen aangemerkt als pleger dan wanneer het aantal vrouwelijke plegers op basis van officiële cijfers werd geïnventariseerd (Shakeshaft, 2004). Echter, met name wanneer het mannelijke slachtoffers betreft, zou de drempel om een vrouwelijke pleger aan te geven hoger liggen (Shakeshaft, 2004).

Verślavingsproblematiek lijkt geen verband te houden met ouderschap van seksueel kindermisbruik gepleegd binnen het schooldomein (Moulden et al., 2010). Deze bevinding sluit aan bij de hierboven genoemde bevinding dat dergelijke problematiek geen verband houdt met het plegen van seksueel kindermisbruik in de context van werk. De meeste gevallen van seksueel kindermisbruik binnen het schooldomein vinden daadwerkelijk op school plaats en 'given the obvious barriers to and consequences of being intoxicated at school, it is not surprising that alcohol may impact on these offenses to a lesser extent' (Moulden et al., 2010, p. 413).

Beroep

Binnen een school worden diverse beroepen uitgeoefend, variërend van leerkracht tot conciërge. Uit diverse onderzoeken is gebleken dat leerkrachten het vaakst pleger van seksueel kindermisbruik zijn, wat gezien het grote aandeel van leerkrachten binnen het personeelsbestand op scholen niet verwonderlijk is (Gallagher, 2000; Shakeshaft, 2004).

Uit een Nederlandse studie naar seksueel overschrijdend gedrag op school en door leeftijdgenoten blijkt dat 81 procent van de school-gerelateerde plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag een leerkracht was (N = 112) (Timmerman, 2003). Daarbij komt dat het risico op het plegen van seksueel kindermisbruik groter is wanneer de taakomschrijving van de leerkracht ook één-op-één tijd met de leerling bevat, wat bijvoorbeeld het geval is bij muzikleerkrachten en coaches (Gallagher, 2000; Shakeshaft, 2004). Gesteld wordt dat het beroep van leerkracht eenzelfde vertrouwenspositie met zich meebrengt als de hierboven besproken vertrouwenspositie van professionele plegers in zorginstellingen (LeClerc et al., 2005). De leerkracht wint het vertrouwen van de leerling door veel tijd met het potentiële slachtoffer door te brengen, hem of haar veel aandacht te geven en persoonlijke verhalen te vertellen. Deze positie maakt het mogelijk dat de leerkracht veel één-op-één tijd kan creëren met de leerling, binnen én buiten de school (LeClerc et al., 2005).

Populariteit

Wanneer wordt gekeken naar leerkrachten die tevens pleger van seksueel kindermisbruik zijn, wordt in de literatuur een aantal opvallende kenmerken genoemd. Allereerst blijken deze plegers zeer populair te zijn onder zowel de leerlingen als de ouders van de leerlingen (Shakeshaft & Cohan, 1994, Shakeshaft, 2004). Ze worden gezien als goed presterend en vaak hebben ze prijzen gewonnen voor hun professionele kwaliteiten (Knoll, 2010; Shakeshaft & Cohan, 1994; Shakeshaft 2004). Daarbij valt volgens Shakeshaft (2004) een onderscheid te maken tussen leerkrachten die basisschoolleerlingen misbruiken en leerkrachten die middelbare school leerlingen misbruiken. De plegers in de eerste categorie worden inderdaad aangemerkt als goed presterend en zeer populair. Door deze populariteit genieten ze veel vertrouwen van de school en ouders, wat er vervolgens toe leidt dat aantijgingen van seksueel misbruik niet serieus worden genomen of genegeerd (Shakeshaft, 2004). Daarentegen kunnen plegers in de tweede categorie zowel als populair als als 'gemiddelde' leerkrachten worden beschouwd. Tevens wordt aangenomen dat het misbruik in deze gevallen vaker ongepland is dan in de gevallen van misbruik op de basisschool. Gesuggereerd wordt wel dat misbruik van middelbare school leerlingen door een leerkracht vaker het resultaat van opportunisme, 'bad judgement' of een gevoel van privilege is (Shakeshaft, 2004, p. 32) is. Knoll (2010) beschrijft een voorbeeld, waarin een New Yorkse, getrouwde leerkracht onder invloed van middelen haar affaire met een 15-jarige student bekend maakte. Ze gaf aan dat ze zich gevleid voelde dat de student haar aantrekkelijk vond.

Seksuele voorkeur; leeftijd

Zoals eerder genoemd blijkt dat weliswaar 24 procent van de plegers van seksueel kindermisbruik in de context van hun werk exclusief seksueel geïnteresseerd is in kinderen, maar dat 76 procent van de plegers daarnaast aangaf wel degelijk een seksuele interesse in volwassenen te hebben (Sullivan & Beech, 2004). Deze bevinding vindt steun in onderzoek van Shakeshaft en Cohan (1994). Zij stellen dat (mannelijke) plegers van seksueel kindermisbruik zijn onder te verdelen in twee categorieën, namelijk *pedophiles vs romantic/bad judgement abusers* (Shakeshaft & Cohan, 1994, p. 21), waarbij het verschil zit in hun doelstelling. Pedoseksuelen verklaren ervoor te hebben gekozen om op een school te werken om dichtbij veel kinderen te zijn. De tweede groep plegers heeft geen voorkeur voor seks met kinderen. De plegers in deze groep misbruiken vaker oudere meisjes op de middelbare school, waarbij ze hun daden als onschuldig of romantisch bestempelen en daarbij vaker aangeven dat het misbruik niet tegen de wil van het slachtoffer was.

Seksuele voorkeur; geslacht

Shakeshaft (2004) merkt op dat *same-sex* seks niet hetzelfde is als seksuele voorkeur. Regelmatig wordt in de media gesuggereerd dat seksueel kindermisbruik van seksegenoten verband houdt met homoseksualiteit, maar steun voor deze hypothese wordt niet gevonden. Zo ontdekten Shakeshaft en Cohan (1994) dat alle mannelijke plegers die een mannelijk slachtoffer hadden, aangaven tegelijkertijd ook een heteroseksuele relatie te hebben.

5.2.2 Slachtoffer variabelen

Geslacht

Net als in de gewone populatie is het merendeel van de slachtoffers van seksueel kindermisbruik gepleegd door een leerkracht vrouwelijk (Shakeshaft, 2004). Echter, het aandeel meisjes in deze slachtofferpopulatie verschilt wanneer diverse studies naast elkaar worden gelegd (Moulden et al., 2010; Shakeshaft, 2004). Wanneer officieel geregistreerde gevallen van seksueel kindermisbruik worden bekeken, komen relatief meer vrouwelijke slachtoffers naar voren. Daarentegen vinden studies die gebruik maken van zelfrapportage een lager percentage vrouwelijke slachtoffers, waaruit volgens Shakeshaft (2004) kan worden afgeleid dat er een grotere kans is dat misbruik van meisjes officieel wordt gerapporteerd dan misbruik van jongens. Daarbij komt dat jongens vaker op de basisschool werden misbruikt, terwijl het misbruik van meisjes in gelijke mate op de basisschool als op de middelbare school voorkwam (Shakeshaft & Cohan, 1994).

Leeftijd

Uit de studie van Moulden et al. (2010) blijkt dat slachtoffers van seksueel misbruik gepleegd door leerkrachten gemiddeld 12 jaar oud zijn. Echter, de jongste slachtoffers waren drie jaar oud, de oudste zestien jaar, en de meeste slachtoffers (60 procent) vielen aan te merken als adolescent (12 jaar of ouder).

Kwetsbaarheid

Net als wanneer het gaat om seksueel misbruik binnen instellingen, lijken de slachtoffers van seksueel misbruik binnen het schooldomein vaak kwetsbaarder te zijn dan kinderen die geen slachtoffer worden van misbruik (Shakeshaft, 2004). Zo blijkt het merendeel van de slachtoffers weliswaar uit twee-ouder gezinnen te komen (Moulden et al., 2010), maar zijn slachtoffers vaak vervreemd van hun ouders (Shakeshaft, 2004). Daarnaast worden leerlingen die onzeker zijn over zichzelf of zich bezighouden met riskant gedrag als kwetsbaar beschouwd (Shakeshaft, 2004). Deze kwetsbare slachtoffers sluiten aan bij de modus operandi van plegers in de zin dat juist de kwetsbare kinderen behoefte hebben aan de aandacht die de pleger hen geeft (Shakeshaft, 2004). Daarnaast wordt aangenomen dat deze kinderen minder snel worden geloofd wanneer ze de populaire leerkracht beschuldigen van seksueel misbruik (Shakeshaft, 2004; Shakeshaft & Cohan, 1994).

Hoewel is aangetoond dat kinderen met lichamelijke en verstandelijke beperkingen een verhoogd risico lopen om slachtoffer van zowel intra- als extrafamiliaal seksueel misbruik te worden, zijn er geen review-studies voorhanden die expliciet kijken naar de relatie tussen beperkingen en seksueel kindermisbruik gepleegd binnen het schooldomein. Toch wordt aangenomen dat een lichamelijke en/of verstandelijke beperking ook binnen dit domein als risicofactor voor seksueel kindermisbruik geldt, door de kwetsbaarheid die een dergelijke beperking met zich meebrengt (Shakeshaft, 2004).

5.2.3 Samenvatting

In een aantal studies is specifiek gekeken naar factoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen de schoolcontext (zie Tabel 4). Ook hier, net als bij het onderzoek naar misbruik binnen zorginstellingen, zijn de factoren vooral gerelateerd aan de pleger en het kind (slachtoffer). De meeste plegers van seksueel misbruik op scholen zijn mannelijke leerkrachten waarbij het risico op misbruik groter is als de leerkracht door zijn functie één-op-één tijd met leerlingen doorbrengt. Gesteld wordt dat door de vertrouwenspositie die dit met zich meebrengt dezelfde modus operandi een rol spelen als bij plegers in zorginstellingen.

Daarbij blijken plegers van seksueel misbruik binnen het schooldomein vaak goed presterende en populaire leerkrachten te zijn. Onderzoek op dit gebied is echter alleen kwalitatief van aard. Er is weinig onderzoek bekend naar de seksuele voorkeur van plegers binnen het schooldomein, maar mogelijk geldt hier hetzelfde als binnen zorginstellingen: het merendeel van de plegers geeft aan een seksuele voorkeur voor volwassenen te hebben. Kenmerken gerelateerd aan het slachtoffer zijn geslacht, leeftijd en kwetsbaarheid. De meest slachtoffers zijn vrouwelijk waarbij opgemerkt moet worden dat in zelfrapportage dit percentage lager ligt dan in officiële registraties. Mogelijk wordt seksueel misbruik bij meisjes eerder gemeld dan bij jongens. Binnen het schooldomein zijn de meeste slachtoffers ouder dan 12 jaar. Kwetsbare kinderen (onzeker, vervreemd van ouders, riskant gedrag vertonend) lijken een grotere kans te hebben op misbruik binnen de context van school. Mogelijk worden deze kinderen ook minder snel geloofd wanneer ze een populaire leerkracht beschuldigen van seksueel misbruik.

Tabel 4: Risicofactoren seksueel misbruik binnen het schooldomein

<u>Pleger variabelen</u>	<u>Slachtoffer variabelen</u>		
<ul style="list-style-type: none"> • Kenmerken pleger - Geslacht: merendeel man • Beroep: leerkrachten • Populariteit: bij ouders en leerlingen • Seksuele voorkeur: niet exclusief in kinderen geïnteresseerd 	<ul style="list-style-type: none"> • Geslacht: meer meisjes • Leeftijd: gemiddeld 11.8 jaar, uiteenlopend van 3 tot 16 jaar • Kwetsbaarheid 		

5.3 Risicofactoren seksueel misbruik binnen het sportdomein

Openbaring van gevallen van seksueel kindermisbruik op sportclubs en scoutingverenigingen heeft in de afgelopen decennia tot toenemende aandacht voor kindermisbruik binnen het sportdomein geleid. Echter, de literatuur is beperkt wanneer het gaat om risicofactoren die verband houden met seksueel kindermisbruik op sportclubs en nagenoeg afwezig in geval van scoutingverenigingen. In wat nu volgt worden enkele genoemde risicofactoren beschreven. Deze factoren komen enkel voort uit retrospectief onderzoek en dienen dus met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

5.3.1 Pleger variabelen

Positie binnen de sport

Als pleger van seksueel kindermisbruik binnen het sportdomein worden veelal de coaches van de slachtoffers aangemerkt, zo blijkt uit een Nederlandse studie (Cense & Brackenridge, 2001) die steun vindt in een Noorse studie (Fasting & Brackenridge, 2009).

Populariteit

Net als leerkrachten die hun leerlingen seksueel misbruiken, wordt gesuggereerd dat ook coaches die hun pupillen misbruiken populair zijn (Fasting & Brackenridge, 2009). Ze worden gezien als aardige mensen. Daarnaast beschikken ze veelal over goede sociale vaardigheden, een hoge mate van zichtbaarheid en een hoog niveau van seksueel zelfvertrouwen en assertiviteit (Fasting & Brackenridge, 2009). Ook hier lijken deze kenmerken verband te houden met het optreden van seksueel kindermisbruik, aangezien de coach het vertrouwen van zijn collega's en de ouders van de pupillen geniet (Fasting & Brackenridge, 2009; LeClerc et al., 2005).

5.3.2 Slachtoffer variabelen

Geslacht

Net als in andere domeinen is het merendeel van de slachtoffers van seksueel kindermisbruik gepleegd binnen het sportdomein vrouwelijk (Cense & Brackenridge, 2001). Echter, recentelijk is meer aandacht ontstaan voor mannelijke slachtoffers (Hartill, 2005). Gesuggereerd wordt dat er, net als binnen andere domeinen, een relatieve onderbelichting van mannelijke slachtoffers van seksueel kindermisbruik binnen het sportdomein bestaat (Hartill, 2005).

Daarnaast voert Hartill (2005) op basis van de literatuur een tweetal redenen aan waarom onderzoek naar seksueel misbruik binnen het sportdomein zich voornamelijk richt op mannen als dader en meisjes als slachtoffers, waardoor de indruk bestaat dat misbruik van jongens weinig voorkomt. Allereerst stelt hij dat binnen het sportdomein nog meer dan binnen andere domein sprake is van socialisatie: mannelijkheid is een belangrijk aspect van sport en het toegeven van seksueel misbruik doet afbreuk aan deze mannelijkheid: 'Confronting and knowledgeing sexual abuse poses a major threat to a male's sense of masculinity. A male victim may assume that he is 'less of a man' due to his inability to protect himself and to his experience in a helpless, victimized role' (Mendel, 1995, p. 16). Daarnaast geeft hij aan dat lange tijd werd aangenomen dat vrouwen zich niet of nauwelijks schuldig maken aan seksueel kindermisbruik, maar dat inmiddels het idee dat macht belangrijker is dan geslacht op bijval kan rekenen, ofwel: 'the abuse of power must be at the heart of any understanding of sexual abuse' (Hartill, 2005, p. 299).

Kwetsbaarheid

Net als wanneer het gaat om seksueel misbruik binnen instellingen en het schooldomein, lijken de slachtoffers van seksueel misbruik binnen het sportdomein vaak kwetsbaarder te zijn dan kinderen die geen slachtoffer worden van misbruik (Cense & Brackenridge, 2001). De slachtoffers hebben weinig vrienden, een slechte relatie met hun ouders of een geïsoleerde positie in het team (Cense & Brackenridge, 2001). Wanneer de trainer vervolgens heel langzaam aan het proces van *grooming* begint en de grenzen steeds verder verlegt, wordt duidelijk welke rol de kwetsbaarheid speelt, zoals verwoord in het artikel van Cense en Brackenridge (2001, p. 67): 'He didn't force anything, but he always knew how to put it, so that you'd just do it. After all, he was one of the few to pay attention to me'. Deze kwetsbaarheid zorgt er in combinatie met positieve gevoelens ten opzichte van de pleger, zoals liefde, dankbaarheid en bewondering, tevens voor dat de slachtoffers het misbruik in veel gevallen lange tijd voor zich houden (Cense & Brackenridge, 2001).

5.3.3 Kenmerken van het sportdomein

Doelen en afhankelijkheid

Een van de risicofactoren voor seksueel kindermisbruik binnen het sportdomein is gelegen in prestatiedrang. Diverse studies suggereren dat sporters meer vatbaar zijn voor de avances van trainers op het moment dat ze veel te verliezen hebben, namelijk wanneer ze ver zijn gekomen, maar nog niet het hoogste niveau hebben bereikt (Brackenridge & Kirby, 1997).

Op dit moment, ook wel de 'stage of imminent achievement' genoemd heeft de sporter die net onder het hoogste niveau zit dermate veel te verliezen en tegelijkertijd ook nog zoveel te winnen, dat er een sterke mate van afhankelijkheid en tegelijkertijd ook ongelijkwaardigheid ontstaat (Cense & Brackenridge, 2001). De macht die de trainer dan over zijn pupil heeft, wordt als op zichzelf staande risicofactor voor seksueel kindermisbruik gezien (Cense & Brackenridge, 2001; Fasting & Brackenridge, 2009).

Situationele omstandigheden

Een aantal situationele omstandigheden binnen het sportdomein wordt als risico verhogend aangemerkt. Zo komt een onevenredig aantal gevallen van seksueel kindermisbruik voor tijdens nationale en internationale toernooien, tijdens massages die door de trainer worden gegeven, in badkamers, in het huis van de trainer en wanneer de trainer de pupil met de auto thuisbrengt (Cense & Brackenridge, 2001; Hartill, 2009). Een andere factor van belang is de gesloten cultuur van sommige sportclubs, die maakt dat slachtoffers het misbruik minder snel aankaarten (Cense & Brackenridge, 2001). Of, zoals Etherington (2000, p. 202) het verwoordt: 'Many institutions have become a haven for paedophiles, offering them protection and ready access to victims. Closed systems such as schools and hospitals, or local organisations such as boys clubs, sports clubs, scouts or churches – all offer opportunities for child abuse'.

Hoewel weinig onderzoek is verricht naar de oorzaken van seksueel misbruik binnen scoutingverenigingen, wordt ook hier de beslotenheid van dergelijke verenigingen aangemerkt als zijnde een risicofactor (Terry, Smith, Katarina Schuth, Kelly, Vollman & Massey, 2011). In 2010 werd een boete opgelegd aan de *Boy Scouts of America*, die het een medewerker toestond om voor de organisatie te blijven werken, terwijl duidelijk was dat hij zeventien jongens had misbruikt (Terry et al., 2011). Tijdens deze zaak werd eveneens duidelijk dat al vrij snel na de oprichting van de organisatie in 1910 werd begonnen met de registratie van gevallen van seksueel misbruik en dat de BSA altijd probeerde dergelijke zaken buitengerechtelijk af te doen (Terry et al., 2011). Recentelijk heeft de vereniging een nieuw beleid ingesteld, waarbij nieuwe medewerkers worden gescreend, er altijd twee volwassenen aanwezig moeten zijn bij evenementen en scoutleiders niet alleen mogen zijn met individuele scoutleden (Terry et al., 2011).

5.3.4 Samenvatting

In de afgelopen jaren bestaat toenemende aandacht voor seksueel misbruik binnen sportinstellingen, scoutingverenigingen en andere vrijwilligersorganisaties (De Haas et al., 2009) maar de onderzoeksliteratuur op dit terrein is nog zeer beperkt. Risicofactoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen het sportdomein verwijzen naar de pleger, het slachtoffer en kenmerken van het sportdomein zelf (zie Tabel 5).

Het schaarse onderzoek laat zien dat plegers vaak coaches van slachtoffers zijn en net als in het onderwijs vaak succesvol en populair zijn. Deze bevindingen zijn echter gebaseerd op kwalitatieve studies met een kleine N. Slachtoffers lijken vaker meisjes, maar ook hier geldt (net als binnen de schoolcontext) dat er mogelijk sprake is van onderrepresentatie van mannelijke slachtoffers. Ook binnen het sportdomein lijkt kwetsbaarheid van kinderen (waaronder een slechte relatie met ouders of een geïsoleerde positie in het team) een rol te spelen. Een kenmerk dat uniek lijkt voor het sportdomein is de prestatiedrang. Sporters die het hoogste niveau willen bereiken zijn afhankelijk van hun trainers/coaches en zo ontstaat een bepaalde afhankelijkheidsrelatie waarbij de trainer macht over zijn pupil heeft. Situationele kenmerken binnen het sportdomein die de kans op seksueel misbruik kunnen verhogen zijn toernooien, massages die door trainers worden gegeven en het bij de trainer thuis komen. Ook de gesloten cultuur van sommige sportclubs lijkt de kans op misbruik te verhogen. De meeste factoren die betrekking hebben op het sportdomein zijn echter niet of nauwelijks empirisch onderzocht. Het gaat hier grotendeels om theoretische veronderstellingen over samenhang tussen kenmerken van het sportdomein en seksueel misbruik.

Tabel 5: Risicofactoren seksueel misbruik binnen sportdomein

<u>Pleger variabelen</u>	<u>Slachtoffer variabelen</u>	<u>Variabelen sportdomein</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Positie in de sport: coaches • Populariteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Geslacht: meer meisjes • Kwetsbaarheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Doelen/afhankelijkheid • Macht • Situationele omstandigheden • Gesloten cultuur

5.4 Risicofactoren seksueel misbruik binnen de Katholieke Kerk

Sinds het begin van de 21^e eeuw is er veel aandacht voor seksueel misbruik van kinderen en jongeren binnen de Katholieke Kerk (Terry et al., 2011). In Amerika kwamen in 2002 de eerste zaken aan het licht, waarna andere landen zoals Ierland, Canada, Duitsland, België en Nederland volgden.

Niet alleen binnen het Katholieke, maar ook binnen het Protestantse, Boeddhistische en Joodse domein heeft men onderzoek verricht naar de aard en omvang van seksueel misbruik (Farrell, 2008). Aangezien de meeste onderzoeksgegevens echter misbruik binnen de Katholieke Kerk betreffen, zullen wij hier de nadruk op leggen.

Uit de onderzoeken die in deze paragraaf worden beschreven, is niet duidelijk af te leiden wat de precieze functie van de geestelijke was, dus of het bijvoorbeeld om een priester, pastoor, diaken, pastoraal werker of gebedsleider ging. Het zou dus kunnen dat een deel van de onderzoeken wellicht binnen het schooldomein (een geestelijke die godsdienstles geeft), of vrijetijd domein ondergebracht kan worden.

5.4.1 Pleger variabelen

Persoonskenmerken

Langevin, Curnoe en Bain (2000) hebben een groep priesters met een groep niet-priesters vergeleken. Beide groepen waren verdacht of veroordeeld voor het plegen van seksueel misbruik. Uit het onderzoek bleek dat er geen verschillen waren tussen priesters en niet-priesters aangaande de aanwezigheid van stoornissen, middelengebruik en criminele carrière. Uit het onderzoek van Haywood, Kravitz, Grossman, Wasyliv en Hardy (1996a) bleek dat priesters minder slachtoffers maken. Bovendien waren de slachtoffers ouder en merendeel man, wanneer vergeleken met de twee controlegroepen.

Voorts kwam uit de studie van Tallon en Terry (2008) naar voren dat slechts 2 procent van de plegers pedofiele neigingen zou hebben, wat ondersteund wordt door de studie van Haywood et al. (1996a). De aanwezigheid van pedofiele neigingen is vastgesteld door naar de leeftijd, sekse en het aantal slachtoffers te kijken, en dus niet door middel van diagnostische criteria.

De meerderheid (55-61 procent) van de priesters heeft 1 slachtoffer gemaakt (Perillo, Mercado & Terry, 2008; Firestone, Moulden & Wexler, 2009).

Saradjian en Nobus (2003) hebben bij 14 geestelijken de aanwezigheid van cognitieve vervormingen onderzocht. Deze bleken bij alle geestelijken zowel voor, tijdens, als na het delict aanwezig. Er was sprake van specifieke vervormingen vooraf en na het delict die betrekking hadden op hun religieuze rol en hun relatie met God. De overige vervormingen, zoals opvattingen dat het verrichten van seksuele handelingen met kinderen sociaal en moreel aanvaardbaar zijn, het ontkennen van de schade voor het slachtoffer, en het afzwakken van de aard van het delict, waren grotendeels hetzelfde als bij gewone kindmisbruikers.

Slachtofferschap van seksueel misbruik

Uit een onderzoek naar de psychopathologie bij priesters en gewone kindmisbruikers blijkt dat het slachtoffer zijn van seksueel misbruik in de kindertijd 6 keer vaker voorkomt bij gewone plegers van seksueel misbruik (Haywood, Kravitz, Wasyliv, Goldberg & Cavanaugh Jr., 1996b). Uit de studie van Terry et al. (2011) bleek dat 7 procent van de priesters zelf ooit seksueel is misbruikt.

Slachtofferschap van seksueel misbruik was volgens Perrillo et al. (2008) een van de grootste voorspellers voor herhaald daderschap van de priesters. Zij suggereren dat priesters door hun eigen ervaringen van misbruik psychologische of emotionele problemen hebben die bijdragen tot het herhaaldelijk aangaan van relaties met kinderen of tot hun beslissing om priester te worden. Terry, Mercado en Perillo (2008) hebben een groep priesters die zelf seksueel misbruikt is, vergeleken met een groep priesters die niet zelf seksueel misbruikt is. Hieruit bleek dat de seksueel misbruikte groep verhoudingsgewijs meer mannelijke slachtoffers heeft gemaakt, eerder begint en langer doorgaat met het plegen van seksueel misbruik en vaker een geschiedenis heeft met middelenmisbruik en gedragsproblemen.

5.4.2 Slachtoffer variabelen

Geslacht en leeftijd

Het merendeel van de onderzoekers rapporteert een oververtegenwoordiging (67-71 procent) van mannelijke slachtoffers (Perillo, et al. 2008; Firestone, et al. 2009; Terry, et al. 2011). Volgens het onderzoek van Terry et al. (2011) was de meerderheid (78 procent) van de slachtoffers ouder dan 11 jaar.

Kwetsbaarheid

Een aanzienlijk deel (43 procent) van de priesters had een nauwe band met het slachtoffer, wat zich onder meer uitte in het onderhouden van contacten met de familie van het slachtoffer.

Dit *socializen* zou gezien kunnen worden als een manier van *grooming* zoals we dat ook kennen bij de gewone kindmisbruiker (Perillo, et al. 2008).

5.4.3 Situationele omstandigheden

Hoewel nog geen enkel onderzoek heeft gekeken naar de directe oorzaken van seksueel misbruik binnen het religieuze domein, opperen Terry en Ackerman (2008) dat bepaalde contextuele factoren zoals sociale isolatie en gelegenheidsstructuren wellicht een verklaring kunnen bieden.

Religieuze plegers vertonen op een aantal elementaire kenmerken een grote gelijkenis met niet-religieuze plegers, waardoor het aannemelijk lijkt dat dezelfde preventiestrategieën zouden kunnen werken. Hierbij kan gedacht worden aan het verminderen van de mogelijkheden tot seksueel misbruik, het doen toenemen van het risico om gepakt te worden, een toename van de controlemogelijkheden en het laten toenemen van verantwoordelijkheid van de pleger (Terry & Ackerman 2008).

Ten slotte tekenen Sullivan en Beech (2004) aan dat er sprake is van grote kruisbestuiving tussen het religieuze domein en het school- en vrijetijd domein, namelijk dat leerkrachten ook werkzaam zijn in religieuze *settings* en dat priesters en dominees ook werkzaam zijn binnen het educatieve domein. Volgens hen dient hiermee wel rekening te worden gehouden bij het bestuderen van risicofactoren in de verschillende domeinen.

5.4.4 De rol van het celibaat

In de Rooms-Katholieke Kerk zijn priesters gehouden aan het celibaat, wat inhoudt dat ze zich volledig onthouden van elke vorm van seksualiteit. Als motief voor het celibaat werd opgevoerd dat het menselijk lichaam zo ontvankelijker werd voor goddelijke inspiratie waardoor de mens nader tot God kon komen (Bisschops, 2011). Deze gehele seksuele onthouding wordt vaak genoemd als een reden voor de grote omvang van het seksuele misbruik in de katholieke kerk. Echter, uit onderzoek van Terry et al. (2011) blijkt dat 80% van de priesters seksuele contacten had met volwassenen. Verder meldden Deetman et al. (2011a) dat seksueel misbruik in katholieke instellingen niet vaker voorkomt dan in vergelijkbare niet-Katholieke instellingen, wat impliceert dat het celibaat niet de grote verklarende factor kan zijn.

5.4.5 Samenvatting

Onderzoek naar risicofactoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen de Protestants-Christelijke en Moslim-geloofsrichtingen is niet gevonden. De hier besproken onderzoeksliteratuur heeft alleen betrekking op misbruik binnen de Katholieke Kerk en bevat geen reviews of meta-analyses maar enkel retrospectieve studies.

Het onderzoek binnen de Katholieke Kerk heeft zich vooral gericht op de pleger en de omgeving waarbij de onderzoeksgegevens vooral beschrijvend van aard zijn. Tevens zijn soms controlegroepen meegenomen van niet-plegers of van plegers die niet vanuit hun Kerkelijk ambt seksueel misbruik plegen. Geconcludeerd kan worden dat het schaarse onderzoek naar factoren die betrekking hebben op de Kerkelijke omgeving geen eenduidig beeld laat zien.

6. Conclusie en discussie

Naar aanleiding van recent onderzoek naar onder meer de omvang van seksueel misbruik in de Katholieke Kerk en jeugdzorginstellingen/pleeggezinnen (Deetman et al., 2011a, 2011b; Samson, nog te verschijnen publicatie) heeft de Minister van Veiligheid en Justitie, mede namens de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, in een reactie naar de Tweede Kamer aangegeven nader onderzoek te willen laten doen naar seksueel misbruik en daaraan gerelateerde fenomenen als kindermishandeling, huiselijk geweld en fysiek geweld in machts- of gezagsverhoudingen (TK 2011-2012, 33000-VI, nr. 76). In navolging van bovengenoemde onderzoeken stond in onderhavig rapport de vraag centraal naar de etiologie van misbruik en mishandeling in verschillende contexten. Kinderen en jongeren zijn voor opvoeding en zorg niet alleen van ouders afhankelijk, maar soms ook van zorginstellingen en pleeggezinnen. Bovendien nemen scholen en vrijwilligersorganisaties op het gebied van sport, Kerk, recreatie of jeugdwerkzaamheden vaak ook een deel van deze opvoeding en zorg op zich. In sommige gevallen worden kinderen en jongeren binnen deze afhankelijkheidsrelaties het slachtoffer van mishandeling en seksueel misbruik. Om mishandeling en misbruik te voorkomen, dan wel te stoppen, is het belangrijk inzicht te hebben in de oorzaken hiervan. Echter, uit de literatuurstudie blijkt dat de aard van veel onderzoek het niet toelaat te spreken van oorzakelijke of causale verbanden, maar dat we slechts kunnen spreken van samenhang tussen risicofactoren en mishandeling en misbruik. Met dit literatuuronderzoek is dan ook de stand van zaken in beeld gebracht van empirisch gevonden risicofactoren die van invloed lijken te zijn op het ontstaan van mishandeling en seksueel misbruik in de bovengenoemde contexten. Bovendien wordt aangegeven waar op basis van deze bevindingen de mogelijkheden tot beleid liggen in de aanpak van mishandeling en misbruik.

6.1 Onderzoeksmethode

Voor het literatuuronderzoek werden alle tussen 2000 en 2012 gepubliceerde reviews en meta-analyses verzameld die risicofactoren voor fysieke mishandeling en seksueel misbruik empirisch onderzocht hebben. Bovendien werden alle beschikbare gepubliceerde longitudinale onderzoeken verzameld en aangevuld met retrospectieve en cross-sectionele onderzoeken.

De onderzoeken zijn grotendeels retrospectief van aard. Dit betekent dat in veel gevallen geen causale verbanden vastgesteld kunnen worden. Wel zijn er, gezien de hoeveelheid studies die samenhang vinden, sterke aanwijzingen over de relatie tussen verschillende risicofactoren enerzijds en mishandeling en misbruik anderzijds. Op sommige terreinen is echter nauwelijks onderzoek gedaan (zoals school, sport en religie) en is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van de bevindingen.

Ook moet in het achterhoofd worden gehouden dat de meeste studies zijn gedaan in de Verenigde Staten en Engeland en nauwelijks in Nederland. Demografische factoren als sociaal economische status en armoede in de buurt kunnen mogelijk anders samenhangen met mishandeling en misbruik in de VS dan in Nederland.

6.2 Onderzoeksvragen en -bevindingen

Bij de eerste deelvraag stond kennis over de etiologie van fysieke mishandeling en seksueel misbruik centraal. Als eerste werd in hoofdstuk 3 de laatste stand van zaken besproken omtrent *fysieke mishandeling in het gezin*. Centraal daarbij stond het ecologische model van Belsky (1980). Dit ecologische model is gebaseerd op het idee dat er vier verschillende niveaus van factoren zijn die met elkaar combineren en interacteren en aldus bepalend zijn voor het handelen van ouders: de ouders met hun eigen kenmerken en ontwikkelingsgeschiedenis (ontogenetisch niveau), omstandigheden – waaronder kenmerken van het kind - zowel binnen de familie (het microsysteem) als daarbuiten in de directe omgeving (het exosysteem) en de waarden en opvoedingspraktijken die karakteristiek zijn voor de samenleving of subcultuur waarin het individu, de familie en de gemeenschap zijn ingebed (het macrosysteem) (Belsky, 1980). In het model van Belsky staat de ouder centraal in een netwerk van factoren die, afhankelijk van hun aard, de draagkracht dan wel de draaglast in een gezin kunnen verhogen. Dit model geeft geen verklaring voor mishandeling maar is meer een ordeningsmodel dat we gebruiken om de risicofactoren die samenhangen met fysieke mishandeling te groeperen. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat het merendeel van de factoren gerelateerd is aan de opvoeders zelf, dus samenhangen met de ontwikkelingsgeschiedenis en individuele kenmerken van de ouder. Daarbij lijken de eigen geschiedenis van kindermishandeling en de psychische en psychiatrische problematiek van de ouders de belangrijkste factoren. Bovendien valt op dat kinderen met een fysieke of verstandelijke beperking extra kwetsbaar zijn en een verhoogde kans lopen mishandeld te worden.

In hoofdstuk 4 stond *seksueel misbruik binnen het gezin* centraal. Opvallend is dat veel theorieën ter verklaring van seksueel misbruik over de daders zelf gaan, vooral gericht zijn op seksueel deviant opvattingen en gedragingen en weinig ingaan op de rol van de omgeving. Er is echter nog weinig empirisch onderzoek verricht naar deze theorieën en modellen en de empirische onderzoeksliteratuur lijkt maar gedeeltelijk aan te sluiten bij deze theorieën. Om een vergelijking mogelijk te maken met de bevindingen naar fysieke mishandeling hebben we ook hier het model van Belsky gebruikt om de risicofactoren te ordenen.

Ook hier lijken kenmerken van de ouder de meest prominent risicofactoren te zijn, waaronder de eigen voorgeschiedenis van seksueel misbruik en gehechtheidsproblemen (onder andere moeite met intieme relaties) van de ouder. Andere belangrijke factoren in relatie tot seksueel misbruik zijn de seksuele opvattingen en cognities van de ouders.

Tenslotte blijken net als bij fysieke mishandeling kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke beperking een extra risico te lopen seksueel misbruikt te worden.

Hoofdstuk 5 had betrekking op *seksueel misbruik buiten het gezin*, waarbij zorginstellingen (waaronder ook pleegzorg en kinderdagverblijven vallen), het schooldomein, sport en religie centraal stonden. Zoals ook bij hoofdstuk 4 al vermeld, stellen de belangrijkste theorieën over seksueel misbruik (binnen en buiten het gezin) over het algemeen de dader centraal en gaan ze weinig in op situationele kenmerken. Empirische studies naar het risico op seksueel misbruik in verschillende settings (instellingen, scholen, sportverenigingen) gaan echter nauwelijks in op daderkenmerken. Dit betekent uiteraard niet dat daderkenmerken geen rol spelen, maar dat het onderzoek in verschillende contexten voornamelijk geen of weinig aanwijzingen vindt voor daderkenmerken die specifiek gebonden zijn aan een bepaalde context. Ook moet rekening gehouden worden met het beperkte onderzoek binnen specifieke contexten. Zo zijn er geen meta-analyses en slechts twee reviews gevonden naar seksueel misbruik binnen zorginstellingen, slechts 1 review binnen het school- en sportdomein en zijn de overige studies retrospectief van aard. De onderzoeken rapporteren vaak ook niet meer dan prevalentie gegevens van mogelijke risicofactoren, dus moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Risicofactoren voor seksueel misbruik binnen zorginstellingen worden vooral gevonden bij de plegger en het slachtoffer waarbij het vooral statische, onveranderbare kenmerken betreft als geslacht en leeftijd. Ook hier kwam weer naar voren dat kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke beperking een verhoogd risico lopen op seksueel misbruik. Verder moet opgemerkt worden dat redelijk wat onderzoek is gedaan naar de modus operandi van pleggers in instellingen. Dit is geen risicofactor maar meer een beschrijving van het gedrag van de plegger dat uiteindelijk leidt tot seksueel misbruik. Een opvallende bevinding binnen het schooldomein is dat pleggers van seksueel misbruik vaak goed presterende en populaire leerkrachten blijken te zijn. Onderzoek op dit gebied is echter alleen kwalitatief van aard. Ook lijken kwetsbare kinderen (onzeker, vervreemd van ouders, riskant gedrag vertonend) een grotere kans te hebben op misbruik binnen de context van school. De afgelopen jaren bestaat er toenemende aandacht voor seksueel misbruik binnen sportinstellingen, scoutingverenigingen en andere vrijwilligersorganisaties (De Haas et al., 2009) maar de onderzoeksliteratuur op dit terrein is nog zeer beperkt. Risicofactoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen het sportdomein verwijzen naar de plegger, het slachtoffer en kenmerken van het sportdomein zelf. Het schaarse onderzoek laat zien dat pleggers vaak coaches van slachtoffers zijn en net als in het onderwijs vaak succesvol en populair. Dit is echter gebaseerd op kwalitatieve studies met een kleine N. De meeste factoren die betrekking hebben op het sportdomein zijn echter niet of nauwelijks empirisch onderzocht. Het gaat hier grotendeels om theoretische veronderstellingen over samenhang tussen kenmerken van het sportdomein en seksueel misbruik.

Als laatste is ook de literatuur doorzocht waarbij seksueel misbruik plaatsvindt binnen een religieuze context. De besproken onderzoeksliteratuur heeft alleen betrekking op misbruik binnen de katholieke kerk en bevat geen reviews of meta-analyses maar enkel retrospectieve studies. Onderzoek naar factoren die samenhangen met seksueel misbruik binnen de protestants-christelijke en moslim geloofsrichtingen is niet gevonden. Onderzoek binnen de katholieke kerk heeft zich vooral gericht op de pleger en de omgeving. De onderzoeksgegevens zijn vooral beschrijvend van aard waarbij soms controlegroepen zijn meegenomen van niet-plegers of plegers die niet vanuit hun kerkelijk ambt seksueel misbruik plegen. Onderzoek naar factoren die betrekking hebben op de kerkelijke omgeving laat geen eenduidig beeld zien.

Alles overziend kunnen we concluderen dat er een duidelijk onderscheid is tussen onderzoek binnen en buiten het gezin, waarbij binnen het gezin vooral het persoonlijk functioneren van de pleger, in dit geval de ouder, centraal staat en buiten het gezin de aandacht in de studies vooral uitgaat naar beschrijvingen van de pleger in termen van geslacht, leeftijd en modus operandi. Dit is niet verrassend, gezien ook de verhouding tussen kind en volwassene binnen en buiten het gezin. De verhouding tussen ouder en kind is van een heel andere orde dan die tussen een volwassene die vanuit zijn beroep of semiprofessionele positie een relatie aangaat met het kind. Ouders en kinderen hebben een relatie waarin gehechtheid, intimiteit, zorg en afhankelijkheid een belangrijke rol spelen, terwijl bij volwassenen die verder af staan van het kind deze aspecten minder dan wel op een andere manier van belang zijn. Dat binnen het gezin vooral de ouder een centrale rol lijkt te spelen betekent overigens niet dat er geen aandacht zou moeten zijn voor het sociale netwerk en de omgeving of buurt waarin het kind verkeert. De onderzoeksliteratuur laat zien dat ook dit factoren zijn die een rol spelen bij kindermishandeling. De laatste jaren is er ook vanuit onderzoek en beleid in Nederland meer aandacht voor de rol van de wijdere omgeving en het bredere sociale netwerk binnen de opvoeding (o.a. Broeders et al., 2011; de Winter, 2011).

Dat in onderzoek gerelateerd aan verschillende contexten buiten het gezin de aandacht vooral uitgaat naar beschrijvende kenmerken als geslacht, leeftijd en modus operandi van daders betekent overigens niet dat we weinig weten over daders van seksueel misbruik. Er is inmiddels de nodige empirische kennis over daders van seksueel misbruik in het algemeen (o.a. Marshall, 2007; Smallbone & Wortley, 2004) maar deze is niet gekoppeld aan de specifieke context waarin het misbruik plaatsvindt.

Tot slot valt op dat religie op een aantal punten op meerdere niveaus een rol speelt. Zo lijkt religie in het leven van alledag van invloed te zijn op de manier waarop ouders hun kinderen disciplineren. Dat religieuze opvattingen invloed kunnen hebben is omdat ze op macroniveau opvattingen en praktijken sturen van ouders die tot een zelfde religieuze groepering behoren. Daarnaast is religie ook besproken als specifieke context waarbinnen seksueel misbruik kan plaatsvinden.

Het onderzoek naar misbruik in deze context heeft zich voornamelijk gericht op de Katholieke Kerk, maar levert weinig handvatten voor beleidssuggesties. We laten dit domein dan ook achterwege in onze beleidsaanbevelingen.

6.3 Methodologische en inhoudelijke kanttekeningen

Bij bovengenoemde bevindingen dient een aantal kanttekeningen geplaatst te worden. Ten eerste komt slechts een beperkt deel van fysieke mishandeling en seksueel misbruik aan de oppervlakte. Dat betekent dat onderzoek naar slachtofferpopulaties altijd beperkt is en de generaliseerbaarheid van de bevindingen daardoor vaak problematisch is. Ten tweede blijkt dat mishandeling en seksueel misbruik zich niet monocausaal laten verklaren. Er is sprake van een zeer complex geheel aan oorzaken en risicofactoren kunnen niet los van elkaar worden gezien. Ten derde valt op dat de meest frequent gebruikte theorieën om mishandeling en seksueel misbruik te verklaren niet of nauwelijks empirisch onderbouwd zijn. In die zin kan in dit rapport niet gesproken worden van de etiologie maar eerder van een combinatie van risicofactoren die empirisch samenhangen met mishandeling en seksueel misbruik. Ten vierde moet rekening gehouden worden met het gebruik van verschillende databronnen om fysieke mishandeling en seksueel misbruik te meten. Zo kunnen risicofactoren voor zelfgerapporteerd misbruik anders zijn dan risicofactoren voor officieel door anderen gemeld misbruik (denk hierbij aan de mogelijkheid dat daders van seksueel misbruik in zelfrapportages een eigen geschiedenis van misbruik kunnen aanvoeren ter rechtvaardiging van hun gedrag). In de meeste meta analyses en reviews zijn echter beide bronnen van data verzameling meegenomen waardoor dit probleem deels ondervangen lijkt. Tot slot werd in de inleiding opgemerkt dat getracht zou worden het specifieke proces bloot te leggen dat leidt tot kindermishandeling, en dat daarbij onderscheid wordt gemaakt tussen risicofactoren en risico indicatoren. Bij sommige risicofactoren is enigszins bekend wat het mechanisme is dat leidt tot kindermishandeling maar bij veel factoren ook niet. Ook wordt in de meeste studies geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen risicofactoren en risico-indicatoren. In de interpretatie van de resultaten en verdere aanbevelingen voor beleid spreken we dan ook alleen over risicofactoren.

6.4 Suggesties voor preventie/interventies

De tweede deelvraag had betrekking op de mogelijkheden tot interveniëren naar aanleiding van de resultaten uit de literatuurstudie. Bovenstaande bevindingen lijken te suggereren dat er beleidsmatig gezien een onderscheid gemaakt moet worden tussen de aanpak van mishandeling en misbruik binnen het gezin en de aanpak van seksueel misbruik gepleegd door daders buiten het gezin die een (semi) professionele relatie met een kind hebben, in de literatuur en in deze literatuurscan aangeduid als professionele plegers.

De afgelopen jaren is met name in de gezins- en opvoedingscontext veel aandacht besteed aan de aanpak van kindermishandeling. Zo werd in 2007 door het voormalige ministerie van Jeugd en Gezin een actieplan opgesteld voor de aanpak van kindermishandeling (2007-2011): Kinderen veilig thuis. Dit actieplan leidde er toe dat de voormalige minister van Jeugd en Gezin de landelijke implementatie steunde van de door de Reflectie- en Actiegroep bepleitte Aanpak Kindermishandeling (RAAK) (De Baat, Linden, Kooijman, Vink, 2011). Het doel van de RAAK-aanpak (tegenwoordig aangeduid als RAK – Regionale Aanpak Kindermishandeling) is dat opvoeders, burens, vrienden, professionals in het onderwijs, de hulpverlening en politie de signalen van kindermishandeling in een vroeg stadium herkennen en samenwerken om kindermishandeling meer effectief te voorkomen dan wel te stoppen. RAK is dus zowel gericht op preventie, signalering en stoppen van kindermisbruik als op het bieden van behandelingen gericht op vermindering van de gevolgen voor het kind (en ouders) op de langere termijn. Een evaluatie van RAK (De Baat et al., 2011) laat zien dat veel aandacht is besteed aan universele preventieprogramma's en het signaleren van mishandeling en dat er sinds 2007 vooruitgang is geboekt op het gebied van voorlichting aan ouders en signalering en melding door organisaties en professionals. Echter, op het gebied van behandeling nadat mishandeling is ontdekt, wordt een aantal gebreken gesignaleerd (De Baat et al., 2011). Zo blijkt weinig specifieke zorg en behandeling beschikbaar voor kinderen die mishandeld zijn, vooral jonge kinderen. Bovendien is onvoldoende mankracht beschikbaar voor de uitvoering van de behandelingen en wordt er te weinig gebruik gemaakt van beschikbare behandelingen (mogelijk door onbekendheid bij professionals). Ook wordt geconstateerd dat er onvoldoende financiering is om de gewenste programma's te ontwikkelen (De Baat et al., 2011).

Het literatuuroverzicht naar risicofactoren voor mishandeling en seksueel misbruik binnen het gezin laat zien dat preventie noodzakelijk is ter voorkoming van mishandeling en seksueel misbruik maar dat er ook aandacht moet zijn voor behandeling achteraf om de veel gevonden cyclus van intergenerationele doorgifte van mishandeling en seksueel misbruik te doorbreken. Met betrekking tot het voorkomen van fysieke mishandeling in gezinnen lijkt het van belang geïndiceerde preventie en interventie in te zetten bij gezinnen met een verhoogd risico op kindermishandeling. Mogelijkheden zijn dan om op een vroeg moment, en voor een langere periode ouders ondersteuning en hulp op maat te geven. Het verstrekken van behandeling aan de slachtoffers en hun ouders na mishandeling en misbruik is van belang om herhaald slachtofferschap en daderschap op latere leeftijd te voorkomen. Opvallend is dat juist op het gebied van meer specifieke preventie- en interventieprogramma's geconstateerd wordt dat RAK tekort schiet (Baat et al., 2011). Meer aandacht voor specifieke preventie- en interventieprogramma's lijkt dan ook gewenst.

De laatste jaren is er met name door de onderzoeken van de commissies Deetman en Samson naar respectievelijk seksueel misbruik in de Katholieke Kerk en seksueel misbruik in de jeugdzorg en door een evaluatie van de Amsterdamse zedenzaak ('t Hofnarretje) door de Commissie Gunning (2011) veel aandacht voor de aanpak van seksueel misbruik buiten het gezin. Begin dit jaar hebben Minister Opstelten van Veiligheid en Justitie en staatssecretaris Veldhuijzen van Zanten van VWS dan ook een Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik ingesteld. Ook heeft de Commissie Gunning (2011), naar aanleiding van de Amsterdamse zedenzaak in 2011, een rapport uitgebracht waarin aanbevelingen worden gedaan ter voorkoming van seksueel misbruik in kinderdagverblijven. Op basis van dit rapport zijn inmiddels enkele ondersteunende maatregelen vanuit de overheid ingevoerd (o.a. VOG koppeling naar gegevens uit het buitenland). De aanbevelingen zijn vooral gericht op het voorkomen van seksueel misbruik. Een aantal van deze aanbevelingen zitten in de sfeer van betere controle (o.a. in de vorm van gedragscodes en protocollen), communicatie, personeelsbeleid (werving en selectie, scholing van het personeel), maar ook in de cultuur van de organisatie. Dat wil zeggen, niet alleen aandacht voor protocollen en gedragscodes, maar ook aandacht voor het creëren van een cultuur waarin mensen elkaar aanspreken op hun gedrag en met elkaar verantwoordelijkheid nemen voor de veiligheid van het kind. Vooral nog lijken dit aanbevelingen die aansluiten bij onze literatuurstudie over risicofactoren in verschillende contexten. We hebben enig zicht op enkele daderkenmerken, veelal mannen (maar niet uitsluitend), die geen relatie hebben, mogelijk een seksuele voorkeur hebben voor kinderen (maar daarnaast ook interesse in volwassenen tonen), en hun werkwijze die vooral gestuurd wordt door de gelegenheid die ze krijgen in instellingen, scholen of sportclubs. De gelegenheid, of eigenlijk de organisatie die de gelegenheid creëert, lijkt de meest aangewezen factor waarop geïntervenieerd kan worden. Dit neemt niet weg dat aandacht voor plegers van misbruik gewenst blijft. Het gaat dan vooral om behandeling nadat het misbruik heeft plaatsgevonden.

Tot slot willen we naast bovengenoemde meer algemene aanbevelingen, enkele aanbevelingen doen die betrekking hebben op specifieke risicodomeinen en groepen. Zo blijkt psychiatrische problematiek van de ouders een belangrijke risicofactor voor mishandeling. Kinderen van ouders met psychiatrische problemen verdienen dus extra aandacht en alert reageren is van belang als gesignaleerd wordt dat deze problematiek aanwezig is bij ouders. In dit kader zijn er reeds verschillende initiatieven, niet alleen binnen de GGZ maar ook in reguliere ziekenhuizen. Zo heeft de Inspectie Gezondheidszorg de ziekenhuizen verplicht te investeren in expertise met betrekking tot kindermishandeling, in het bijzonder op de afdelingen Spoedeisende hulp. De binnenkort in te voeren verplichte meldcode kindermishandeling en huiselijk geweld stimuleert de GGZ voor volwassenen zich meer te gaan bekommeren om de veiligheid van de kinderen van haar cliënten. Verder implementatie en continuering in de uitvoering van deze initiatieven lijkt dus gewenst.

Daarnaast valt op dat de groep lichamelijk en verstandelijk beperkten een verhoogd risico loopt mishandeld en misbruikt te worden, zowel binnen als buiten het gezin. Omdat deze groep binnen de groep jeugdigen nog kwetsbaarder is voor mishandeling en seksueel misbruik, lijkt extra aandacht gewenst.

6.5 Suggesties voor vervolg onderzoek

De derde en laatste deelvraag van het onderzoek betrof het doen van suggesties voor onderzoek op thema's waar volgens het literatuuronderzoek lacunes zitten. Er zijn op basis van het literatuuronderzoek verschillende lacunes geconstateerd in het onderzoek naar fysieke mishandeling en seksueel misbruik. Ten eerste is weinig onderzoek longitudinaal van aard en kunnen vooralsnog geen of weinig uitspraken gedaan worden over het eventuele causale verband tussen bepaalde risicofactoren en kindermishandeling. Om inzicht te verkrijgen in dergelijke causale relaties is het doen van meer longitudinaal onderzoek bij hoog risico gezinnen met jonge kinderen van belang. Dergelijk inzicht is van belang voor de ontwikkeling van adequate preventie- en interventieprogramma's die, mede gezien de gevolgen van mishandeling en misbruik op de lange termijn (English et al., 2005; Nagtegaal, 2012) noodzakelijk zijn.

In Nederland lopen inmiddels enkele programma's die zich richten op hoog risico gezinnen, bijvoorbeeld VoorZorg. VoorZorg is een programma ter ondersteuning van gezinnen met veel risico's op opvoedingsproblemen waarmee de gezondheid en ontwikkelingskansen van de moeders en kinderen verbeterd worden en zo uiteindelijk kindermishandeling wordt voorkomen. Kinderen en hun moeders worden enkele jaren gevolgd en de effecten van dit programma worden nog onderzocht (o.a., Mejdoubi et al., 2011). Om beter zicht te krijgen op lange termijn effecten van deze interventie, die mogelijk kindermishandeling kan voorkomen, is het van belang deze kinderen en hun ouders zo lang mogelijk te blijven volgen (zie ook Olds et al., 1997), het liefst samen met een controle groep die deze interventie niet krijgt aangeboden. Tevens laat het literatuuroverzicht zien dat er weinig onderzoek is gedaan naar risicofactoren van seksueel misbruik in verschillende domeinen buiten het gezin. Ten eerste weten we onvoldoende over de prevalentie van misbruik binnen deze domeinen en ten tweede is geen Nederlands onderzoek bekend over de kenmerken van daders van misbruik in verschillende contexten, slachtoffers en de situatie waarin het seksueel misbruik heeft plaatsgevonden.

Landelijk prevalentie onderzoek vindt al een aantal jaren plaats onder een steekproef van scholieren (zie Alink et al., 2011), maar daarin wordt geen onderscheid gemaakt naar de context waarin het seksueel misbruik buiten het gezin plaatsvindt. Een mogelijkheid om beter zicht te krijgen op de prevalentie zou zijn om dit onderzoek uit te breiden met enkele vragen over de context van seksueel misbruik.

Onderzoek naar kenmerken van plegers, slachtoffers en situaties zou uitgevoerd kunnen worden door in OMdata (dit databestand bevat de gegevens van het Openbaar Ministerie over de zaken die door hen zijn behandeld) alle plegers die in een bepaalde periode zijn veroordeeld op basis van artikel 249 Wetboek van Strafrecht te selecteren. Dit artikel stelt het seksueel misbruik strafbaar van minderjarige kinderen, stiefkinderen, pleegkinderen, en een aan de zorg toevertrouwde minderjarige. Zorg dient hierbij ruim te worden geïnterpreteerd aangezien ook onder meer artsen, bestuurders, onderwijzers en mensen werkzaam in de gezondheidszorg binnen dit artikel vallen. Vervolgens kunnen de strafdossiers opgevraagd worden om verschillende achtergrondkenmerken van daders, slachtoffers en de situationele context in kaart te brengen (zie o.a. Wijkman et al., 2008; Slotboom et al., 2011). Op deze manier kan inzicht verkregen in modi operandi van de daders in verschillende contexten maar ook inzicht in andere daderkenmerken die relevant zijn gebleken uit het onderzoek naar daders van seksueel misbruik in het algemeen (e.g. Marshall, 2007; Smallbone & Wortley, 2004). Op deze manier kan algemene daderkennis ook gekoppeld worden aan daderkennis in specifieke contexten.

Omdat huidig literatuuronderzoek een duidelijke afbakening kende zijn een aantal onderwerpen onderbelicht gebleven die mogelijk van belang zijn voor toekomstig onderzoek. Te denken valt aan mishandeling en misbruik in verschillende culturen, de relatie tussen misbruik en kinderporno, met name ook de rol van internet hierin en de relatie tussen seksueel grensoverschrijdend gedrag en meer ernstige vormen van seksueel misbruik.

Tot slot dient geconstateerd te worden dat mishandeling en seksueel misbruik van kinderen nooit helemaal voorkomen kan worden. Dit rapport wil echter een bijdrage leveren aan kennis over mishandeling en beleid gericht op de vermindering van dit hardnekkige probleem.

7. Referenties

- Alink, L.R.A., IJzendoorn, M.H. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2011). Kindermishandeling in Nederland anno 2010: De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010).
- Appel, A. E., & Holden, G. W. (1998). The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology, 12*(4), 578-599.
- Baartman, H.E.M. (1996). *Opvoeden kan zeer doen. Over oorzaken van kindermishandeling, hulpverlening en preventie*. Utrecht: SWP.
- Baat, M. de, Linden, P. van der, Kooijman, K., & Vink, C. (2011). Combatting child abuse and neglect in the Netherlands. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Bakker, I., Bakker, K., Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1997). *O + O= O2*. Utrecht: NIZW.
- Bakker, F., Graaf, H. de, Haas, S. de, Kedde, H., Kruijer, H., & Wijzen, C. (2009). *Seksuele gezondheid in Nederland*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Banning, A. (1989). Mother-son incest: Confronting a prejudice. *Child Abuse & Neglect, 13*(4), 563-570.
- Banyard, V.L., Williams, L.M., & Siegel, J.A. (2004). Childhood Sexual Abuse: A Gender Perspective on Context and Consequences. *Child Maltreatment, 9*(3), 223-238.
- Beech, A.R., & Ward, T. (2004). The integration of etiology and risk in sexual offenders: A theoretical framework. *Aggression and Violent Behavior, 10*(1), 31-63.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological approach. *American Psychology, 35*, 320-335.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*(1), 83-96.
- Belsky, J. & Vondra, J. (1989). Lessons from child abuse; the determinants of parenting. In Cichetti, Dante & Carlson, Vicki (Eds.), *Child maltreatment: theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (153-202). Cambridge: University Press.
- Berger, M.A., Ten Berge, I.J., & Geurts, E. (2004). *Samenhangende hulp: interventies voor mishandelde kinderen en hun ouders*. Utrecht, NIZW.
- Bisschops, A.M.H. (2011). Het celibaat binnen de katholieke kerk in Nederland. In W. Deetman, N. Draijer, P. Kalbfleisch, H. Merckelbach, M. Monteiro & G. Vries (Eds.), *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Uitgebreide versie. Deel 2. De achtergrondstudies en essays* (pp. 228-240). Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Black, D.A., Heyman, R.E., & Smith Slep, A.M. (2001a). Risk factors for child sexual abuse. *Aggression and Violent Behavior, 6*(2-3), 203-229.
- Black, D.A., Heyman, R.E., & Smith Slep, A. M. (2001b). Risk factors for child physical abuse. *Aggression and Violent Behavior, 6*(2-3), 121-188.

- Bolen, R. (2002). Child Sexual Abuse and Attachment Theory: Are We Rushing Headlong into Another Controversy? *Journal of Child Sexual Abuse*, 11(1), 95-124.
- Bottoms, B.L., Nielsen, M., Murray, R., & Filipas, H. (2003). Religion-related child physical abuse: Characteristics and psychological outcomes. *Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma*, 8(1/2), 87-114.
- Bovenkerk, F., San, van M., Boone, M., Boekhout van Solinge, T., & Korf, D.J. (2004) *Loverboys of modern poolierschap in Amsterdam*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.
- Brackenridge, C., & Kirby, S. (1997). Playing safe. *International Review for the Sociology of Sport*, 32(4), 407-418.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development; experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. G., & Salzinger, S. (1998). A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 22(11), 1065-1078.
- Cense, M., & Brackenridge, C. (2001). Temporal and developmental risk factors for sexual harassment and abuse in sport. *European Physical Education Review*, 7(1), 61-79.
- Chaffin, M., Kelleher, K., & Hollenberg, J. (1996). Onset of physical abuse and neglect: Psychiatric, substance abuse, and social risk factors from prospective community data. *Child Abuse & Neglect*, 20(3), 191-203.
- Chen, L.P., Murad, M.H., Paras, M.L., Colbenson, K.M., Sattler, A.L., Goranson, E.N., Elamin, M.B., Seime, R.J., Shinozaki, G., Prokop, L.J., & Zirakzadeh, A. (2010). Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: Systematic review and meta-analysis. *Mayo Clinic Proceedings*, 85, 618-629.
- Christensen, M.J., Brayden, R.M., Dietrich, M.S., McLaughlin, F.J., Sherrod, K.B., & Altemeier, W.A. (1994). The prospective assessment of self-concept in neglectful and physically abusive low income mothers. *Child Abuse & Neglect*, 18(3), 225-232.
- Collin-Vézina, D., & Cyr, M. (2003). Current understanding about intergenerational transmission of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 489-507.
- Colton, M., Roberts, S., & Vanstone, M. (2010). Sexual Abuse by Men Who Work with Children. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(3), 345-364.
- Coohy, C. (1996). Child maltreatment: Testing the social isolation hypothesis. *Child Abuse & Neglect*, 20(3), 241-254.
- Coulton, C.J., Crampton, D.S., Irwin, M., Spilsbury, J. C., & Korbin, J.E. (2007). How neighborhoods influence child maltreatment: A review of the literature and alternative pathways. *Child Abuse & Neglect*, 31(11-12).

- Deetman, W., Draijer, N., Kalbfleisch, P., Merckelbach, H., Monteiro, M., & Vries, G. (2011a). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Uitgebreide versie. Deel 1. Het onderzoek*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Deetman, W., Draijer, N., Kalbfleisch, P., Merckelbach, H., Monteiro, M., & Vries, G. (2011b). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Uitgebreide versie. Deel 2. De achtergrondstudies en essays*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Dixon, L., Browne, K., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). Risk factors of parents abused as children: a mediational analysis of the intergenerational continuity of child maltreatment (Part I). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(1), 47-57.
- Egeland, B., & Susman-Stillman, A. (1996). Dissociation as a mediator of child abuse across generations. *Child Abuse & Neglect*, 20(11), 1123-1132.
- English, D.J., Upadhyaya, M.P., Litrownik, A.J., Marshall, J.M., Runyan, D.K., Graham, J.C., & Dubowitz, H. (2005). Maltreatment's wake: The relationship of maltreatment dimensions to child outcomes. *Child Abuse & Neglect*, 29(5), 597-619.
- Erlanger, H.S. (1974). Social Class and Corporal Punishment in Childrearing: A Reassessment. *American Sociological Review*, 39(1), 68-85.
- Ertem, I.O., Leventhal, J.M., & Dobbs, S. (2000). Intergenerational continuity of child physical abuse: how good is the evidence? *The Lancet*, 356(9232), 814-819.
- Etherington, K. (2000) *Narrative approaches to working with adult male survivors of child sexual abuse: the clients', the counsellor's and the researcher's story*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Euser, E. M., IJzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (2011). Elevated Child Maltreatment Rates in Immigrant Families and the Role of Socioeconomic Differences. *Child Maltreatment*, 16(1): 63-73.
- Farrell, D.P. (2008). Sexual abuse perpetrated by Roman Catholic priests and religious. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(1), 39-53.
- Fasting, K., & Brackenridge, C. (2009). Coaches, sexual harassment and education. *Sport, Education and Society*, 14(1), 21-35.
- Fergusson, D.M., Lynskey, M.T., & Horwood, L.J. (1996). Childhood Sexual Abuse and Psychiatric Disorder in Young Adulthood: I. Prevalence of Sexual Abuse and Factors Associated with Sexual Abuse. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35(10), 1355-1364.
- Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press.
- Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I.A., & Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 14(1), 19-28.
- Finkelhor, D., Moore, D., Hamby, S. L., & Straus, M.A. (1997). Sexually abused children in a national survey of parents: Methodological issues. *Child Abuse & Neglect*, 21(1), 1-9.

- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., & Hamby, S.L. (2005). The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive, National Survey. *Child Maltreatment, 10*(1), 5-25.
- Finkelhor, D., Williams, L., & Burns, N. (1988). *Nursery Crimes: A Study of Sexual Abuse in Daycare*. Newbury Park: Sage.
- Firestone, P., Moulden, H.M., & Wexler, A.F. (2009). Clerics Who Commit Sexual Offenses: Offender, Offense, and Victim Characteristics. *Journal of Child Sexual Abuse, 18*(4), 442-454.
- Ford, H. (2010). The Treatment Needs of Female Sexual Offenders. In T. Gannon & F. Cortoni (Eds.), *Female Sexual Offenders* (pp. 101-117). Chichester: Wiley
- Freisthler, B., Merritt, D.H., & LaScala, E.A. (2006). Understanding the Ecology of Child Maltreatment: A Review of the Literature and Directions for Future Research. *Child Maltreatment, 11*(3), 263-280.
- Gallagher, B. (1999). Invited literature review: The abuse of children in public care. *Child Abuse Review, 8*(6), 357-365.
- Gallagher, B. (2000). The extent and nature of known cases of institutional child sexual abuse. *British Journal of Social Work, 30*(6), 795-817.
- Gannon, T.A., Rose, M.R., & Ward, T. (2008). A Descriptive Model of the Offense Process for Female Sexual Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 20*(3), 352.
- Glasser, M., Kolvin, I., Campbell, D., Leitch, I., & Farrelly, S. (2001). Cycle of child sexual abuse: links between being a victim and becoming a perpetrator. *The British Journal of Psychiatry, 179*(6), 482-494.
- Goldman, J., Salus, M. K., Wolcott, D., & Kennedy, K.Y. (2003). *A coordinated response to child abuse and neglect: The foundation for practice*. Child Abuse and Neglect User Manual Series. Washington, DC: Government Printing Office. Bekeken op 13-7-2012 op www.childwelfare.gov/pubs/usermanuals/foundation/index.cfm.
- Graaf, H. de, Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005* (No. 9059720989). Delft: Eburon Uitgeverij BV.
- Green, L. (2001). Analysing the sexual abuse of children by workers in residential care homes: Characteristics, dynamics and contributory factors. *Journal of Sexual Aggression, 7*(2), 5-24.
- Groth, A.N. (1986). The incest offender. In S. M. Sgroi (Ed.). *Handbook of clinical intervention in child sexual abuse*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Gunning-Schepers, L., Schaardenburg, E. van., Naeyé, J., & Driel, P. van (2011). Rapport onafhankelijke Commissie Zedenzaak Amsterdam. Amsterdam: Commissie Zedenzaak Amsterdam.
- Haas, S. de, Cense, M., Ditzhuijzen, J. van, & Berlo, W. van (2009). *Seksueel grensoverschrijdend*

- gedrag binnen vrijwilligersorganisaties*. Utrecht: Rutgers NISSO Groep.
- Hall, G.C.N., & Hirschman, R. (1992). Sexual Aggression against Children. *Criminal Justice and Behavior*, *19*(1), 8-23.
- Hartill, M. (2005). Sport and the sexually abused male child. *Sport, Education and Society*, *10*(3), 287-304.
- Hartill, M. (2009). The sexual abuse of boys in organized male sports. *Men and Masculinities*, *12*(2), 225-249.
- Haywood, T.W., Kravitz, H.M., Grossman, L.S., Wasyliv, O.E., & Hardy, D.W. (1996a). Psychological aspects of sexual functioning among cleric and noncleric alleged sex offenders. *Child Abuse & Neglect*, *20*(6), 527-536.
- Haywood, T.W., Kravitz, H.M., Wasyliv, O.E., Goldberg, J., & Cavanaugh Jr, J.L. (1996b). Cycle of abuse and psychopathology in cleric and noncleric molesters of children and adolescents. *Child Abuse & Neglect*, *20*(12), 1233-1243.
- Hendriks, J. (2006). *Jeugdige zedendelinquenten – een studie naar subtypen en recidive* (academisch proefschrift). Utrecht: Forum Educatief.
- Hershkowitz, I., Lamb, M.E., & Horowitz, D. (2007). Victimization of Children With Disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry*, *77*(4), 629-635.
- Hibbard, R.A., & Desch, L.W. (2007). Maltreatment of Children With Disabilities. *Pediatrics*, *119*(5), 1018-1025.
- Hindley, N., Ramchandani, P.G., & Jones, D.P.H. (2006). Risk factors for recurrence of maltreatment: a systematic review. *Archives of Disease in Childhood*, *91*(9), 744-752.
- Hobbs, G.F., Hobbs, C.J., & Wynne, J.M. (1999). Abuse of children in foster and residential care. *Child Abuse & Neglect*, *23*(12), 1239-1252.
- Holmes, W.C., & Slap, G.B. (1998). Sexual abuse of boys: Definition, prevalence, correlates, sequelae, and management. *Journal of the American Medical Association*, *280*(1) 1855-1862.
- Hunter, J.A., Figueredo, A.J., Malamuth, N.M., & Becker, J.V. (2003). Juvenile Sex Offenders: Toward the Development of a Typology. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, *15*(1), 27-48.
- Jespersen, A.F., Lalumière, M.L., & Seto, M.C. (2009). Sexual abuse history among adult sex offenders and non-sex offenders: A meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, *33*(3), 179-192.
- John Jay College of Criminal Justice (2004). *The Nature and Scope of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests and Deacons in the United States 1950-2002*.
- Kelley, S.J., Brant, R., & Waterman, J. (1993). Sexual abuse of children in day care centers. *Child Abuse & Neglect*, *17*(1), 71-89.
- Knoll, J. (2010). Teacher Sexual Misconduct: Grooming Patterns and Female Offenders. *Journal of Child Sexual Abuse*, *19*(4), 371-386.

- Kooijman, K., & Wolzak, A. (2004). *Verkennde studie preventie kindermishandeling*. Utrecht, NIZW Jeugd.
- Kvam, M.H. (2000). Is sexual abuse of children with disabilities disclosed? A retrospective analysis of child disability and the likelihood of sexual abuse among those attending Norwegian hospitals. *Child Abuse & Neglect*, 24(8), 1073-1084.
- Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over mishandeling. Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs*. Den Haag: WODC, Amsterdam: VU
- Langevin, R., Curnoe, S., & Bain, J. (2000). A study of clerics who commit sexual offenses: are they different from other sex offenders? *Child Abuse & Neglect*, 24(4), 535-545.
- Leclerc, B., Proulx, J., & McKibben, A. (2005). Modus operandi of sexual offenders working or doing voluntary work with children and adolescents. *Journal of Sexual Aggression*, 11(2), 187-195.
- Lev-Wiesel, R. (2006). Intergenerational Transmission of Sexual Abuse? Motherhood in the Shadow of Incest. *Journal of Child Sexual Abuse*, 15(2), 75-101.
- Lipsey, M.W., & Wilson, D.B. (2001). *Practical meta-analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mahoney, A., Pargament, K.I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 559-596.
- Marshall, W.L. (2007) Diagnostic issues, multiple paraphilias, and comorbid disorders in sexual offenders: Their incidence and treatment. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 16-35.
- Marshall, W.L., & Barbaree, H.E. (1990). An integrated theory of the etiology of sexual offending. In W. L. Marshall, D. R. Laws, & H. E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender* (pp. 257–275). New York: Plenum Press.
- McCloskey, L.A., & Bailey, J.A. (2000). The Intergenerational Transmission of Risk for Child Sexual Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(10), 1019-1035.
- McGuigan, W.M., & Pratt, C.C. (2001). The predictive impact of domestic violence on three types of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 25(7), 869-883.
- McKillop, N., Smallbone, S., Wortley, R., & Andjic, I. (2012). Offenders' Attachment and Sexual Abuse Onset: A Test of Theoretical Propositions. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*.
- Mejdoubi J., van den Heijkant S., Struijff E., van Leerdam F., Hirasing R. & Crijnen A. (2011) Addressing risk factors for child abuse among high risk pregnant women: design of a randomised controlled trial of the nurse family partnership in Dutch preventive health care. *BMC Public Health*, 11: 823.
- Mendel, M.P. (1995) *The male survivor: the impact of sexual abuse*. London: Sage.
- Mersky, J.P., Berger, L.M., Reynolds, A.J., & Gromoske, A.N. (2009). Risk Factors for

- Child and Adolescent Maltreatment. *Child Maltreatment*, 14(1), 73-88.
- Morton, N., & Browne, K.D. (1998). Theory and observation of attachment and its relation to child maltreatment: a review. *Child Abuse & Neglect*, 22(11), 1093-1104.
- Moulden, H.M., Firestone, P., & Wexler, A.F. (2007). Child Care Providers Who Commit Sexual Offences. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(4), 384-406.
- Moulden, H.M., Firestone, P., Kingston, D.A., & Wexler, A.F. (2010). A Description of Sexual Offending Committed by Canadian Teachers. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(4), 403-418.
- Mullen, P.E., Martin, J.L., Anderson, J.C., Romans, S.E., & Herbison, G.P. (1993). Childhood sexual abuse and mental health in adult life. *The British Journal of Psychiatry*, 163(6), 721-732.
- Mutsaers, K. (2008). *Oorzaken van kindermishandeling*. Utrecht, Nederlands Jeugd Instituut.
- Paolucci, E.O., Genuis, M.L., & Violato, C. (2001). A meta-analysis of the published research on the effects of child sexual abuse. *The Journal of Psychology*, 135, 17-36.
- Pardeck, J.T. (1988). An Overview of Child Abuse and Neglect. *Early Child Development and Care*, 31(1-4), 7-17.
- Nagtegaal, M.H. (2012). *Gerapporteerde problemen van slachtoffers van seksueel misbruik in de kindertijd. Een meta-review*. Den Haag: WODC.
- Nathan, P., & Ward, T. (2002). Female sex offenders: Clinical and demographic features. *Journal of Sexual Aggression*, 8(1), 5-21.
- Newberger, C.M. (1980). The cognitive structure of parenthood: designing a descriptive measure. *New Directions for Child Development*, 7, 45-67.
- Newberger, C.M., & Cook, S.J. (1983). Parental awareness and child abuse: A cognitive – developmental analysis of urban and rural samples. *American Journal of Orthopsychiatry*, 53(3), 512-524.
- Olds, D.L., Eckenrode, J., Henderson, C.R. Jr., et al (1997). Long-term effects of home visitation on maternal life course and child abuse and neglect. Fifteen-year follow-up of a randomized trial. *JAMA*, 278, 637-643.
- Pardeck, J.T. (1988). An Overview of Child Abuse and Neglect. *Early Child Development and Care*, 31(1-4), 7-17.
- Perillo, A.D., Mercado, C.C., & Terry, K.J. (2008). Repeat Offending, Victim Gender, and Extent of Victim Relationship in Catholic Church Sexual Abusers. *Criminal justice and behavior*, 35(5), 600-614.
- Portwood, S.G. (2005). What We Know—and Don't Know—About Preventing Child Maltreatment. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 12(3-4), 55-80.
- Price, J.M., & Glad, K. (2003). Hostile Attributional Tendencies in Maltreated Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(3), 329-343.

- Putnam, F.W. (2003). Ten-Year Research Update Review: Child Sexual Abuse. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278.
- Radhakrishna, A., Bou-Saada, I. E., Hunter, W. M., Catellier, D. J., & Kotch, J. B. (2001). Are Father Surrogates a Risk Factor for Child Maltreatment? *Child Maltreatment*, 6(4), 281-289.
- Rodriguez, C.M., & Henderson, R.C. (2010). Who spares the rod? Religious orientation, social conformity, and child abuse potential. *Child Abuse & Neglect*, 34(2), 84-94.
- Rosenthal, J.A., Motz, J.K., Edmonson, D.A., & Groze, V. (1991). A descriptive study of abuse and neglect in out-of-home-placement. *Child Abuse & Neglect*, 15(3), 249-260.
- Saradjian, A., & Nobus, D. (2003). Cognitive distortions of religious professionals who sexually abuse children. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(8), 905.
- Scannapieco, M., & Connell-Carrick, K. (2005). *Understanding child maltreatment. An ecological and developmental perspective*. New York: Oxford University Press.
- Seagull, E.A.W. (1987). Social support and child maltreatment: A review of the evidence. *Child Abuse & Neglect*, 11(1), 41-52.
- Shakeshaft, C. (2004). *Educator Sexual Misconduct: A Synthesis of Existing Literature*. Washington, D.C.: U.S. Department of Education, Office of the Under Secretary.
- Shakeshaft, C., & Cohan, A. (1994). *In Loco Parentis: Sexual Abuse of Students in Schools. What Administrators Should Know*. New York: Administration and Policy Studies, Hofstra University.
- Sidebotham, P., & Golding, J. (2001). Child maltreatment in the "Children of the nineties": A longitudinal study of parental risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 25(9), 1177-1200.
- Sidebotham, P., & Heron, J. (2003). Child maltreatment in the "children of the nineties:" the role of the child. *Child Abuse & Neglect*, 27(3), 337-352.
- Sidebotham, P., & Heron, J. (2006). Child maltreatment in the "children of the nineties": A cohort study of risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 30(5), 497-522.
- Simons, D. A., Wurtele, S. K., & Durham, R. L. (2008). Developmental experiences of child sexual abusers and rapists. *Child Abuse & Neglect*, 32(5), 549-560.
- Sinanan, A.N. (2011). The Impact of Child, Family, and Child Protective Services Factors on Reports of Child Sexual Abuse Recurrence. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20(6), 657-676.
- Slotboom, A., Wong, T.M.L., Swier, C., & Van den Broek, T.C. (2011). *Delinquente meisjes. Achtergronden, risicofactoren en interventies*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Smallbone, S.W., & Wortley, R.K. (2004). Criminal versatility and paraphilic interests among adult males convicted of sexual offences against children. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48, 175-188.
- Sobsey, D., & Mansell, D.S.A.S. (1994). Sexual abuse patterns of children with disabilities. *The International Journal of Children's Rights*, 2, 96-100.

- Sobsey, D., Randall, W., & Parrila, R.K. (1997). Gender differences in abused children with and without disabilities. *Child Abuse & Neglect, 21*(8), 707-720.
- Spiegel, J. (2003) *Sexual abuse of males: the SAM model of theory and practice*. New York: Brunner-Routledge.
- Stinson, J.D., Sales, B.D., & Becker, J.V. (2008). *Sex Offending: Causal theories to inform research, prevention and treatment*. Washington DC: APA.
- Stith, S.M., Liu, T., Davies, L.C., Boykin, E.L., Alder, M.C., Harris, J.M., Dees, J.E. M.E.G. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior, 14*(1), 13-29.
- Stoltenborgh, M., Van IJzendoorn, M.H., Euser, E.M., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (2011) A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment, 16*(2), 79-101.
- Stout-Miller, R., Miller, L.S., & Langenbrunner, M.R. (1998). Religiosity and Child Sexual Abuse: A Risk Factor Assessment. *Journal of Child Sexual Abuse, 6*(4), 15-34.
- Sullivan, J., & Beech, A. (2002). Professional perpetrators: sex offenders who use their employment to target and sexually abuse the children with whom they work. *Child Abuse Review, 11*(3), 153-167.
- Sullivan, J., & Beech, A. (2004). A comparative study of demographic data relating to intra- and extra-familial child sexual abusers and professional perpetrators. *Journal of Sexual Aggression, 10*(1), 39-50.
- Sullivan, P.M., & Knutson, J.F. (2000). Maltreatment and disabilities: a population-based epidemiological study. *Child Abuse & Neglect, 24*(10), 1257-1273.
- Tallon, J.A., & Terry, K.J. (2008). Analyzing Paraphilic Activity, Specialization, and Generalization in Priests Who Sexually Abused Minors. *Criminal Justice and Behavior, 35*(5), 615-628.
- Terry, K.J., & Ackerman, A. (2008). Child Sexual Abuse in the Catholic Church: How situational crime prevention strategies can help create safe environments. *Criminal justice and behavior, 35*(5), 643.
- Terry, K.J., Mercado, C., & Perillo, A.D. (2008). Priests Who Abuse and Were Abused: Understanding Victimization in the Catholic Church. *Victims & Offenders, 3*(4), 412-422.
- Terry, K. J., Smith, M.L., Schuth, K., Kelly, J.R., Vollman, C.B., & Massey, C. (2011). *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010*. New York, NY.
- Terry, K.J., & Tallon, J. (2004). *Child Sexual Abuse: A Review of the Literature*. New York: The John Jay College Research Team.
- Tharinger, D., Horton, C.B., & Millea, S. (1990). Sexual abuse and exploitation of children and adults with mental retardation and other handicaps. *Child Abuse & Neglect, 14*(3), 301-312.

- Timmerman, G. (2003). Sexual Harassment of Adolescents Perpetrated by Teachers and by Peers: An Exploration of the Dynamics of Power, Culture, and Gender in Secondary Schools. *Sex Roles, 48*(5), 231-244.
- US National Research Council. (1993). *Understanding child abuse and neglect*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Veerman, A. (2005). *Ontredderd: Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Verwijs, R., Mein, A., Goderie, M., Harreveld, C., & Jansma, A. (2011). *Loverboys en hun slachtoffers. Inzicht in aard en omvang problematiek en in het aanbod aan hulpverlening en opvang*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Ward, T., & Beech, A. (2006). An integrated theory of sexual offending. *Aggression and Violent Behavior, 11*(1), 44-63.
- Ward, T., & Siegert, R.J. (2002). Toward a comprehensive theory of child sexual abuse: A theory knitting perspective. *Psychology, Crime & Law, 8*(4), 319-351.
- Whitaker, D.J., Le, B., Karl Hanson, R., Baker, C.K., McMahon, P.M., Ryan, G., Rice, D.D. (2008). Risk factors for the perpetration of child sexual abuse: A review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect, 32*(5), 529-548.
- Wijkman, M., Bijleveld, C., & Hoving, E. (2008). 'Zoiets doet een vrouw niet'. Kenmerken en subtypen van vrouwelijke zedendelinquenten. *Tijdschrift voor Criminologie, 50*(3), 215-232.
- Zuravin, S.J. (1991). Unplanned Childbearing and Family Size: Their Relationship to Child Neglect and Abuse. *Family Planning Perspectives, 23*(4), 155-161.